

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАВО

ECONOMIC THEORY AND LAW

Збірник наукових праць

Виходить щоквартально

Заснований у січні 2010 р.

№ 4 (31) 2017

Харків
«Право»
2017

*Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 3 від 21.11.2017 р.)*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21210-11010 ПР від 16.02.2015 р.

Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Харків :
Право, 2017. – № 4 (31). – 172 с.

Засновник – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Видавець – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (*голова редакційної колегії*); **Л. С. Шевченко** – доктор економічних наук, професор (*заступник голови редакційної колегії*); **Д. В. Задихайло** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України (*заступник голови редакційної колегії*); **О. С. Марченко** – доктор економічних наук, професор (*відповідальний секретар*); **Alic Bircă** – доктор економічних наук, професор (Молдова); **Stanislav Buka** – доктор економічних наук, професор (Латвія); **Yuliya Chernykh** – кандидат юридичних наук (Норвегія); **Raimundas Kalesnykas** – доктор юридичних наук, професор (Литва); **Nikola Milović** – доктор філософії з економіки, професор (Чорногорія); **Lina Novikovičė** – доктор філософії з права, доцент (Литва); **Grigore Ioan Piroșcă** – доктор філософії з економіки, професор (Румунія); **Alla Pozdnakova** – доктор юридичних наук, професор (Норвегія); **Oleksandr Radchenko** – доктор наук з державного управління, професор (Польща); **Antonín Slaný** – доктор економічних наук, професор (Чехія); **Piotr Szymaniec** – доктор юридичних наук, професор (Польща); **Natela Tsiklashvili** – доктор економічних наук, професор (Грузія); **Yordan Vasilev** – доктор економічних наук, професор (Болгарія); **О. З. Ватаманюк** – доктор економічних наук, професор; **А. А. Гриценко** – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України; **О. А. Гриценко** – доктор економічних наук, професор; **Н. І. Дучинська** – доктор економічних наук, професор; **Ю. К. Зайцев** – доктор економічних наук, професор; **Т. М. Камінська** – доктор економічних наук, професор; **В. С. Мілаш** – доктор юридичних наук, професор; **В. Л. Мусіяка** – кандидат юридичних наук, професор; **Л. В. Нечипорук** – доктор економічних наук, професор; **О. Ф. Новікова** – доктор економічних наук, професор; **В. М. Пашков** – доктор юридичних наук, професор; **О. П. Подцерковний** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **В. В. Резніков** – доктор юридичних наук, професор; **У. Я. Садова** – доктор економічних наук, професор; **В. Ю. Уркевич** – доктор юридичних наук, професор; **Л. І. Федулова** – доктор економічних наук, професор; **О. В. Шаповалова** – доктор юридичних наук, професор; **М. В. Шульга** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України; **О. Л. Яременко** – доктор економічних наук, професор; **В. Л. Яроцький** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

Відповідальна за випуск **О. С. Марченко**

Збірник наукових праць «Економічна теорія та право» включено до **Переліку наукових фахових видань України** з юридичних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 № 515) та з економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2016 № 820).

Збірник наукових праць зареєстровано і проіндексовано у таких міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus International (ICV 2016: 54,34), Google Scholar, Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Infobase Index, Cite Factor, Scientific Indexing Services (SIS), Cosmos Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Academic Research Index (ResearchBib), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, The Journal Impact Factor (JIF), Scientific World Index, Open Academic Journal Index, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), Science Library Index, а також баз даних «Наукова періодика України» та «Бібліометрика української науки» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Адреса редакційної колегії: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024.

Тел.: +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58;

e-mail: ekonom@nulau.edu.ua, econom_theory@ukr.net

Сайт: <http://econlaw.nlu.edu.ua/>

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017

© Видавництво «Право», оформлення, 2017

*Рекомендовано к печати и к распространению через сеть Интернет ученым советом
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого
(протокол № 3 от 21.11.2017 г.)*

Свидетельство о государственной регистрации КВ № 21210-11010 ПП от 16.02.2015 г.

Экономическая теория и право : сб. науч. тр. / редкол.: А. П. Гетьман и др. – Харьков : Право, 2017. – № 4 (31). – 172 с.

Учредитель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Издатель – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

А. П. Гетьман – доктор юридических наук, профессор, академик НАПрН Украины (*председатель редакционной коллегии*); **Л. С. Шевченко** – доктор экономических наук, профессор (*заместитель председателя редакционной коллегии*); **Д. В. Задыхайло** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины (*заместитель председателя редакционной коллегии*); **О. С. Марченко** – доктор экономических наук, профессор (*ответственный секретарь*); **Alic Bîrcă** – доктор экономических наук, профессор (Молдова); **Stanislav Buka** – доктор экономических наук, профессор (Латвия); **Yuliya Chernykh** – кандидат юридических наук (Норвегия); **Raimundas Kalesnykas** – доктор юридических наук, профессор (Литва); **Nikola Milović** – доктор философии по экономике, профессор (Черногория); **Lina Novikovienė** – доктор философии по праву, доцент (Литва); **Grigore Ioan Piroșcă** – доктор философии по экономике, профессор (Румыния); **Alla Pozdnakova** – доктор юридических наук, профессор (Норвегия); **Oleksandr Radchenko** – доктор наук по государственному управлению, профессор (Польша); **Antonín Slaný** – доктор экономических наук, профессор (Чехия); **Piotr Szymaniec** – доктор юридических наук, профессор (Польша); **Natela Tsiklashvili** – доктор экономических наук, профессор (Грузия); **Yordan Vasilev** – доктор экономических наук, профессор (Болгария); **О. З. Ваганюк** – доктор экономических наук, профессор; **А. А. Гриценко** – доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины; **Е. А. Гриценко** – доктор экономических наук, профессор; **Н. И. Дучинская** – доктор экономических наук, профессор; **Ю. К. Зайцев** – доктор экономических наук, профессор; **Т. М. Каминская** – доктор экономических наук, профессор; **В. С. Милаш** – доктор юридических наук, профессор; **В. Л. Мусияка** – кандидат юридических наук, профессор; **Л. В. Нечипорук** – доктор экономических наук, профессор; **О. Ф. Новикова** – доктор экономических наук, профессор; **В. М. Пашков** – доктор юридических наук, профессор; **О. П. Подцерковный** – доктор юридических наук, профессор; **В. В. Резникова** – доктор юридических наук, профессор; **У. Я. Садова** – доктор экономических наук, профессор; **В. Ю. Уркевич** – доктор юридических наук, профессор; **Л. И. Федулова** – доктор экономических наук, профессор; **О. В. Шаповалова** – доктор юридических наук, профессор; **М. В. Шульга** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины; **О. Л. Яременко** – доктор экономических наук, профессор; **В. Л. Яроцкий** – доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент НАПрН Украины.

Ответственная за выпуск **О. С. Марченко**

Сборник научных трудов «Экономическая теория и право» включен в **Перечень научных профессиональных изданий Украины** по юридическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 16.05.2016 № 515) и по экономическим наукам (приказ Министерства образования и науки Украины от 11.07.2016 № 820).

Сборник научных трудов зарегистрирован и проиндексирован в международных наукометрических базах: Index Copernicus International (ICV 2016: 54,34), Google Scholar, Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Infobase Index, Cite Factor, Scientific Indexing Services (SIS), Cosmos Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Academic Research Index (ResearchBib), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, The Journal Impact Factor (JIF), Scientific World Index, Open Academic Journal Index, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), Science Library Index, а также базах данных «Научная периодика Украины» и «Библиометрика украинской науки» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского.

Адрес редакционной коллегии: Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024.

Тел.: +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58;

e-mail: ekonom @nulu.edu.ua, econom_theory@ukr.net. **Сайт:** <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

© Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, 2017

© Издательство «Право», оформление, 2017

*The issue is recommended for publication and for distribution via the Internet
by the Academic Council of Yaroslav Mudryi National Law University
(the protocol No. 3 of 21.11.2017)*

The certificate of the state registration KB № 21210-11010 IIP of 16.02.2015.

Economic Theory and Law : col. of sci. papers / editorial board: A. P. Hetman, etc. – Kharkiv : Pravo, 2017. – Issue No. 4 (31). – 172 p.

Founder – Yaroslav Mudryi National Law University

Publisher – Yaroslav Mudryi National Law University

EDITORIAL BOARD:

A. P. Hetman – Doctor of Legal Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (*editor-in-chief*); **L. S. Shevchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*deputy editor-in-chief*); **D. V. Zadykhailo** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine (*deputy editor-in-chief*); **O. S. Marchenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor (*executive secretary*); **Alic Bîrcă** – PhD habilitatus in Economics, Professor (Moldova); **Stanislav Buka** – Doctor of Economic Sciences, Professor (Latvia); **Yuliya Chernykh** – Ph Candidate in Law (Norway); **Raimundas Kalesnykas** – Dr., Law (Social Sciences), Professor of Law (Lithuania); **Nikola Milović** – PhD in Economics, Professor (Montenegro); **Lina Novikovienė** – PhD in Law, Associate Professor (Lithuania); **Grigore Ioan Piroșcă** – PhD in Economics, Conf. univ., Professor (Romania); **Alla Pozdnakova** – Dr. Juris, Professor (Norway); **Oleksandr Radchenko** – Doctor in Public Administration, Professor (Poland); **Antonín Slaný** – Professor, Ing., CSc. in Economics (Czech Republic); **Piotr Szymaniec** – Doctor of Legal Sciences, Professor (Poland); **Natela Tsiklashvili** – Doctor of Economics, Professor (Georgia); **Yordan Vasilev** – PhD in Economics, Professor (Bulgaria); **N. I. Duchynska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **L. I. Fedulova** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **A. A. Hrytsenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor, Member of the National Academy of Sciences of Ukraine; **O. A. Hrytsenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **T. M. Kaminska** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. S. Milash** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **V. L. Musiyaka** – PhD in Law, Professor; **L. V. Nechyporuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. F. Novikova** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. M. Pashkov** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. P. Podtserkovnyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **V. V. Reznikova** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **U. Ya. Sadova** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. V. Shapovalova** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **M. V. Shulha** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **V. Yu. Urkevych** – Doctor of Legal Sciences, Professor; **O. Z. Vatamanyuk** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **O. L. Yaremenko** – Doctor of Economic Sciences, Professor; **V. L. Yarotskyi** – Doctor of Legal Sciences, Professor, Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine; **Yu. K. Zaitsev** – Doctor of Economic Sciences, Professor.

Managing editor – **O. S. Marchenko**

The collection of scientific papers «Economic Theory and Law» is included in the **List of scientific professional editions of Ukraine** in legal sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of the 16.05.2016 №515) and in economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of the 11.07.2016 №820).

The collection of scientific papers registered and indexed in the international scientometric databases: Index Copernicus International (ICV 2016: 54,34), Google Scholar, Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Infobase Index, Cite Factor, Scientific Indexing Services (SIS), Cosmos Impact Factor, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Academic Research Index (ResearchBib), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, The Journal Impact Factor (JIF), Scientific World Index, Open Academic Journal Index, Polska Bibliografia Naukowa (PBN), Science Library Index, as well as databases «Scientific Periodicals Ukraine» and «Bibliometryka Ukrainian science» of V. I. Vernadsky National library of Ukraine.

Address of the editorial board: Yaroslav Mudryi National Law University, 77, Pushkinska St., Kharkiv, 61024. **Tel.:** +38 (057) 704-11-35; +38 (057) 704-92-58;
e-mail: ekonom@nulu.edu.ua, econom_theory@ukr.net.

Website: <http://econlaw.nlu.edu.ua/>

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

BIRSA A. P., MAMALIGA A. I.

Зайнятість за видами економічної діяльності у Республіці Молдова та Європейському Союзі (англ. мовою) 11

ТИТАРЕНКО Л. М.

Транснаціоналізація в системі міжнародних економічних відносин: тенденції розвитку (англ. мовою) 26

ТИМОШЕНКОВ І. В., НАЩЕКІНА О. М.

Трансакційні витрати оподаткування як складова міжнародної конкурентоспроможності країни 36

ФЕДУЛОВА Л. І.

Теоретичні конструкції креативної економіки 48

ШУЛЬГА О. А.

Суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України: специфіка та основні форми прояву 64

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

МАРЧЕНКО О. С.

Правова допомога в системі юридичного консалтингу: змістовні рівні та форми (англ. мовою) 83

УМАНЦІВ Ю. М., КРАВЧУК О. О.

Інституційна обумовленість економічних функцій держави 93

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

ГУБІН К. Г.

Боротьба з незаконними та неринковими доходами як умова розвитку правової економіки в Україні 106

ЛЕВКОВЕЦЬ О. М.

Реформування сфери інтелектуальної власності в Україні: пошук оптимальної моделі 116

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

ЗАДИХАЙЛО Д. В.

Державний механізм макроекономічного впливу як цілісний об'єкт
законодавчого забезпечення 130

ОСТАПЕНКО Ю. І.

Реформування механізмів господарсько-правового регулювання різних галузей
і секторів національної економіки (англ. мовою)..... 143

ШВИДКА Т. І.

Проблеми притягнення до господарсько-правової відповідальності
за правопорушення у сфері публічних торгів 156

Вимоги до оформлення статей у збірнику

«Економічна теорія та право» 168

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

BIRSA A. P., MAMALIGA A. I.

Занятость по видам экономической деятельности в Республике Молдова
и Европейском Союзе (на англ. яз.) 11

ТИТАРЕНКО Л. М.

Транснационализация в системе международных экономических отношений:
тенденции развития (на англ. яз.) 26

ТИМОШЕНКОВ И. В., НАЩЕКИНА О. Н.

Трансакционные издержки налогообложения как составляющая
международной конкурентоспособности страны 36

ФЕДУЛОВА Л. И.

Теоретические конструкции креативной экономики 48

ШУЛЬГА О. А.

Противоречия развития аграрного сектора современной Украины:
специфика и основные формы проявления 64

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ ПРАВА

МАРЧЕНКО О. С.

Правовая помощь в системе юридического консалтинга:
содержательные уровни и формы (на англ. яз.) 83

УМАНЦИВ Ю. Н., КРАВЧУК А. О.

Институциональная обусловленность экономических функций
государства 93

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРАВА

ГУБИН К. Г.

Борьба с незаконными и нерыночными доходами как условие развития
правовой экономики в Украине 106

ЛЕВКОВЕЦ Е. Н.

Реформирование сферы интеллектуальной собственности в Украине:
поиск оптимальной модели 116

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО

ЗАДЫХАЙЛО Д. В.

Государственный механизм макроэкономического влияния
как целостный объект законодательного обеспечения 130

ОСТАПЕНКО Ю. И.

Реформирование механизмов хозяйственно-правового регулирования
разных отраслей и секторов национальной экономики (на англ. яз.) 143

ШВЫДКАЯ Т. И.

Проблемы привлечения к хозяйственно-правовой ответственности
за правонарушения в сфере публичных торгов 156

Требования к оформлению статей в сборнике

«Экономическая теория и право» 168

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

BIRCA A. P., MAMALIGA A. I.

Employment by economic activities in the Republic of Moldova
and the European Union..... 11

TYTARENKO L. M.

Transnationalization in the international economic relations system:
tendencies of the development.....26

TIMOSHENKOV I. V., NASHCHEKINA O. M.

Transaction costs of taxation as a component of the international competitiveness
of a country 36

FEDULOVA L. I.

Theoretical construction of creative economics.....48

SHULGA O. A.

Contradictions of development of agricultural sector of modern Ukraine:
specification and main process forms 64

ECONOMIC THEORY OF LAW

MARCHENKO O. S.

Legal support in the legal consulting system: meanings and forms.....83

UMANTSIV I. U., KRAVCHUK O. O.

Institutional conditioning of the economic functions of the state.....93

ECONOMIC ANALYSIS OF LAW

HUBIN K. H.

Fight against illicit and non-market revenues as a condition of development
of the legal economy in Ukraine 106

LEVKOVETS O. M.

Reformation of the intellectual property sphere in Ukraine:
search for an optimal model.....116

ECONOMIC LAW

ZADYKHAYLO D.V.

A government mechanism of the macroeconomic influence as an integral object
of legislative support 130

OSTAPENKO YU. I.

Reformation of mechanisms for economic and legal regulation of different branches
and sectors of the national economy 143

SHVYDKA T. I.

Issues of the institution of legal proceedings for offences in the area
of public procurements.....156

Requirements for the articles in collection of scientific papers

«Economic Theory and Law» 168

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

UDC 330.1:331.5(478)(4)

A. P. BIRCA

Doctor habilitatum in Economics,
Professor, Dean of the Faculty of Economics
and Law, Academy of Economic Studies
of Moldova (University)
Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: alicbir@yahoo.com

A. I. MAMALIGA

University Lecturer
Department of Modern Business
Languages Academy of Economic Studies
of Moldova (University)
Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: alamamaliga@yahoo.com

EMPLOYMENT BY ECONOMIC ACTIVITIES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION

The structural character of employment has a significant impact on the labour market competitiveness. The major changes that have occurred in society, as a result of labour intellectualisation, have also generated substantial changes in the structure of employment, both in the Republic of Moldova and worldwide. Consequently, many people with a low level professional training have become vulnerable in the labour market, and a large num-

ber has even lost their jobs. At the same time, in the Republic of Moldova, the employment structure by activity fields proves that it is not appropriate to the current development situation of the society. This has made the labour market from the Republic of Moldova vulnerable, compared to the European labour market.

Key words: labour force, employment, labour market, European labour market, field of activity, structural employment.

JEL Classification: F15, J62, J64.

Problem formulation. In recent years, there has been noticed an obvious economic change, by switching from the industrial to the service economy. As a result, this has led to a shift in the working population in general, and the employed persons, especially from the primary and secondary sectors to the service sector.

Under the current knowledge-based economy, there are structural changes in employment patterns as a result of the disappearance of some jobs and the emergence of others. We can also see an increase in the share of intellectual jobs at the expense of physical ones, which allows us to ascertain that we are witnessing the intellectualisation of the working process. Under these circumstances, retraining and developing the workforce are factors that reduce unemployment vulnerability and maintain a high employment level.

The Moldovan labour market has been under transition to competitive economy and the process of national economies globalization. In the Republic of Moldova, the burden of economic problems has moved the human issues on the second place, including employment. This has triggered some employment malfunctions in various aspects, which clearly differentiates the labour market in Republic of Moldova from what is registered in other countries, including the European Union member states.

Recent research and publication analysis. There have been concerns about employment for a very long time, but a particular interest in employment has been noticed over the past two centuries, especially in the works of such economists as A. Smith, David Ricardo, John Stuart Mill and J. M. Keynes, focusing on full employment. Classical liberals' views regarding employment are challenged by J. M. Keynes who claims that unemployment is not an absolute evil to a certain point, it can even be a positive factor by encouraging people to work better?. At the same time, Keynes says that in a capitalist society there is no mechanism that would ensure full employment of labour force.

The concept of employment is quite complex and cannot be viewed just economically. A sociological approach to the concept of employment led to the creation of "a system of employment" (Christiansen et al., 1999), defining employment as any type of activity: work rewarded by salaries, entrepreneurship and self-owned businesses, volunteering and any other activities outside the labour market (Koistinen, 2001).

An important aspect of the labour market is its segmentation. In recent years, labour market segmentation has come to the attention of several researchers (Fields, 2009; Moscarola, 2010, etc.). The European labour market is analysed by a multitude of authors, each of them addressing various topical issues and problems (Birca, 2015; Bostan, 2010, etc.).

Formulation of aims. The article's objective is to analyze the employment by field of activity in the Republic of Moldova and the European Union. In this context, we intend to show the differences and similarities in terms of employment on the fields of activity, in the context of the association of the Republic of Moldova to the European Union. At the same time, we intend to highlight potential employment issues by field of activity in the Republic of Moldova.

The main material presentation. The development level of the national economic sectors determines the absorption degree of the employed persons from a country at a given time. Analysing employment by economic activity in the Republic of Moldova, we can see that most of the employed persons are involved in the agricultural sector (Table 1).

Analysing employment by economic sector, we have found that nearly every third person worked in the agricultural sector in 2016. During 2010-2016, the number of employed in agriculture increased by almost 100 thousand people, to 314.7 thousand people in 2010 to 410.9 thousand people in 2016. This also led to an increase in the share of the employed persons in agriculture from 27.5% to 33.7% in the analysed period. Excluding the public sector, trade, hotel and restaurant industry, it is the second largest sector from the national economy where the workforce is engaged. In 2016, the workforce involved in this field represented almost 50% of the population employed in agriculture.

**Table no. 1. Employment by economic activity
in the Republic of Moldova, 2010-2016**

Nr	Economic activities	2010		2012		2014		2016	
		Thousand people	%	Thousand people	%	Thousand people	%	Thousand people	%
1.	Total	1143,4	100	1146,8	100	1184,9	100	1 219,5	100
2.	Agriculture	314,7	27,5	303,3	26,5	361,1	30,5	410,9	33,7
3.	Industry	145,8	12,8	150,9	13,2	145,6	12,3	148,1	12,1
4.	Construction	67,5	5,9	70,2	6,1	66,4	5,6	60,9	5,0
5.	Trade, Hotel and Restaurants	213,4	18,7	209,3	18,2	202,8	17,1	199,6	16,4

End of Table no. 1

Nr	Economic activities	2010		2012		2014		2016	
		Thousand people	%	Thousand people	%	Thousand people	%	Thousand people	%
6.	Transport and communications	63,7	5,6	70,5	6,1	67,7	5,7	76,2	6,2
7.	Administration, Education, Health and Social Welfare	250,7	21,9	247,2	21,6	230,9	19,5	223,5	18,3
8.	Other activities	87,6	7,6	95,5	8,3	110,3	9,3	100,3	8,3

Source: Developed by the authors based on data from the National Bureau of Statistics.

The industrial sector holds the third position according to the persons employed. In 2016, 148.1 thousand people were working in the industrial sector, which made up 12.1% of the total employed population.

Analysing the employed persons in agriculture in the Republic of Moldova, we have found that their share in the total employed population is the highest in Europe, in relation to the EU member countries inclusively (Table 2).

Analysing the employed persons in agriculture in the EU Member States, we have found that it has fallen by more than 1.5 million people between 2008 and 2016. At the EU level, the population employed in agriculture decreased in most countries except Hungary, Italy and France. The employed persons in the agricultural sector of the Republic of Moldova exceed the employed persons in agriculture in Hungary, Great Britain, Bulgaria and Portugal, countries with a much larger territory. In 2016, the share of the employed persons in agriculture in the total population employed in the Republic of Moldova was almost 30 times higher than in the United Kingdom, almost 25 times higher than in Belgium, Germany or Malta. At EU level, the country with the largest share of the population employed in agriculture was Romania. In 2016, it accounted for 20.7% of the total employed persons. Romania is followed by Greece and Poland, with a share of 11.7% and 10.4% accordingly, in the total employed persons in agriculture.

Table no. 2. Persons employed in agriculture in EU Member States and the Republic of Moldova over 2008–2016

Countries	2008			2016		
	Employed persons, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	Share of employed persons in agriculture in the total employed persons, %	Employed persons, thousand people	Employed persons, in agriculture, thousand people	Share of employed persons in agriculture in the total employed persons, %
EU – 28	218 924,1	10276,3	4,7	218 949,9	8 738,5	4,0
Austria	3 928,7	180,9	4,6	4 142,7	159,6	3,9
Belgium	4 413,7	65,4	1,5	4 540,6	52,4	1,2
Bulgaria	3 306,2	232,7	7,0	2 954,3	196,4	6,6
Czech Republic	4 933,5	156,1	3,2	5 015,9	144,0	2,9
Cyprus	371,1	11,5	3,1	358,7	11,4	3,2
Croatia	1 725,0	187,9	10,9	1 566,6	106,4	6,8
Denmark	2 806,7	66,8	2,4	2 747,7	62,8	2,3
Estonia	632,2	24,5	3,9	612,3	23,7	3,9
Finland	2 497,2	104,6	4,2	2 379,5	82,0	3,4
France	25 792,5	690,0	2,7	26 242,7	726,9	2,8
Germany	37 902,3	636,6	1,7	40 255,6	497,3	1,2
Greece	4 522,9	474,5	10,5	3 610,3	423,9	11,7
Ireland	2 081,1	95,9	4,6	1 953,4	89,5	4,6
Italy	22 698,6	800,5	3,5	22 241,1	825,6	3,7
Latvia	1 008,8	77,9	7,7	862,3	65,5	7,6
Lithuania	1 396,9	111,0	7,9	1 317,7	101,2	7,7
Luxemburg	201,8	3,4	1,7	259,4	2,3	0,9
Malta	157,7	2,8	1,8	188,1	2,4	1,3
Great Britain	28 827,3	284,4	1,0	30 436,5	293,6	1,0
the Netherlands	8 467,6	210,8	2,5	8 223,4	166,0	2,0
Poland	15 557,4	2 073,7	13,3	15 901,8	1 654,8	10,4
Portugal	4 785,7	345,8	7,2	4 371,2	195,1	4,5
Romania	8 882,2	2 219,0	25,0	8 166,1	1 693,0	20,7
Slovakia	2 423,4	95,3	3,9	2 471,7	70,9	2,9
Slovenia	975,2	67,4	6,9	902,5	38,2	4,2

End of Table no. 2

Countries	2008			2016		
	Employed persons, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	Share of employed persons in agriculture in the total employed persons, %	Employed persons, thousand people	Employed persons, in agriculture, thousand people	Share of employed persons in agriculture in the total employed persons, %
Spain	20 316,5	808,1	4,0	18 182,7	760,9	4,2
Sweden	4 493,8	84,7	1,9	4 735,6	77,7	1,6
Hungary	3 818,0	164,0	4,3	4 309,4	214,9	5,0
Republic of Moldova	1 251,00	388,6	31,1	1219,5	410,9	33,7

Source: Developed by the authors based on the European Union statistics (EUROSTAT).

In the case of the Republic of Moldova, we cannot talk about an efficient economy, given that one third of the employed persons is involved in agriculture. Therefore, we can claim that the economy of the Republic of Moldova cannot compete, in the current conditions, with the economy of the EU member states. Table 3 shows the ratio of the country population and the employed persons in agriculture, which reflects the agricultural development level in the EU.

Table no. 3. The ratio between the total population and the number of employed persons in agriculture in the EU and the Republic of Moldova

Countries	2008			2016		
	Population number, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	The ratio of the total population and the number of people employed in agriculture	Population number, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	The ratio of the total population and the number of people employed in agriculture
EU – 28	500297	10 276,3	48,7	510 284	8 738,5	58,4
Austria	8 308	180,9	45,9	8 690	159,6	54,4

End of Table no. 3

Countries	2008			2016		
	Population number, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	The ratio of the total population and the number of people employed in agriculture	Population number, thousand people	Employed persons in agriculture, thousand people	The ratio of the total population and the number of people employed in agriculture
Belgium	10 667	65,4	163,1	11 311	52,4	215,9
Bulgaria	7 518	232,7	32,3	7 154	196,4	36,4
Czech Republic	10 343	156,1	66,3	10 554	144,0	73,3
Cyprus	776	11,5	67,5	848	11,4	74,4
Croatia	4 312	187,9	22,9	4 191	106,4	39,4
Denmark	5 476	66,8	82,0	5 707	62,8	90,9
Estonia	1 338	24,5	54,6	1 316	23,7	55,5
Finland	5 301	104,6	50,7	5 487	82,0	66,9
France	64 007	690,0	92,8	66 760	726,9	91,8
Germany	82 218	636,6	129,2	82 176	497,3	165,2
Greece	11 061	474,5	23,3	10 784	423,9	25,4
Ireland	4 458	95,9	46,5	4 725	89,5	52,8
Italy	58 653	800,5	73,3	60 666	825,6	73,5
Latvia	2 192	77,9	28,1	1 969	65,5	30,1
Lithuania	3 213	111,0	28,9	2 889	101,2	28,5
Luxemburg	484	3,4	142,3	576	2,3	250,5
Malta	408	2,8	145,6	434	2,4	181,0
Great Britain	61 572	284,4	216,5	65 383	293,6	222,7
the Netherlands	16 405	210,8	77,8	16 979	166,0	102,3
Poland	38 116	2 073,7	18,4	37 967	1 654,8	22,9
Portugal	10 553	345,8	30,5	10 341	195,1	53,0
Romania	20 636	2 219,0	9,3	19 760	1 693,0	11,7
Slovakia	5 376	95,3	56,4	5 426	70,9	76,5
Slovenia	2 010	67,4	29,8	2 064	38,2	54,0
Spain	45 669	808,1	56,5	46 446	760,9	61,0
Sweden	9 183	84,7	108,4	9 851	77,7	126,8
Hungary	10 045	164,0	61,3	9 831	214,9	45,7
Republic of Moldova	3 570,10	388,6	9,2	3 552,00	410,9	8,6

Source: Developed by the authors based on the European Union statistics (EUROSTAT).

From the information presented in Table 3, we can observe that between 2008 and 2016 only the Republic of Moldova and Hungary reduced the ratio between the population of the country and persons employed in agriculture. In 2008, this ratio was, virtually, equal in the Republic of Moldova and Romania of 9.2. Until 2016 it dropped in the Republic of Moldova to 8.6 and, in Romania it increased to 11.7. In other words, in 2016, a person employed in agriculture produced agricultural output, on average, for 8.6 Moldovan citizens. By comparison, we can notice that this ratio was, on average, 1 to 215.9 in Belgium, 1 to 222.7 in the UK, or 1 to 165.2 in Germany. Table 4 shows the employed persons in other fields of activity in the EU member states.

Table no. 4. Share of the employed persons in the main economic sectors in the EU Member States in 2016

Countries	Agriculture	Industry	Construction	Commerce	Transport	Hotels and restaurants	Information and communication	Finance
EU – 28	4,0	15,9	6,7	14,0	5,3	4,8	3,0	3,0
Austria	3,9	16,3	8,4	14,4	5,0	6,1	3,2	3,2
Belgium	1,2	12,6	7,3	13,2	5,5	3,3	3,1	3,0
Bulgaria	6,6	20,5	7,1	17,2	6,6	5,3	3,0	2,0
Czech Republic	2,9	28,9	7,6	11,8	6,2	3,6	2,9	2,3
Cyprus	3,2	7,3	8,4	18,0	4,3	9,0	2,7	5,4
Croatia	6,8	17,6	7,1	13,9	6,2	6,9	3,1	2,4
Denmark	2,3	12,0	5,5	15,1	4,5	4,3	4,3	2,8
Estonia	3,9	19,6	9,2	13,1	8,0	4,2	4,6	1,7
Finland	3,4	13,8	7,3	11,9	5,7	3,5	4,2	2,1
France	2,8	12,4	6,4	12,9	5,5	3,8	2,8	3,3
Germany	1,2	19,6	6,7	14,1	4,9	3,8	3,1	3,2
Greece	11,7	9,9	4,0	18,0	5,1	9,3	2,2	2,6
Ireland	4,6	12,0	6,8	13,8	4,6	7,4	4,4	4,6
Italy	3,7	18,5	6,2	14,1	4,8	6,2	2,5	2,9
Latvia	7,6	14,4	7,5	14,0	9,4	3,5	2,7	2,7
Lithuania	7,7	10,0	7,7	17,4	7,2	2,7	2,1	1,5
Luxemburg	0,9	4,2	5,7	7,2	4,1	3,5	3,1	10,8
Malta	1,3	12,5	6,0	15,6	5,7	7,1	3,6	4,7
Great Britain	1,0	9,9	7,3	13,2	5,1	5,5	4,1	4,0
the Netherlands	2,0	9,8	4,8	14,7	4,4	4,3	3,3	3,1

End of Table no. 4

Countries	Agriculture	Industry	Construction	Commerce	Transport	Hotels and restaurants	Information and communication	Finance
Poland	10,4	21,8	7,6	14,6	6,0	2,3	2,2	2,4
Portugal	4,5	17,7	6,5	15,3	4,2	6,1	2,5	2,5
Romania	20,7	20,4	8,3	14,4	5,8	2,5	2,0	1,4
Slovakia	2,9	25,0	9,2	12,5	6,6	4,6	2,7	1,9
Slovenia	4,2	25,7	5,6	12,9	5,3	4,5	3,4	2,4
Spain	4,2	12,7	5,9	16,1	5,1	8,8	3,0	2,5
Sweden	1,6	10,5	6,7	11,6	5,0	3,6	4,3	2,0
Hungary	5,0	22,0	6,4	12,5	6,4	4,5	2,0	2,0

Source: Developed by the authors based on the European Union statistics (EUROSTAT).

Analysing the information in Table 4 in terms of the employed persons in EU Member States, we can determine the level of the economic sector development. Although, it may be subjective to determine the level of development of the activity sector according to the employed persons, as there are other factors that may influence the level of development of the sector concerned, we have made some conclusions. If we refer to industry, then the degree of automation or robotisation of industrial operations influences directly the number of people employed in this field. However, analysing the level of employment in industry, we can classify the EU Member States into four groups:

1. countries where the share of the employed persons in industry exceeds 20% of the total employed population – Bulgaria, the Czech Republic, Poland, Romania, Slovenia, Slovakia and Hungary;

2. countries where the share of employed persons in industry is between 15 and 20% of the total employed population – Austria, Croatia, Estonia, Germany, Italy and Portugal;

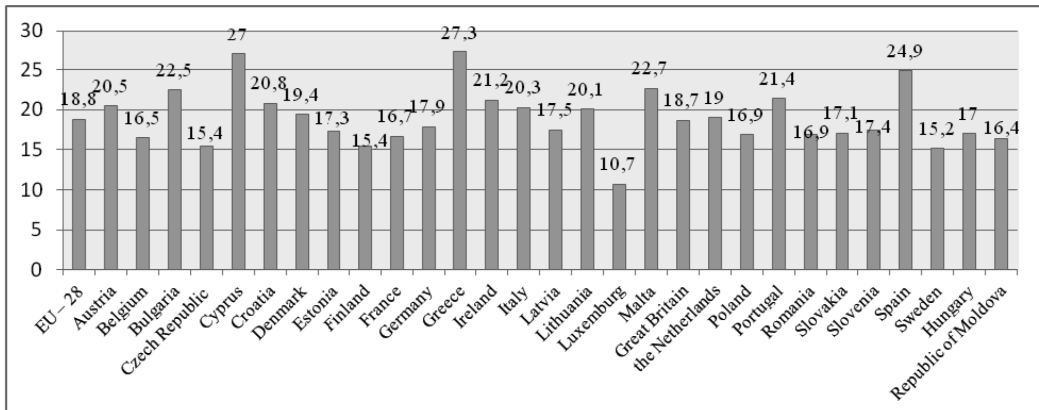
3. countries where the proportion of the employed persons in industry is between 10 and 15 of the total employed population – Belgium, Denmark, Finland, France, Ireland, Lithuania, Latvia, Malta, Spain and Sweden. Analysing the information in Table 3, we can notice that the Republic of Moldova belongs to this category;

4. countries where the share of the employed persons in industry is less than 10% of the total employed population – Cyprus, Greece, Luxembourg, the UK and the Netherlands.

It is worth noting that the countries from the first group belonged to the former socialist system. If there are other factors in the industry that determine its development level, then for other areas of activity, the employment level will be an indicator that can determine the development level of the appropriate branch.

The share of the workforce from construction, in the total employed persons, varies between 4.0% in Greece and 9.8% in Slovakia. From Table 3, where the share of employed persons in construction is shown in the total employed persons, we can notice that it exceeds only that of Greece and the Netherlands.

The population employed in the transport sector is almost homogeneous in the EU Member States, with except the Baltic States, where the share of the employed persons in transport in the total employed persons is more than 7%. The population employed in commerce, hotel and catering industry has a significant share in the total employed persons (Figure 1).

Fig. 1 Share of employed persons in commerce, hotel and catering industry in the total employed persons in 2016

Source: Developed by the authors based on the European Union statistics (EUROSTAT) and the National Bureau of Statistics from the Republic of Moldova.

In 2016, the share of people employed in commerce, hotel and catering industry in the total employed persons ranged from 10.7% – in Luxembourg, to 27.3% – in Greece. The level of employment in the hotel and catering industry depends on the level of tourism development in that country. Thus, in the EU countries where tourism is well developed, the population employed in the hotel and catering industry makes up about 1/3 of the population employed in commerce, hotels and restaurants. At the same time, we have found that the employed persons in this

economic sector exceed 20% of employed persons in (Bulgaria, Croatia, Greece, Italy, Malta, Portugal and Spain). Only Lithuania and Ireland, which are not tourist attractions, have a population of more than 20% of the total employed persons involved in commerce, hotel and catering industry.

Analysing the employment level in commerce, hotel and catering industry in the Republic of Moldova, we have noticed that it stays at a low level compared to the EU countries. The share of the employed persons in commerce, hotel and catering industry in the Republic of Moldova exceeds that of the Czech Republic, Finland, Luxembourg and Sweden.

If Luxembourg is the EU country with the smallest share of employed persons in commerce, hotel and catering industry in the total employed persons (10.7%), we have found that it has the largest share of employed persons in finance, representing 10.8% of the total employed persons (Table 6). Thus, we have found that the share of the employed persons in the financial sector from Luxembourg, in the total employed persons, is about 6 times higher than that recorded in Romania, Lithuania and Estonia, and 5 times higher than in Bulgaria, Sweden and Hungary.

Conclusion of the research. Employment is a rather important issue that every country is being concerned with. Depending on the employment level we can generally appreciate the level of economic and social development of a country.

For the Republic of Moldova, a major problem is the large share of the employed persons in agriculture. In 2016, nearly a third of the employed persons was engaged in agriculture, which is over 10 times higher than in such countries as Belgium, Denmark, France, Germany, Malta and Sweden. Having such an employment level in agriculture, the Republic of Moldova cannot claim a competitive economy in relation to the European countries or even those from the same region.

REFERENCES

Aceleanu, M. I. (2013). The labour market in the post-crisis economy: the case of Spain. *Theoretical and Applied Economics Review*, Vol. XX, 3(580), 135–146.

Adumitracesei, I. D., Niculescu, N. G. (1995). Labor market. Technical Publishing house. Chisinau.

Aiginger, K., Horvath, Th., Mahringer, H. (2011). Why labour market performance differed across countries in the Recent Crisis. EUROFRAME (European Forecasting Research Association for the Macro-Economy). Retrieved from http://www.euroframe.org/fileadmin/user_upload/euroframe/docs/2011/EUROF11_Aiginger_Horvath_Mahringer.pdf

Barr, N. (1994). Labor markets and social policy in central and eastern europe. University Press. Oxford.

Birca, A. (2015). A comparative analysis of the labour market behaviour in the European Union and the Republic of Moldova. *Annals of the «Constantin Brancusi» University of Targu Jiu. Economy Series*, 6, 46–55.

Bostan, I., Grosu, V. (2010). The social effects of the current economic crisis on the European Union labour market. *Review of Research and Social Intervention*, 31, 7–21.

Christiansen, J., Koistinen, P., Kovalainen, A. (1999). Working Europe: reshaping European Employment systems. Aldershot Hants. England.

Clancy, G. (2007). The Labour Market and the Economy. *Economic & Labour Market Review*, 3 (2), 17–20.

Clasen, J., Clegg, D., Kvist, J. (2012). European labour market policies in (the) crisis, (12). European Trade Union Institute. Retrieved from <https://www.etui.org/Publications2/Working-Papers/>.

Fields, G. S. (2009). Segmented Labour Market Models in Developing Countries. Retrieved from <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/articles/162>.

Jula, N. (2000). Labor market theories, Publishing house BREN. Bucharest.

Koistinen, P. (2001). A future european employment model. Retrieved from <http://www.uta.fi/isss/monnetcentre/wordit/Future11.rtf/>.

Keynes, J. M. (1970). General Theory of Employment, Interest and Money. Scientific Publishing house. Bucharest.

Moscarola, F. C. (2010). Informal Caregiving and Women's Work Choices: Lessons from the Netherlands. *Labour*, 24 (1), 93–105.

Petit, H. (2004). Cambridge contre Cambridge: une version segmentationiste. *Economies et Sociétés – Ekonomiki i obshchestva*, 23, 15 [in French].

Rubery, J., Wilkinson, F. (1981). Outwork and segmented labour markets. F. Wilkinson (ed.). The Dynamics of Labour Market Segmentation. London. Academic Press.

Serban, A. C. (2012). A better employability through labour market flexibility. The case of Romania. *Procedia-Social and Behavioral Science Journal*, Vol. 46, 805, 4539–4543.

The article was received on 26.09.2017.

The article was reviewed 10.11.2017.

The article was recommended for publication 17.11.2017.

A. P. BIRCA

доктор экономических наук, профессор, декан факультета экономики и права, Экономическая академия Молдовы (Университет), Кишинев, Республика Молдова

A. I. MAMALIGA

преподаватель кафедры современных деловых языков, Экономическая академия Молдовы (Университет), Кишинев, Республика Молдова

ЗАНЯТОСТЬ ПО ВИДАМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА И ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

Структура занятости оказывает значительное влияние на конкурентоспособность рынка труда. Изменения, произошедшие в обществе в результате интеллектуализации

труда, трансформували структуру зайнятості як в Республіці Молдова, так і во всем мире. Многие люди с низким уровнем профессиональной подготовки стали уязвимыми на рынке труда, а некоторые потеряли работу. Нынешняя структура занятости по видам экономической деятельности в Республіці Молдова не соответствует современному развитию общества, а рынок труда является неэффективным по сравнению с европейским рынком труда.

Ключевые слова: рабочая сила, занятость, рынок труда, европейский рынок труда, область деятельности, структурная занятость.

A. P. BIRCA

доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки та права, Економічна академія Молдови (Університет), Кишинів, Республіка Молдова

A. I. MAMALIGA

викладач кафедри сучасних ділових мов, Економічна академія Молдови (Університет), Кишинів, Республіка Молдова

ЗАЙНЯТИСТЬ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Постановка проблеми. У сучасній економіці, що базується на знаннях, зростає частка інтелектуальних робочих місць за рахунок фізичних, відбувається інтелектуалізація робочого процесу. Ринок праці Республіки Молдова перебуває в стадії переходу до конкурентоспроможної економіки та процесу глобалізації національних економік. Утім тягар економічних проблем перемістив людські проблеми, включаючи зайнятість, на друге місце. Це спричинило такі зміни зайнятості, які відрізняють ринок праці в Республіці Молдова від ринків праці в інших європейських країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес дослідників до проблеми зайнятості спостерігається протягом останніх двох століть. Найбільш відомими є праці таких економістів, як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Мілль та Дж. М. Кейнс. Так, Дж. М. Кейнс стверджував, що безробіття не є абсолютним злом до певного моменту і може бути навіть позитивним чинником, спонукаючи людей працювати краще. Однак у капіталістичному суспільстві відсутній механізм, який забезпечив би повну зайнятість робочої сили.

Соціологічний підхід до концепції зайнятості привів до обґрунтування «системи зайнятості» (Christiansen та ін., 1999), де зайнятість – це будь-який вид діяльності: праця за винагороду (заробітну плату), підприємництво, самозайнятість, волонтерство та будь-які інші види діяльності поза межами ринку праці (Koistinen, 2001). В останні роки увагу науковців привернула сегментація ринку праці (Fields, 2009;

Moscarola, 2010 та ін.). Маємо також численні дослідження європейського ринку праці, причому кожен з авторів розв'язує різні актуальні проблеми (Vigsa, 2015; Bostan, 2010 та ін.).

Мета статті полягає в аналізі зайнятості за видами економічної діяльності в Республіці Молдова та Європейському Союзі. Ми маємо намір показати відмінності та схожість процесів зайнятості в Республіці Молдова та ЄС, виявити потенційні проблеми зайнятості в Республіці Молдова.

Викладення основного матеріалу. Автори здійснили секторальний аналіз зайнятості населення в Республіці Молдова, приділивши особливу увагу аграрному сектору – другому за кількістю зайнятих сектору національної економіки. Частка зайнятих у сільському господарстві є найбільшою в Європі і перевищує аналогічний показник для Угорщини, Великої Британії, Болгарії та Португалії, країн із набагато більшою територією.

Індустріальний сектор у Республіці Молдова, з точки зору зайнятості, займає лише третю позицію. За критерієм зайнятості у промисловості автори класифікують країни – члени ЄС так:

1) країни, де частка зайнятих у промисловості перевищує 20% від загальної кількості зайнятого населення: Болгарія, Чехія, Польща, Румунія, Словенія, Словаччина та Угорщина;

2) країни, де частка зайнятих у промисловості становить від 15 до 20% від загальної кількості зайнятого населення: Австрія, Хорватія, Естонія, Німеччина, Італія та Португалія;

3) країни, де частка зайнятих у промисловості становить від 10 до 15% від загальної кількості зайнятого населення: Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Литва, Латвія, Мальта, Іспанія та Швеція. Республіка Молдова належить до цієї категорії;

4) країни, де частка зайнятих у промисловості становить менше 10% загальної кількості зайнятого населення: Кіпр, Греція, Люксембург, Велика Британія та Нідерланди.

Якщо рівень розвитку промисловості, окрім зайнятості, визначають і багато інших факторів, то для решти видів (сфер) економічної діяльності рівень зайнятості безпосередньо характеризує їх розвиток. У статті аналізується динаміка та чинники зайнятості у будівництві, на транспорті, у торгівлі, готельній та фінансовій діяльності – порівняно з країнами ЄС.

Висновки. Залежно від стану зайнятості можна оцінити рівень соціально-економічного розвитку країни. У Республіці Молдова в 2016 р. майже третина зайнятих працювала в сільському господарстві, що в 10 разів більше, ніж у таких країнах, як Бельгія, Данія, Франція, Німеччина, Мальта та Швеція. Порівняно з країнами ЄС ринок праці Республіки Молдова є неконкурентоспроможним.

Коротка анотація до статті

Структура зайнятості значно впливає на конкурентоспроможність ринку праці. Зміни, що відбулися в суспільстві в результаті інтелектуалізації праці, трансформували структуру зайнятості як у Республіці Молдова, так і в усьому світі. Багато людей з низьким рівнем професійної підготовки стали вразливими на ринку праці, а деякі втратили роботу. Нинішня структура зайнятості за видами економічної діяльності у Республіці Молдова не відповідає сучасному розвитку суспільства, а ринок праці є неефективним порівняно з європейським ринком праці.

Ключові слова: робоча сила, зайнятість, ринок праці, європейський ринок праці, область діяльності, структурна зайнятість.

UDC 332.025.27:330.322

L. M. TYTARENKO

PhD in Economics, Associate Professor
Poltava National Technical
Yuri Kondratyuk University,
Department of International
Economics and Marketing, Poltava, Ukraine
e-mail: titarenkolm@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2112-7380

**TRANSNATIONALIZATION IN THE INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS SYSTEM: TENDENCIES
OF THE DEVELOPMENT¹**

The article investigates the role and scale of transnational corporations and the process of transnationalization. The main characteristics of their activities are systematized. The list of the largest TNCs of the world is presented. The dynamics of direct foreign investment of TNCs in the world regions is analyzed. The value of TNCs in the system of modern international economic relations is revealed.

Key words: international economic relations, transnational corporations, transnationalization, international activity, direct foreign investments, mergers and acquisitions, R&D, world economy.

JEL Classification: F02, F15.

Problem formulation. The major international economic relations (IER) forms due to which the world economic system functions include the following spheres: international trade in commodities and services, international workforce migration, international capital migration, international monetary relations, international credit relations, international scientific and technical relations, international integration processes etc. National economies, countries regional integration associations, transnational corporations (TNC) and international organizations are IER principal participants. In addition TNC activities penetrate into all

¹ The presented paper is prepared within the framework of Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University scientific and research topic “Mechanism for implementation Ukraine’s social and economic development strategy in terms of international integration” (state registration № 0117U003242).

the mentioned IER spheres. TNC are currently the main structural element of the majority of countries' economies, the leading base for their development and increasing of their effectiveness (Dunning, 2017). In terms of global tendencies to production and capital internationalization, privatization, mergers and acquisitions (M&A), strategic alliances and foreign trade liberalization TNC have a leading role in international relations development. All the mentioned above makes the studies issue actual.

Analysis of recent research and publications. A lot of leading domestic and foreign scientists and practitioners have devoted their works to the issues of the world economy transnationalization and different aspects of TNC activity. Thus a considerable contribution to the development of theoretical and applied research on the given issue belongs to such Ukrainian analysts as O.V. Gryn, V.K. Zagarij, V.M. Levkivskyj, Yu. V. Makogon, T.M. Melnyk, L.I. Myxajlyshyn, Yu.M. Popova and others, and to such foreign scientists as J. Bhagwati, J. Galbraith, J. Dunning, Ch. Kindleberger, B. Ohlin, A. Porter, S. Hymer, E. Heckscher, E. Chamberlin and others.

Defining parts of a general problem which were not yet investigated. Moreover issues requiring additional research are connected with substantiation TNC role and transnational processes in international economic relations development.

Formulation of aims. The purpose of the article is to investigate the transnationalization peculiarities and the role of transnational corporations at the present stage of international economic relations development.

The main material presentation. Transnationalization is a principal economic development growth engine as far as financial resources flow-in contributes to countries economic situation improvement as well as it enables them playing active role both at the local and foreign markets. At the beginning of XXI century transnationalization processes have intensified greatly (Popova, 2014). At present in the world there are over 85 000 TNC and 850 000 their subsidiaries employing more than 76 mln staff. Meanwhile, more than 80% of holding companies and around 33% of affiliated companies are located at the territory of industrially developed countries; correspondingly 19,8% and almost 50,3% of companies are located in the developing countries; around 0,7% and 17,1% of companies are placed at the territory of former soviet states (Kryvoviaziuk, 2016). Approximately more than a half of the world industrial manufacturing and foreign trade are in TNC. Though the leading role in the world economy belongs to only 500 powerful TNC selling 80% of the world electronics and chemical products, 95% of pharmaceuticals, and 76% of engineering products. 85 powerful companies control 70% of all the foreign investments. It means that some of the TNC economic potential exceeds not only those of separate countries but also the world regions. Transnational capital owns a third of all the production funds and produces almost

a half of global goods. TNC play a considerable role in global production potential allocating due to their decisions in the sphere of capital investments and global production places choices (Zaharii, 2017).

In 2017 500 largest global companies obtained profits equivalent to \$27,7 trillion, and \$1,5 trillion in 2016 (The Global 500, 2017) (Fig.1).

According to their nature and forms of actions in international economic relations, TNC are in a great many similar to the states activity allowing experts to make a statement about TNC and states identity of actions and aspects in global economy and politics. Taking active part in all the present-day globalization processes occurring in the world enabled TNC change from subjects to objects of international politics. Transnational corporations as well as industrially developed countries extensively appear in politics and economics, in financial and investment, informational, scientific and technical, military, technologic and ecological fields. In the international policy TNC realize their own corporate diplomacy, and they created their own corporate vision for effective providing their in-house corporate policy (Hryn, 216).

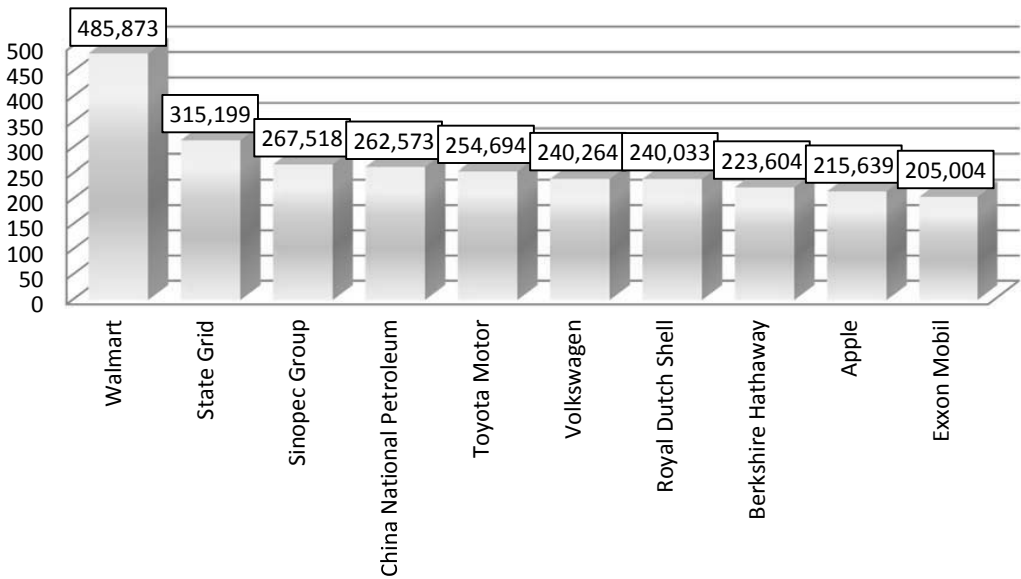

Fig.1. Top 10 largest global TNC according to their profits, mln dollars USA (as on 01.01.2017)

Source: research conducted by the author (The Global 500, 2017)

A leading role in international economic relations belongs to USA TNC, which outrun manufacturing and financial companies of other countries by nature and

scales of trade and investment expansion. But this gap is gradually reducing due to the Western Europe and Japan TNCs positions strengthening as well as appearing of developing countries TNCs.

Market capitalization of some TNC exceeds \$543 billion while annual amount of trade is equal to \$160-210 billion. Each of the biggest corporations' annual net profit is practically equal to Ukraine's annual budget. At present TNC control over 57% of global industrial production, 69% of international trade, more than 81% of patents and licenses for new equipment, technologies and know-how, around 90% of direct foreign investments. TNC control almost all the resources trade on the world markets including 90% of the following world's market: wheat, coffee, corn, timber, tobacco and iron ore; 85% of copper and bauxites markets; 80% of tin and tea markets; 75% of plant rubber and raw oil markets (Hryn, 2016).

As a rule TNC are conglomerate corporations as far as their activity is widely diversified. For example each of 500 the largest US TNC has subsidiaries in 11 fields on average, and the most powerful of them comprise 30-50 fields. In the group of 100 British leading industrial companies there are 96 conglomerates, 90 are in Italy, 84 are in France, and 78 are in Germany (Levkivskiy, 2017).

TNC foreign reserves gross total several times exceed the world central banks aggregate reserves. That is why moving just 1-2% of money stock they own is completely enough to change par values of national currencies, which in turn will substantially influence the development of foreign economic relations.

Foreign economic relations facilities are made of direct foreign investment (DFI). Moreover TNC total direct foreign investment are currently playing more important role than the trade does. Among the forms of capital outflow there are direct and portfolio investments as well as loans and credits. The most substantial among them are direct investments that in the middle of 90th exceeded \$3 trillion. The reason of foreign investment is often caused by interest to receiving country resources, i.e. the investors willing to warrant their enterprises raw materials supply. For example by means of foreign investment the USA obtains all the imported phosphates, copper, tin, 75% of manganese and iron ores; Japan gets 40% of bauxites, 50% of nickel and 60% of copper ore.

Substantial DFI increase during the recent decade is caused by TNC huge scale operations. 90% of all direct foreign investments belong to them (Levkivskiy, 2017).

Investment into foreign economy is an active way of domestic goods demand stimulating. It is achieved firstly by developing new markets; secondly by a part of TNC export being constantly addressed to their overseas subsidiaries, this warranted part is equal to more than 30% of export of Canada, Germany, France, and Sweden, and around 50% of the USA export. Thirdly, investments enable companies to circumvent tariff and non-tariff barriers (Wyrzykowska, 2016) (Fig. 2).

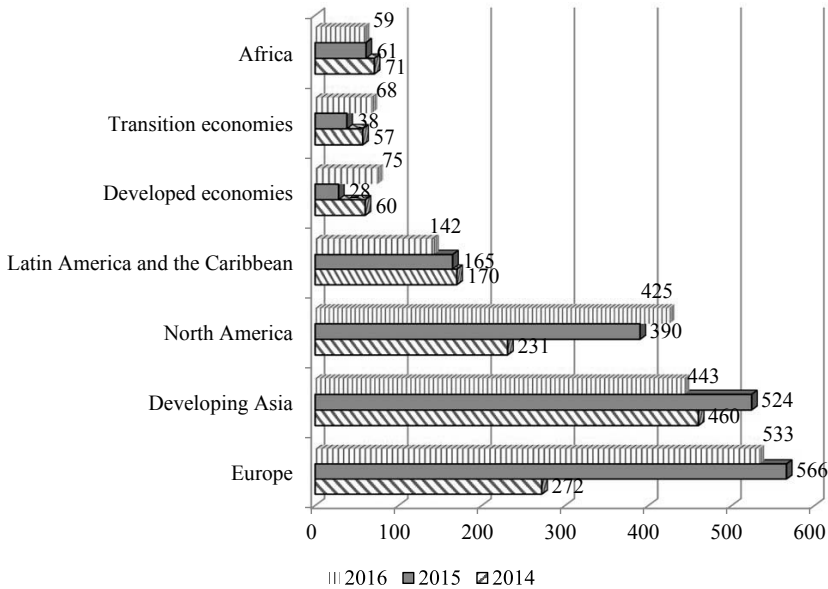

Fig. 2. DFI flow according to regions, 2014-2016, million dollars.

Source: research conducted by the author (World Investment Report 2017).

An important characteristic of transnationalization process as well as a factor of TNC economic power increase is numerous mergers and acquisitions, which have lately reached a high point. Mergers demonstrate centralization and capital concentration in a global scale aimed at further dominating on the global markets (Fig. 3).

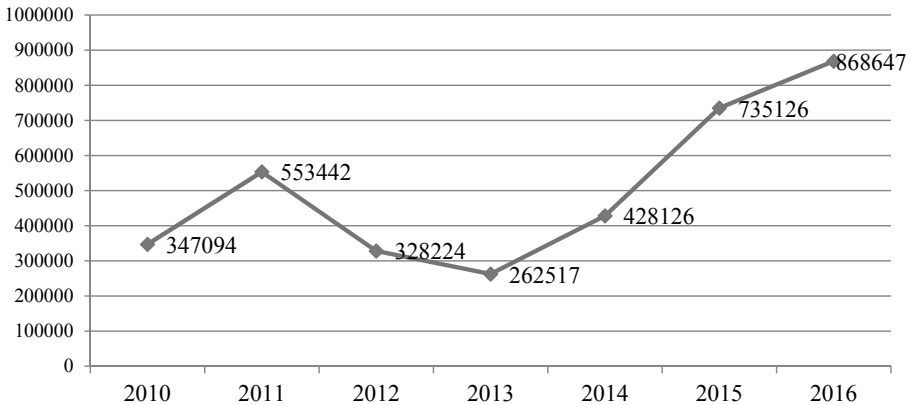

Fig. 3. World mergers and acquisitions dynamics, million US dollars.

Source: conducted by the author based on the research materials (World Investment Report 2017).

Operating in the recipient countries TNC are actively involved into the local political process. Their representatives join national manufacturers association within which they get an opportunity to interact with the local authorities executives (Wyrzykowska, 2016). Corporations also indirectly influence political line of the country they operate in by means of making a “donation” to the elective and other local political quarters aiming to obtain definite commercial benefit (Markusen & Venables, 2016).

One of the most characteristic features of present day’s transnationalization is huge TNC expenses on scientific-research and research and engineering development (SRRED). Thus “General Motors”, “Ford” and “IBM” annual expenses are equal to \$2-3 billion, that exceeds many countries scientific and research budgets.

Thus in the USA almost all the amount of private businesses SRRED expenses goes towards 700 the largest companies, moreover approximately 40% of these funds belongs to 15 the largest corporations (The Global 500, 2017).

Nowadays TNC laboratories and scientific centers conduct the principal amount of research and innovations. Recipient countries play increasingly big role in TNC scientific and research strategy. For instance at the beginning of the 90th “IBM” company employed more than 25000 scientists and more than 30 laboratories beyond the USA boundaries implementing SRRED programs under unified corporation plan taking, still into account markets peculiarities of “IBM” subsidiaries specialization.

In table 1 there is a list of 10 largest corporations investing into SRRED.

Table 1

Investments into SRRED made by the world largest TNC

Company name (according to the rating)	Country	SRRED expenses, million US dollars		SRRED profits, million US dollars	
		2016 p.	2017 p.	2016 p.	2017 p.
1. Amazon.com, Inc.	The USA	12,5	16,1	107	136
2. AlphabetInc.	The USA	12,3	13,9	75	90,3
3. IntelCprporation	The USA	12,1	12,7	55,4	59,4
4. Samsung ElectronicsCo., Ltd	South Korea	12	12,7	166,7	167,7
5. Volkswagen	Germany	12,5	12,1	225,2	229,4
6. Microsoft Corporation	The USA	12	12	93,6	85,3
7. Roche Holding AG	Switzerland	9,4	11,4	49,6	51,8
8. Merck & Co., Inc.	The USA	6,7	10,1	39,5	39,8
9. Apple Inc.	The USA	8,1	10	233,7	215,6
10. NovartisAG	Switzerland	9,5	9,6	50,4	49,4

Source: made by the author according to the data (The 2017 Global Innovation).

Taking into consideration all mentioned above let's acknowledge that the biggest investment intensity into scientific and research activity can be observed in the US TNC. Meanwhile profits obtained by corporations from investment into SRRED highly exceed fund investment into scientific development.

Considerable contribution into TNC advanced technology development makes collaboration with universities and scientific centers. As a rule, such centers are founded affiliated with universities, and they are actively financed by leading industrial corporations.

Conclusions. In terms of globalization transnationalization processes are increasingly intensifying, due to which TNC become equal participants of international economic relations. Country's welfare, its participation in international division of labor, integration level into global economy and finally its international competitiveness are more and more dependent on TNC operating in its economy activity effectiveness. Besides TNC investment into global economy is an active way of stimulating domestic product demand. It is achieved by means of developing new overseas markets and exporting a part of products made by corporations to overseas subsidiaries. Thus the home country obtains excess to new receptive markets.

TNC leading role in international relations is explained by the fact that they are the most dynamic element of global economy. TNC became a dominant factor of international specialization and foreign trade, that's why external and internal markets of some countries operate as separate segments of global market. It is now possible due to the absence of national or regional boundaries for TNC: specialization and cooperation relations are being developed between the enterprises located in different countries still belonging to the same corporation.

By creating international manufacturing complexes TNC get possibility of wider usage the advantages of international division of labor and international manufacturing cooperation, and influence the overall nature of international economic relations. The future research perspective consists in studying the TNC mergers and acquisitions tendencies.

REFERENCES

Dunning, J. (1998). Location and the multinational enterprise: A neglected factor (1998). *Journal of International Business Studies*, 29 (1), *First Quarter*, 45-46. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.581.1880&rep=rep1&type=pdf>.

Hryn, O. V. Rol TNK v suchasni svitovii ekonomitsi [TNC role in present days global economy]. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/viewFile/3061/2749 [in Ukrainian].

Kryvoviaziuk, I. V. (2016). Suchasne traktuvannia ta dynamizm rozvytku sektoru transnatsionalnykh korporatsii svitu [Modern discussing and development dynamics of Global transnational corporations sector]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national Economic Problems*, 13, 74–78 [in Ukrainian].

Levkivskiy, V. M. (2017). Systema mizhnarodnoho vyrobnytstva TNK: suchasni osoblyvosti ta novitni tendentsii [TNC international manufacture system: modern peculiarities and current tendencies]. *Ekonomichnyi forum – Economic Forum*, 2, 53–58 [in Ukrainian].

Popova, Yu. (2014). Rol transnatsionalizatsii svitovoi ekonomiky v aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti Ukrainy [The global economy transnationalization role in Ukraine investment activity intensifying]. *Kharkiv National Agrarian V. V. Dokuchaev University, Collection of Research Papers*, 5, 141–146 [in Ukrainian].

Zaharii, V. K. (2017) Transnatsionalizatsiia ta yii vplyv na ekonomiku Ukrainy [Transnationalization and its influence on Ukraine's Economy]. *Svitova ekonomika ta mizhnarodni vidnosyny intelekt XXI–International Economy and International Relations Intelligence XXI*, 3, 16–22 [in Ukrainian].

Markusen, J. R. & Venables, A. J. (1998). Multinational firms and the new trade theory. *Journal of International Economics*, 46, 183–203. Retrieved from https://www.princeton.edu/~erossi/courses_files/Markusen.pdf.

Wyrzykowska, M. (2016). Role of transnational corporations in the international trade. Retrieved from <http://www.etsg.org/ETSG2016/papers/Wyrzykowska.pdf>.

The Global 500: The Top 10 (2017). Retrieved from <http://fortune.com/global500/>.

The 2017 Global Innovation 1000 study (2017). Retrieved from <https://www.strategyand.pwc.com/innovation1000#GlobalKeyFindingsTabs4>.

World Investment Report 2017 (2017). Retrieved from http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.

The article was received on 03.10.2017.

The article was reviewed 09.11.2017.

The article was recommended for publication 15.11.2017.

Л. М. ТИТАРЕНКО

кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики и маркетинга Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка, Полтава, Украина

ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Исследована роль и масштабность транснациональных корпораций и процесса транснационализации. Систематизированы основные характеристики их деятельности. Приведен перечень крупнейших ТНК мира. Проанализирована динамика прямого иностранного инвестирования ТНК по регионам мира. Раскрыто значение ТНК в системе современных международных экономических отношений.

Ключевые слова: международные экономические отношения, транснациональные корпорации, транснационализация, международная деятельность, прямые иностранные инвестиции, слияния и поглощения, НИОКР, мировое хозяйство.

Л. М. ТИТАРЕНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та маркетингу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, Полтава, Україна.

**ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Постановка проблеми. Головними суб'єктами міжнародних економічних відносин (МЕВ) є національні господарства, регіональні інтеграційні угруповання країн, транснаціональні корпорації (ТНК) та міжнародні організації. Під впливом глобальних тенденцій інтернаціоналізації виробництва й капіталу вони відіграють провідну роль у розвитку міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням транснаціоналізації світової економіки та різним аспектам діяльності ТНК присвячено велику кількість досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків. Разом із тим додаткового дослідження потребують питання, пов'язані з обґрунтуванням ролі ТНК і транснаціоналізаційних процесів у розвитку міжнародних економічних відносин.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей транснаціоналізації та ролі транснаціональних корпорацій на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Транснаціоналізація є головною рушійною силою економічного розвитку, адже надходження фінансових ресурсів сприяє покращенню економічного стану країн, дозволяє бути активним гравцем не лише на локальному ринку, а й на зарубіжному. В XXI ст. процеси транснаціоналізації значно посилилися. Близько половини світового промислового виробництва і зовнішньої торгівлі зосереджено в ТНК. Проте панівну роль у світовій економіці відіграють лише потужні компанії. Економічний потенціал деяких із них перевищує економічний потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу. Транснаціональний капітал володіє третиною всіх виробничих фондів і виробляє майже половину загальнопланетарного продукту.

Наразі за характером і формами прояву, дії ТНК у міжнародних економічних відносинах багато в чому збігаються з діяльністю держав, що дозволяє експертам заявляти про ідентичність дій і проявів ТНК та держав у глобальній політиці й економіці. Транснаціоналізація перетворила ТНК із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, які активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі. Нарівні з промислово розвиненими країнами вони мають вагомий вплив в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. Ці компанії реалізують власну корпоративну дипломатію та створюють свою, корпоративну ідеологію.

Здійснений аналіз доводить, що провідну роль у міжнародних економічних відносинах відіграють ТНК США, але в XXI ст. цей розрив поступово скорочується за рахунок розвитку ТНК держав Західної Європи, Японії та країн, що розвиваються. Водночас транснаціоналізація посилює розвиток багатогалузевих компаній, діяльність яких широко диверсифікована в багатьох галузях і сферах. Також збільшуються сукупні валютні резерви ТНК, що перевищують сукупні резерви всіх центральних банків світу. Тому переміщення їхньої незначної маси грошей здатне змінити паритет національних валют, що суттєво вплине на перебіг міжнародних економічних відносин.

Суттєвою ознакою сучасної транснаціоналізації є збільшення видатків ТНК на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки. При цьому дедалі більшу роль у науково-технологічній стратегії ТНК відіграють приймаючі країни, що в більшій мірі позитивно впливає на їх розвиток.

Висновки. В умовах глобалізації значно посилюються процеси транснаціоналізації, завдяки чому ТНК стають рівноправними учасниками міжнародних економічних відносин. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, рівень інтегрованості у світове господарство та її міжнародна конкурентоздатність дедалі більшою мірою залежать від того, наскільки успішна діяльність ТНК, що базуються в її економіці. Крім того, капіталовкладення ТНК в іноземну економіку – активний спосіб стимулювання попиту на вітчизняну продукцію. Це досягається за рахунок створення за кордоном нових ринків і експорту частини виробленої корпораціями продукції у створені закордонні філії. Таким чином, для країни базування відкривається доступ до нових ємних ринків.

Провідна роль ТНК у міжнародних економічних відносинах пояснюється тими обставинами, що вони є найбільш динамічним елементом світового господарства, домінуючим фактором міжнародної спеціалізації та міжнародної торгівлі. Для ТНК не існує поняття національних чи регіональних кордонів: відносини спеціалізації та кооперації встановлюються і розвиваються між підприємствами, які розташовані у різних країнах, але належать до однієї корпорації.

Коротка анотація статті

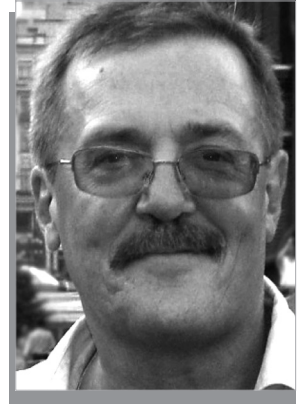
Досліджено роль і масштабність транснаціональних корпорацій та процесу транснаціоналізації. Систематизовано основні характеристики їх діяльності. Наведено перелік найбільших ТНК світу. Проаналізовано динаміку прямого іноземного інвестування ТНК за регіонами світу. Розкрито значення транснаціоналізації у системі сучасних міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: міжнародні економічні відносини, транснаціональні корпорації, транснаціоналізація, міжнародна діяльність, прямі іноземні інвестиції, злиття та поглинання, НДДКР, світове господарство.

УДК 330.117:330.837

І. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного бізнесу
та економічної теорії
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна
e-mail: ivtimoshenkov@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0001-9241-9842

О. М. НАЩЕКІНА

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна
e-mail: nashchekina_olga@yahoo.com
ORCID ID: 0000-0003-2578-1109

**ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ОПОДАТКУВАННЯ
ЯК СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОЇ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ**

У статті визначено зміст податкової системи суспільства в контексті теорії трансакційних витрат (Transaction Cost Economics). Надано характеристику сучасного стану податкової системи України і проведено аналіз її окремих проблем з використанням теорії трансакційних витрат і теорії агентських відносин. Визначено перспективні напрями і завдання підвищення ефективності податкової системи України.

Ключові слова: податки, податкова система, трансакційні витрати, економічні інститути, нова інституційна економіка, конкурентоспроможність країни.

JEL Classification: H20, H30, H41.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність країни або конкурентоспроможність національної економіки, що є синонімічними поняттями, ви-

значаються великою мірою якістю і сприятливістю інституційного середовища для розвитку бізнесу. Однією із найважливіших складових цього середовища є податкова система, що чинить значний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Ефективність функціонування податкової системи залежить від багатьох чинників і може оцінюватися по-різному різними групами стейкхолдерів цієї системи. Але сприятливість даної системи для підприємницької діяльності визначається двома головними характеристиками – розміром податків і тими витратами, що пов'язані з процедурами сплати податків і взаємодією з податковими органами (транзакційними витратами). Оскільки не існує уніфікованої єдиної і найкращої податкової системи для всіх часів і народів, то, як свідчить світовий досвід, практичне визначення напрямів і форм розбудови і розвитку національних податкових систем аж ніяк не є стандартним або тривіальним завданням держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу оподаткування на розвиток бізнесу і шляхи підвищення ефективності податкових систем вивчалися багатьма дослідниками. Наведемо для прикладу лише кілька робіт, присвячених цим проблемам [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Порівняння сучасних податкових систем країн світу свідчить про суттєву розбіжність результатів їхнього функціонування: і якщо одним країнам дійсно вдається ефективно використовувати податки як важливі стимули загального соціально-економічного розвитку, то в інших країнах їхні системи оподаткування працюють «із точністю до навпаки» – гальмуючи позитивний розвиток суспільства. Наразі Україна належить саме до тих країн, що у міжнародних порівняльних рейтингових дослідженнях суспільних інститутів посідають найнижчі позиції.

Так, визначаючи рейтинг податкової системи України у щорічному світовому ранкінгу сплачування податків (Paying Taxes 2017), експерти зі Світового банку (The World Bank) та мережі компаній Прайсвотерхаус Куперс (PricewaterhouseCoopers – PwC) оцінюють позицію країни як 111-ту серед 189 досліджуваних країн світу [7, р. 127]. А за розрахунками фахівців із Всесвітнього економічного форуму в Давосі у міжнародному ранкінгу суспільних інститутів серед 140 досліджуваних країн світу Україна посідає 118 позицію, поступаючись наразі навіть більшості африканських країн, окрім Бурунді (122), Конго (121), Мавританії (132), Мозамбіку (127), Нігерії (125) і Чаду (136) [8, р. 328–329].

Тому необхідність реформування існуючої в Україні податкової системи з метою поліпшення умов ведення бізнесу, що, в свою чергу, має привести до підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни, видається цілком очевидною й повністю виправданою. Значний сумнів викликає інше, а саме те, на яких теоретичних принципах і на основі яких емпіричних підстав держава збирається впроваджувати свої реформаторські рішення.

Судячи з усього, вкотре, як це відбувалося протягом усього незалежного розвитку країни, замість системного економічного обґрунтування пропозованих рішень законодавці і уряд знову наводять лише якусь умоглядну пропагандистську аргументацію, відштовхуючись при цьому від далеких до економічної доцільності і обґрунтованості принципів.

Вельми виразним і яскравим прикладом цього стало в Україні проведення пенсійної реформи, у контексті якої уряд «довів» головний аргумент на користь впровадження в Україні оподаткування пенсій, а саме – необхідність переходу до якогось абстрактного «євростандарту» [9].

Цілком закономірно, що відсутність економічно обґрунтованої стратегії проведення реформи відразу ж дала про себе знати і зумовила необхідність внесення екстрених змін у її проведенні [10]. Розраховувати при цьому на те, що ці поспішні дії – знову ж таки позбавлені глибокого економічного опрацювання, у принципі можуть бути ефективними, навряд чи варто.

Вважаючи такий порядок абсолютно неприйнятним і неприпустимим у практиці державного управління, сформулюємо кілька принципових вихідних умов нашої публікації, виходячи з яких, далі й визначимо головне завдання і проблематику даної статті.

З точки зору економіста будь-який нормативний документ (або певна низка документів – без різниці), перш за все, повинен виходити не з бажаного (чого хотілося б досягти в ідеалі), а з того, наскільки він співвідноситься із існуючою системою нормативного регулювання і загальним соціально-економічним станом суспільства:

- чи вплине його впровадження на реальне поліпшення соціально-економічної ситуації в суспільстві і підвищення добробуту його громадян;
- чи дійсно він приведе до таких змін, що реально покращать поточний стан регулювання суспільних відносин;
- наскільки він є здійсненним на практиці, тобто наскільки є підкріпленим відповідними ресурсами, які необхідні для того, щоб його втілити в життя.

Але навіть у разі отримання не тільки стверджувальних, але і переконливих, аргументованих і підтверджених емпірично (з цифрами і фактами!) відповідей на всі ці питання, цього ще недостатньо для того, щоб визнати економічно виправданими і доцільними певні інституційні зміни. Оскільки інститути включають не тільки формальні і неформальні правила, але й засоби їх інфорсменту (enforcement) [11], наступна низка питань пов'язана з інфорсментом нормативних актів. Поняття інфорсменту – дуже емне і настільки ж лаконічне. Воно містить у собі такі аспекти, як правозастосування, забезпечення виконання, примушення до виконання й забезпечення правовими санкціями. Це такі питання: Чи не суперечить новий нормативний акт чинно-

му законодавству? Що необхідно зробити для того, щоб забезпечити контроль за його виконанням? В який спосіб і які санкції потрібно застосовувати до порушників норм? Нарешті, чи має суспільство для вирішення всіх цих складних завдань необхідні ресурси – адекватної якості та в необхідній кількості (людські, організаційні, матеріальні, фінансові та ін.)?

І тільки в тому випадку, якщо і на всі ці питання отримані настільки ж переконливі і аргументовані відповіді, що і на початку економічної експертизи виправданості інституційних змін, можна розраховувати на позитивні наслідки від їхнього впровадження. Якщо ж цього нема, то результати будуть іншими, й з високою ймовірністю можна прогнозувати лише два можливі сценарії:

– в кращому випадку інституційні зміни призведуть лише до зростання неефективно витрачених у суспільстві ресурсів (час і гроші на розробку документа, що не може і не буде реалізований на практиці);

– в гіршому – призведуть до зростання колізій у нормативно-правовій базі розвитку суспільства, й, таким чином, посилять некерованість соціальних процесів, що відбуваються у ньому.

Формулювання цілей. Сформульовані нами попередні зауваження, що стосуються характеристики стану податкової системи України та перспектив її реформування, дозволяють стверджувати про важливість і актуальність подальшої розробки проблем теоретичного обґрунтування інституційних основ розвитку податкової системи суспільства. Це визначило вибір об'єкта (податкова система суспільства) і предмета дослідження (транзакційні витрати податкової системи), а також зумовило структуру даної публікації. При цьому ми будемо спиратися на досягнуті нами результати аналізу транзакційних витрат бізнесу в контексті дослідження регуляторної політики держави [12; 13; 14] і спочатку дамо загальну характеристику транзакційних витрат, їх змісту і специфіки, а потім визначимо ту роль, яку вони відіграють у податковій системі суспільства.

Виклад основного матеріалу. Транзакційні витрати (далі – ТВ) являють собою найважливішу базову категорію нової інституційної економіки (НІЕ) з перших кроків становлення цього напрямку, починаючи з класичної статті «Природа фірми» Рональда Коуза (1937) [15]. Основна ідея, обґрунтована Р. Коузом у «Природі фірми», полягала в тому, що вчинення ринкових обмінів (транзакцій) аж ніяк не є безвитратним, як це постулюється в неокласиці, а пов'язане з більшими чи меншими (але завжди ненульовими) витратами.

І хоча формально ТВ розглядаються як витрати, що пов'язані з проведенням ринкових транзакцій, використання поняття ТВ було вже давно поширено і на неринкові обміни і взаємодії, до яких належить, наприклад, і взаємодія бізнесу з податковими органами.

З точки зору економічної теорії податки являють собою плату за специфічну форму суспільних благ, а саме відтворення в суспільстві необхідних умов щодо можливостей ведення бізнесу і забезпечення (перспектив) його ефективного розвитку. Таким чином, сплачуючи податки, підприємці отримують доступ до інституційного середовища, в якому зручніше і безпечніше займатися бізнесом.

ТВ, пов'язані із податковими відносинами, включають низку різних витрат. Наприклад, до них належать інформаційні витрати, пов'язані з ознайомленням з податковим законодавством, правилами, що регулюють відносини між підприємцями і державою. Інформаційні витрати можуть суттєво зростати, якщо правила гри є складними, неоднозначними, припускають різне тлумачення, часто змінюються. ТВ бізнесу, пов'язані зі сплатою податків, включають також витрати податкового обліку, ведення документації та інші процедурні витрати, витрати, пов'язані із податковими перевітками, відстоюванням своїх прав у суді, якщо ці права порушуються державою. Чим простішими, прозорішими і стабільнішими є правила гри, чим вище ступінь стандартизації угод, тим, за інших рівних умов, є нижчими ТВ.

Таким чином, загальні ТВ бізнесу складаються з двох груп:

- перша: ТВ взаємодії з бізнес-партнерами;
- друга: ТВ взаємодії з державою, яка має забезпечувати захист прав власності.

При цьому готовність бізнесу нести ТВ першої групи (чи займатися бізнесом взагалі) або другої групи (чи працювати в легальному полі і сплачувати податки) буде визначатися тим, наскільки ефективно держава може забезпечити зниження ТВ першої групи. Якщо втрати бізнесу у тіншовій економіці, тобто поза межами правового поля, є пов'язаними із неможливістю ефективно захистити свої права власності, тоді перевищуватимуть ті ТВ, які бізнес несе у взаємодії з державою. І тому бізнес надасть перевагу формальній економіці (звісно, що за тих умов, коли діяльність у формальній економіці з урахуванням ТВ не є збитковою).

Максимум кривої Лаффера, яка демонструє залежність між бюджетними надходженнями і податковою ставкою, деякою мірою може визначати «ринкову ціну» трансакційних благ, що надається державою. За умов, коли ставка оподаткування перевищує певний рівень, бізнес починає ставитися до трансакційного блага як до такого, що не варте тієї ціни, якої за нього вимагає держава.

Зниження податкових надходжень пов'язане з тим, що частина підприємців закриває свій бізнес, а інша з них переходить «у тінь».

У свою чергу, деякі з тих підприємців, що закривають свій бізнес, роблять це через те, що взагалі не можуть працювати «у тіні» завдяки виробничо-тех-

нологічним особливостям своєї господарчої діяльності (наприклад, ЗМІ), а інші – через свої суб'єктивні уявлення про те, що ТВ ведення їхнього бізнесу поза межами правового поля стануть для них занадто високими. Адже ці витрати включатимуть не лише власне ТВ взаємодії з бізнес-партнерами за відсутності офіційного захисту прав власності з боку держави, а до того ж ще й ті можливі витрати, що пов'язані зі штрафними санкціями з боку держави, якщо нею буде виявлено тіньову діяльність.

Та ж частина підприємців, що не виходить з бізнесу, але переходить «у тінь», робить так тому, що за своїми суб'єктивними оцінками вважає ТВ поза межами легального бізнесу більш низькими у порівнянні з ТВ ведення легітимного бізнесу. До речі, ця оцінка буде залежати від того, наскільки є ефективною діяльність держави із виявлення тіньової діяльності і в неухильному дотриманні норм права щодо покарання правопорушників.

Ефективність контролю діяльності підприємств з боку податкових органів з метою поліпшення податкової дисципліни об'єктивно обмежується існуванням проблеми «принципал-агент», оскільки від імені держави контроль здійснюють чиновники-агенти, чий інтерес суттєво відрізняється від інтересів принципала – держави. Завдяки існуванню даної проблеми результат діяльності контролюючих органів знижується на величину, що дорівнює витратам агентських відносин. У свою чергу, витрати агентських відносин включатимуть в себе витрати на моніторинг і контроль за діяльністю агентів з боку держави. А, крім того, до цих витрат слід також додати розмір різниці між розрахунковим (гіпотетичним) результатом, який держава мала б отримати у тому випадку, якщо б її агенти цілком діяли тільки в її інтересах як принципала, і фактичним – реальним результатом діяльності агентів. Наприклад: сума недоотриманих державою податкових надходжень від підприємства внаслідок того, що між власником підприємства і агентами держави склалися корупційні стосунки; і як результат – виведення частини доходів підприємства з-під оподаткування.

Існування проблеми принципала-агента у сфері податкових відносин за умов невігідних «цін» на трансакційні блага має двоїстий ефект.

З одного боку, коли держава висуває такі вимоги, що унеможливають прийнятне функціонування і розвиток бізнесу, здатність домовитись з агентом на таких умовах, що є вигіднішими, ніж ті, що пропонує держава, надає бізнесу можливість продовжувати своє функціонування, принаймні в короткостроковій перспективі.

З другого боку, такі «домовленості» маскують сигнали щодо неприйнятності тих правил гри, що держава встановила для бізнесу, тобто, по суті, приховують ту інформацію, що мусить бути доведена до держави як необхідна основа

зміни цих правил. І таким чином, виникає і відтворюється інституційна пастка, в якій можна залишатися доволі довго, зберігаючи неефективний тип господарчої поведінки і блокуючи можливості подальшого позитивного розвитку.

Трансакції з агентами на відміну від трансакцій з державою мають ідіосинкратичний, тобто персоніфікований характер, й умови укладення угод з агентами залежать від здатності сторін торгуватися і домовлятися. На практиці це часто призводить до створення постійних неформальних стосунків між конкретними бізнесами і конкретними представниками контролюючих органів.

Існує ще один важливий чинник, що впливає на ТВ оподаткування бізнесу, – це неформальні інститути суспільства, зокрема, відношення членів суспільства взагалі і представників бізнесу зокрема до сплати податків, усвідомлення у суспільстві необхідності сплати податків. Якщо домінуючі неформальні норми суспільства засуджують ухилення від сплати податків, це чинить позитивний вплив на податкову дисципліну.

Якщо ж на рівні громадської думки суспільство не сприймає несплату податків як злочин, а, навпаки, знаходить виправдовування такій поведінці, це обумовлює необхідність додаткових заходів щодо посилення контролю за сплатою податків з боку держави, істотного підвищення ефективності роботи контролюючих органів, дієвості перевірок та інших напрямів і форм контролю.

Висновки. Результати міжнародних порівняльних досліджень податкових систем світу свідчать про низьку ефективність існуючої в Україні податкової системи, що значною мірою визначає загальний стан міжнародної конкурентоспроможності держави.

Реформування податкової системи має базуватися на глибокому аналізі соціально-економічних явищ, що виникають у сфері оподаткування, з використанням різних підходів і напрямів економічної теорії. Одним із перспективних підходів до аналізу податкової системи суспільства є застосування основних понять і положень теорії трансакційних витрат.

З одного боку, податкова система являє собою підсистему – один з елементів системи більш високого порядку – формальних економічних інститутів суспільства. З другого боку, сама податкова система бере участь у формуванні та функціонуванні всієї системи економічних інститутів суспільства через те, що визначає для економічних акторів через податки ту чи іншу величину і структуру їхніх трансакційних витрат.

Підвищення ефективності податкової системи можливе за умов оптимізації податкового навантаження, створення практичних механізмів контролю у сфері оподаткування (у тому числі за діяльністю самих податкових органів), а також через зміни у відношенні бізнесу до сплати податків на рівні неформальних інститутів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Designing a Tax System for Micro and Small Business: Guide for Practitioners / Ed. by Jacqueline Coolidge, and Sebastian James; IFC (International Finance Corporation); The World Bank Group. Washington D. C., 2007. VIII. 141.
2. The Elgar Companion to Transaction Cost Economics. Ed. by Peter G. Klein, and Michael E. Sykuta. Cheltenham, UK: Edward Elgar 2010. 328 p.
3. Engelschalk M., Loeprick J. The Taxation of Micro and Small Businesses in Transition Economies: Country Experience of the Introduction of Special Tax Regimes. *Journal of Tax Administration. Exeter*, 2016. Vol. 2. № 1. P. 145–197.
4. Garcia-Murillo M., Jorge Andres Velez-Ospina, Patricia Vargas-Leon. The Techno-Institutional Leap and the Formation of New Firms. *Journal of Information Policy*. 2013. № 3. P. 501–536.
5. Sherazi S. K., Iqbal M. Z., Asif M. Obstacles to Small and Medium Enterprises in Pakistan. Principal Component Analysis Approach. *Middle-East Journal of Scientific Research*. 2013. № 13 (10). P. 1325–1334.
6. Aziz D. Tax Policy and Enterprise Development in South Asia. Institutes Network International (GINI). 2012. Jan. 11. URL: [http://giniweb.net/gini_idrc_site1/downloads/001-Integrated %20Research %20Proposal-IDRC.pdf](http://giniweb.net/gini_idrc_site1/downloads/001-Integrated%20Research%20Proposal-IDRC.pdf).
7. Paying Taxes 2017. PwC, World Bank Group. 145. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2017.pdf>.
8. The Global Competitiveness Report 2017–2018. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, Switzerland. World Economic Forum. 393.
9. Яресько Н. Налогообложение пенсий – европейский стандарт, и мы к этому приближаемся. Правительственный портал. Единый веб-портал органов исполнительной власти Украины. 2015. 14 янв. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247869295.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування пенсій: Закон України від 02.06.2016 № 1411-VIII. Верховна Рада України: офіц. сайт. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1411-19/>.
11. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. 1990. 159 p.
12. Timoshenkov I. V., Nashchekina O. N. Hard to Bear, Hard to Measure : The Costs of Small Business Legalization in Ukraine. *Institutions and Economic and Political Behavior*. 8th Annual Conference of International Society for New Institutional Economics: Papers. Tucson, Arizona, USA, September 30 – October 3 2004. The International Society for New Institutional Economics. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21080/3/2004_Nashchekina_Hard_to_Bear.pdf.
13. Timoshenkov I. V., Nashchekina O. N. How Good Are We at Estimating Barriers to Business? A Close Look at the Ukrainian Business Environment. *Institutions: Economic, Political and Social Behavior*. 10th Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics. Papers. Boulder, Colorado, USA, September 21–24 2006. Washington University in St. Louis. Center for New Institutional Social Sciences. URL: http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/cniss.wustl.edu/ContentPages/45606038.pdf.

14. Timoshenkov I. V., Nashchekina O. N. Transaction Governance and Contractual Relations in a Transition Economy: The Case of Ukraine. Institutions and Economic Performance. 6th Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics. Papers. Cambridge, Massachusetts, USA, September 27–29 2002. The International Society for New Institutional Economics. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21062/3/2002_Nashchekina_Transaction_governance.pdf.
15. Coase R. H. The Nature of the Firm. *Economica*, New Series. 1937. Nov. Vol. 4. No. 16. P. 386–405.

REFERENCES

1. Designing a Tax System for Micro and Small Business: Guide for Practitioners (2007). / Ed. by Jacqueline Coolidge, and Sebastian James; IFC (International Finance Corporation); The World Bank Group. Washington D. C. VIII. 141.
2. The Elgar Companion to Transaction Cost Economics. (2010). Ed. by Peter G. Klein, and Michael E. Sykuta. Cheltenham, UK: Edward Elgar. 328.
3. Engelschalk, M., Loeprick, J. (2016). The Taxation of Micro and Small Businesses in Transition Economies: Country Experience of the Introduction of Special Tax Regimes. *Journal of Tax Administration*, Vol. 2, № 1, 145–197.
4. Garcia-Murillo M., Jorge Andres Velez-Ospina, Patricia Vargas-Leon (2013). The Techno-Institutional Leap and the Formation of New Firms. *Journal of Information Policy*, No. 3, 501– 536.
5. Sherazi, S. K., Iqbal, M. Z., Asif, M. (2013). Obstacles to Small and Medium Enterprises in Pakistan. Principal Component Analysis Approach. *Middle-East Journal of Scientific Research*, No. 13 (10), 1325–1334.
6. Aziz, D. (2012). Tax Policy and Enterprise Development in South Asia. Institutes Network International (GINI). Jan. 11. Retrieved from http://giniweb.net/gini_idrc_site1/downloads/001-Integrated%20Research%20Proposal-IDRC.pdf.
7. Paying Taxes 2017. PwC, World Bank Group. 145. Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2017.pdf>.
8. The Global Competitiveness Report 2017-2018. Ed. by Klaus Schwab. Geneva, Switzerland. World Economic Forum. 393.
9. Yaresko, N. (2015). Taxation of pensions is a European standard, and we are moving towards it. The government portal. The web-portal of the Ukrainian government. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247869295 [in Russian].
10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zvilnennia vid opodatkuvannia pensii: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. 1411-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1411-19/> [in Ukrainian].
11. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press. 159.
12. Timoshenkov, I. V., Nashchekina, O. N. (2004). Hard to Bear, Hard to Measure : The Costs of Small Business Legalization in Ukraine. *Institutions and Economic and Political Behavior*. 8th Annual Conference of International Society for New Institu-

- tional Economics : Papers. Tucson, Arizona, USA, September 30 – October 3. The International Society for New Institutional Economics. Retrieved from http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21080/3/2004_Nashchekina_Hard_to_Bear.pdf.
13. Timoshenkov, I. V., Nashchekina, O. N. (2006). How Good Are We at Estimating Barriers to Business? A Close Look at the Ukrainian Business Environment. Institutions: Economic, Political and Social Behavior. 10th Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics. Papers. Boulder, Colorado, USA, September 21–24. Washington University in St. Louis. Center for New Institutional Social Sciences. Retrieved from http://s3.amazonaws.com/zanran_storage/cniss.wustl.edu/ContentPages/45606038.pdf.
  14. Timoshenkov, I. V., Nashchekina, O. N. (2002). Transaction Governance and Contractual Relations in a Transition Economy: The Case of Ukraine. Institutions and Economic Performance. 6th Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics. Papers. Cambridge, Massachusetts, USA, September 27–29. The International Society for New Institutional Economics. Retrieved from http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/21062/3/2002_Nashchekina_Transaction_governance.pdf.
  15. Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica, New Series. Vol. 4, 16, 386–405.*

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 11.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 10.11.2017 р.

И. В. ТИМОШЕНКОВ

доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры международного бизнеса и экономической теории Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, Харьков, Украина

О. Н. НАЩЕКИНА

кандидат физико-математических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и налогообложения Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», Харьков, Украина

ТРАНСАКЦИОННЫЕ ИЗДЕРЖКИ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРАНЫ

В статье определено содержание налоговой системы общества в контексте теории транзакционных издержек (Transaction Cost Economics). Охарактеризовано современное состояние налоговой системы Украины и проведен анализ ее отдельных проблем с использованием теории транзакционных издержек и теории агентских

отношений. Определены перспективные направления и задачи повышения эффективности налоговой системы Украины.

Ключевые слова: налоги, налоговая система, транзакционные издержки, экономические институты, новая институциональная экономика, конкурентоспособность страны.

I. V. TIMOSHENKOV

Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the International Business and Economic Theory Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

O. M. NASHCHEKINA

PhD in Physics and Mathematics, Associate Professor, Associate Professor of the Management and Taxation Department, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, Ukraine

**TRANSACTION COSTS OF TAXATION AS A COMPONENT
OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF A COUNTRY**

Problem setting. The international competitiveness of a country is determined to a large extent by how conducive its institutional environment to business development is. An important part of the overall institutional environment is the tax system, whose impact on business activities and socio-economic development of the society can hardly be overestimated.

Recent research and publications analysis. The results of comparative international studies conducted by PwC and the World Bank (Paying Taxes 2017), and by the World Economic Forum (The Global Competitiveness Report 2017–2018) provide convincing evidence that the current tax system in Ukraine is characterized by low efficiency and requires substantial improvements.

This, in turn, calls for significant changes in the methodological approaches used by the government to planning and carrying out institutional reforms.

Paper objective. We argue that reforms of the Ukrainian tax system must be based on a thorough economic analysis using the methodology of New Institutional Economics, and, in particular, insights from one of its main branches – Transaction Cost Economics.

Paper main body. This determined the choice of the research object (the tax system of a society) and the subject matter of the research (transaction costs associated with the functioning of the tax system).

We assume that the total costs a tax system imposes on business include not only the amount of tax paid but also some other costs, in particular the costs of searching for information on tax legislation, costs of tax accounting, costs of reporting and so on.

Thus, we contend that the overall transaction costs incurred by business can be divided into two groups: transaction costs arising from the interactions with business partners,

and transaction costs generated in the process of interactions with the government (state), which provides institutional support to business.

We analyze the effect of the principal-agent problem on the efficiency of the tax system functioning. Tax officials, controlling the fulfillment of tax obligations by taxpayers, act as agents of the government (principal). The economic interests of the agents only partially coincide with those of the principal, and as a result, the agents may pursue their own interests at the expense of the principal. It happens when tax officials and taxpayers develop corruption schemes in which the tax burden for the taxpayer is reduced in exchange for a bribe paid to the tax official.

Conclusions of the research. We conclude that for improving the efficiency and effectiveness of the tax system of a society, changes in tax legislation alone are insufficient. Changes made to formal institutions must be accompanied by changing the public attitude towards tax evasion, specifically by fostering intolerance of tax evasion as socially unacceptable behavior.

Short Abstract for the article

Abstract. In the paper, the essence of the tax system of a society is defined within the framework of transaction cost theory. The current state of the Ukrainian tax system is described and selected problems in the field of business taxation in Ukraine are analyzed in terms of transaction cost economics and agency theory. The tasks and prospective directions for improving the efficiency of the Ukrainian tax system are identified.

Key words: taxes, tax system, transaction costs, economic institutions, new institutional economics, country competitiveness.

Л. І. ФЕДУЛОВА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
Київського національного
торговельно-економічного
університету, Київ, Україна
e-mail: fedulova2010@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розкрито теоретико-методологічні аспекти формування концепції креативної економіки, визначено відмінності між основними типами економік. Проаналізовано підходи науковців до виявлення сутності креативності, креативних індустрій та здійснено відповідні узагальнення й обґрунтування. Розкрито роль креативного типу економіки на сучасному етапі глобального сталого соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: креативна економіка, креативні індустрії, економічний розвиток, концепція.

JEL Classification: B49, Z10.

Постановка проблеми. Сучасна економічна система як у розвинених країнах, так і в країнах так званого наздоганяючого розвитку, все більшою мірою розвивається у напрямі інтелектуалізації, головним результатом якої є нові ідеї, що комерціалізуються в інновації, особливо це помітно в творчій (культурній) сфері людської діяльності. Об'єкти права інтелектуальної власності все більшою мірою знаходять своє застосування й практичне упровадження як найбільш значимий економічний ресурс, а креативність стає основним джерелом економічної цінності. Сьогодні мільйони людей в різних країнах світу працюють у цій сфері, підтримуючи національну економіку та підвищуючи загальний рівень культури. За прогнозами експертів, ті держави, які не здатні перейти до нового способу розвитку, започаткованому на сучас-

них прогресивних технологіях і неоліберальній ринковій економіці, до середини ХХІ ст. зазнають серйозних труднощів і потрясінь. Враховуючи зазначене, науковцями і практиками обґрунтовується ідея застосування моделі інноваційно-креативного розвитку цивілізації, до того ж у багатьох випадках цю ідею розглядають як альтернативу парадигмі постіндустріалізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У зарубіжній науковій думці серед найбільш значимих сучасних розробок з питань розвитку нового типу економіки є теоретичні аспекти креативної економіки, визначені тенденції розвитку креативних індустрій, оцінка динаміки просторового розміщення креативних індустрій, залежність добробуту від креативних професій, механізми фінансування креативних проєктів та ін. [1–4]. Отже, концепція, що формується на їх основі, набуває особливої актуальності в контексті міждисциплінарних досліджень проблем сталого розвитку, нових соціально-економічних відносин, що розгортаються в ньому, й починає задавати вектор іншим напрямам наукових досліджень. Проте досить короткий термін «опрацювання» питань креативної економіки, розробленості її теоретико-методологічних засад вказує на відсутність єдиної термінології, недостатньо глибокий опис сутнісних характеристик, особливостей розвитку зазначеної моделі економіки в національному господарстві, а також визначення чинників впливу на її формування, особливо в економіках, що й до цього часу знаходяться на стадії трансформації. Впродовж декількох десятиліть концепція «креативної економіки» зберігає незавершений характер, зважаючи на неоднозначність сценаріїв розвитку соціальних процесів, що знаходяться в центрі уваги культурної і економічної політики. Все це обумовлює необхідність проводити подальші системні дослідження.

Формулювання цілей. Метою статті є розкрити теоретико-методологічні аспекти концепції креативної економіки, виявити її відмінності та проаналізувати процес становлення. Показати роль креативного типу економіки на сучасному етапі глобального соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ретроспектива показує, що на виникнення та становлення концепції креативної економіки вплинули результати наукової думки провідних вчених, що досліджували особливості та тенденції розвитку соціально-економічних систем в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Однією із найбільш впливових є концепція постіндустріалізму (Д. Белл, Дж. Нейсбіт, Е. Тоффлер), де описано, зокрема, новий технологічний устрій, спосіб виробництва, характерний для нових умов, загальні тенденції трансформації різних сфер життя суспільства. Зазначена концепція й сьогодні продовжує розвиватися, науковці виокремлюють такі її напрями, як інформаційно-кібернетичні, техноцентристські і гуманістично-ноосферні, антропоцентристські теорії.

Посилення уваги до креативної сфери пояснюється науковцями як результат інтеграції виробництва (перш за все, пов'язаного з цифровою революцією) і соціуму (соціальних мереж), внаслідок чого з'явився принципово новий канал масового збуту креативної продукції. У результаті економіка знайшла інноваційний інструмент розширення сфери виходу на масового споживача, що дозволяє констатувати, зокрема, про виникнення креативного маркетингу як «креативної бізнес-моделі» [6]. Це означає, що специфікою ринку креативної продукції стає стабільний характер формування попиту на товарну продукцію креативного ринку. Крім того, макроекономічна значущість попиту на креативні товари і послуги визначається тим, що він задовольняється переважно за рахунок внутрішнього ринку. В той же час такий попит залишається стійким за вартісним обсягом, незалежно від поточної фази кризового циклу. Зазначене, окрім іншого, дозволяє також обґрунтувати причину започаткування концепції креативної економіки, пов'язаної з кризовим становищем національних економік, де вона виступає як чинник антикризової спрямованості саме через виникнення й поширення ринку креативної продукції.

Важливе методологічне значення для розуміння сутнісних характеристик економіко-антропологічних аспектів сучасного суспільства має теоретичне надбання класиків економічної науки М. Вебера, В. Зомбарта, Ф. Хайека, Й. Шумпетера та ін. Класичними є дослідження особливостей та ефектів впливу інформаційної революції на суспільну систему з економіко-філософських позицій З. Бжезинського, М. Маклюена, М. Масуди, Ф. Махлупа, М. Кастельса, К. Келлі, Д. Стіглера, Дж. Стіглиця, Ф. Фукуями, К. Ерроу. Заслужують на увагу також теоретичні концепції, присвячені особливостям діяльності некомерційних організацій в цілому (саме такий тип організацій в багатьох випадках представляє сферу культури й, відповідно, креативних (культурних) індустрій, серед яких можна виділити теорії «виробництва суспільних благ» (public goods production theory), «невиконаного контракту» (the contract failure theory), «контролю стейкхолдерів» (the stakeholder control theory). Так, теорія «виробництва суспільних благ» американських учених Д. Шифа та Б. Вайсброта [5] обґрунтовує, що специфіку управління некомерційними організаціями можна визначити через причини їх появи – вони виникають внаслідок неефективності комерційних структур у виробництві суспільних благ.

У першому десятиріччі XXI ст. світова наукова думка та практика спрямували свої зусилля на формування нових концепцій. Мова йде про концепції становлення інформаційного суспільства і розвитку економіки знань, які мають, на перший погляд, різне тлумачення, проте фактично між ними існує тісний взаємозв'язок. Так, якщо раніше поняття «інформаційне суспільство» більше відображало технологічну сутність (виникнення й упровадження інформаційно-

комунікаційних технологій в усі сфери життя), то в наші дні більше відображає соціальну категорію, оскільки обґрунтовує новітній напрям розвитку людської цивілізації, обумовлену впливом конвергентних та когнітивних технологій на соціальний устрій. Поняття «економіка знань», або «економіка, заснована на знаннях», має економічне походження і характеризує спосіб виробництва матеріальних благ, що на початку нового тисячоліття здобуває у високорозвинених країнах першорядного значення. В подальшому відбувається перехід до креативної фази розвитку економіки знань, що обумовлено низкою об'єктивних обставин, серед яких, зокрема, глибокі перетворення усіх компонентів і чинників виробництва: засобів і предметів праці, джерел енергії, технології та організації виробництва, комунікацій та зв'язку, управління, помітною стає провідна роль культури, розуміння значимості міського розвитку в культурній та економічній різноманітності просторового розвитку.

Узагальнені дослідження показують, що у більшості випадків науковці розкривають сутність креативної економіки, використовуючи інтеграційний підхід. З цих позицій існуючий діапазон тлумачень дозволяє погодитися з думкою авторів, які вважають, що саме віддзеркаленням труднощів як термінологічних, так і концептуальних є паралельне використання понять «інноваційна економіка», «економіка знань» і «креативна економіка», до того ж часто ці поняття вживаються як синонімічні при характеристиці феномену так званої «нової економіки» [7]. Враховуючи існуючі тлумачення природи того чи іншого типу економіки, пропонуємо визначені відмінності між основними категоріями, що мають безпосереднє відношення до креативної економіки й показують еволюцію її становлення як теоретичної конструкції та практичного застосування (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності між основними типами економік

Тип економіки	Характерні риси	Відмінності
Інформаційна економіка	Високий ступінь залежності економіки від інформації; широке застосування інформаційних технологій в бізнес-практиці; зростання значення ІТ-індустрії для економіки; значне збільшення інформаційної складової в собівартості продуктів та послуг; перетворення інформаційних продуктів в один із основних видів товарів	Комп'ютеризація та автоматизація бізнес-процесів; збільшення обсягів та прискорення обробки і передачі бізнес-інформації

Тип економіки	Характерні риси	Відмінності
Інноваційна економіка	Проривні інновації займають найбільшу частку в структурі інновацій; стабільне зростання частки наукомісткого сектору виробництва, зокрема в доданій вартості та зайнятості; зниження матеріаломісткості та енергомісткості виробництва завдяки активному запровадженню інновацій; більше половини показників економічної ефективності досягнуті за рахунок інноваційних чинників; спрямованість відтворювального процесу на досягнення технологічної конкурентоспроможності та ін.	Результативний інноваційний процес; розвиток економічних процесів, що визначають спрямованість позитивних змін завдяки освоєнню досконаліших технологій, розширенню і оновленню номенклатури виробництва, залученню в оборот нових ресурсів
Нова економіка	Феномен «високотехнологічних компаній», що використовують Інтернет як основний економічний ресурс; глобальний кластер економіки, що виробляє програмне забезпечення або постачає технології для інших напрямів; набір електронних практик, які інструментально започатковані в Інтернеті і спрямовані на створення нових моделей господарювання, підвищення продуктивності	Ядром нового типу економіки є перетворення інформаційних продуктів і послуг на об'єкт виробництва і споживання
Економіка знань	Тип економіки, що створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення зростання та конкурентоспроможності; усі сфери матеріального та нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення та оновлення знань	У структурі суспільного виробництва збільшується питома вага високотехнологічного сектору; у складі виробленої продукції зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової; змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності

Закінчення табл. 1

Тип економіки	Характерні риси	Відмінності
Креативна економіка	Це новий формат економіки знань, який є результатом її еволюційного розвитку, в результаті чого у складі виробленої продукції (послуги) зростає частка доданої вартості за рахунок креативної складової й забезпечується більш пропорційне економічне зростання як на рівні економік різних країн, так і регіонів	Базисом виступає сформована національна інноваційна система, що сприяє розвитку усіх сфер матеріального й нематеріального виробництва на основі приросту та оновлення знань; змінюється характер людської праці на користь креативної інтелектуальної діяльності, що в свою чергу є основою для формування та розвитку креативних індустрій

Джерело: розроблено автором.

Принциповою відмінністю креативної економіки справедливо вважається акцентування уваги на основному її внеску у розвиток індустрій креативного (творчого) сектора економіки, що розглядаються як ключові (креативність при цьому виступає характеристикою інновацій). Це також ознака глобальної мережевої економіки, оскільки в креативній економіці взаємодія між носіями «ідей» опосередковується широкими мережевими зв'язками у світовому масштабі (виникнення мережі Інтернет як нової технологічної інфраструктури економіки). І звичайно креативна економіка – це подальше поглиблення економіки знань, оскільки в ній зростає значення інтелектуального капіталу та інвестицій в освіту і підготовку кадрів. Якщо розкласти вартість продукції на нематеріальну і матеріальну складову, а з нематеріальної складової виділити творчу, то креативний продукт – це продукт з переважанням (більше 50%) творчої складової в його вартості.

При узагальненні різних точок зору в рамках дослідження креативності як наукової категорії можна зробити такі висновки: демонструючи свою типологічну схожість з творчістю, креативність, проте, має свою специфіку на

теоретико-методологічному, функціональному і практичному рівнях; креативність можна вважати однією із рушійних економічних сил розвитку як соціально-економічної системи в цілому, так і окремого підприємства зокрема. Проте, незважаючи на різні тлумачення науковці єдині в тому, що креативність – це базис креативної економіки. Креативність передбачає, що творець здатний створювати не лише нові продукти, але й оригінально інтерпретувати існуючі методи і прийоми для створення креативного (творчого) продукту.

У теоретичному дискурсі помітними є також прагнення науковців знайти відмінність між креативністю та інноваціями. Однак в усіх таких підходах, як зазначає О. Кліпкова, визначити відмінності між поняттями інноваційності та креативності – це не тривіальне завдання, це потрібно для того, щоб не переплутати: креативність може в кінцевому підсумку залишитись у формі задуму, а інновації повинні дати відчутний, корисний ефект. Тому розглядати поняття інновацій та креативності необхідно разом у неперервному причинно-наслідковому зв'язку, але не позбавляти кожне поняття індивідуальності, що впливає із нових пріоритетних напрямів розвитку економічних систем і глобального макросередовища [8].

З урахуванням того, що саме поняття «креативна економіка» з'явилося більше 10 років тому, дана концепція стрімко розвивається. Вироблено понятійний апарат, дано визначення таким поняттям, як «креативний етос», «креативний клас», «креативні індустрії», «креативне місто» і т. д. Проте на даний момент не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «креативна економіка». За усіма відомими дослідженнями, вважається, що поняття «креативна економіка» було вперше озвучено журналом *Business Week* в серпні 2000 р. Однак піонерними роботами в даній сфері вважаються праці члена Консультативної ради з креативної економіки ООН Д. Хокінса [9], економіста і соціолога Р. Флоріди [10] та експерта Світового банку Ч. Лендрі [11], в яких креативність розглядається як атрибут успішного розвитку нової економіки. Вважається, що саме науковці й представники міжнародного експертного середовища заклали основи теорії креативної економіки. Вагомий внесок у пропагування значення та засобів і механізмів розвитку культурних і креативних індустрій на міжнародній арені здійснює ЮНЕСКО та UNCTAD (Конференція ООН з торгівлі та розвитку), які спільно проводять дослідження й публікують, зокрема, періодичні доповіді з питань зазначеного напрямку. Так, UNCTAD дає таке визначення *креативної економіки*: це поняття, що розвивається; основою такої економіки стають креативні активи, за рахунок яких відбуваються економічне зростання і роз-

виток. Креативна економіка сприяє формуванню доходів, створенню робочих місць і прибутку від експорту, сприяючи соціальній адаптації, культурній різноманітності і розвитку людини. Вона охоплює економічні, культурні і соціальні аспекти, також включаючи технологічний розвиток і питання інтелектуальної власності. Креативна економіка покликана сформувати привабливий інвестиційний клімат, сприяти зростанню соціального капіталу і розвитку соціальної сфери, модернізувати сферу освіти тощо. В рамках креативної економіки формуються нові бізнес-моделі, нові типи соціальних стосунків, нові культурні парадигми. Та все ж, знаходячись на стадії становлення, креативна економіка сьогодні – це досить розпливчате поняття. У різних країнах світу до неї зараховували різні ринки. Але об'єднує їх одна спільна риса. Ці сфери діяльності базуються на використанні людських знань і компетенцій. Продукти креативної економіки – товари і послуги, поява яких неможлива без активного залучення їх творця. Ще одна важлива відмінність, розквіт креативних ринків якнайкраще корелює з наслідками четвертої промислової революції (4.0 промисловість), яка відбувається зараз [12].

У той же час не можна не звернути увагу, що креативна економіка сьогодні – це економіка, в якій люди, що заробляють на власних ідеях, працюють у всіх секторах економіки. У цьому контексті заслуговує на увагу запропонований Дж. Поттсом і С. Кеннінгеймом підхід, згідно з яким «креативні (творчі) індустрії» є новим аналітичним визначенням промислових компонентів креативної економіки, в якій творчість є вихідним пунктом, а інтелектуальна власність – кінцевим (зокрема, автори пропонують чотири моделі стосунків між креативними індустріями і економікою в цілому, виявляючи найбільш перспективні) [13]. Стосовно пропозиції на креативному ринку Дж. Тома зазначає: «у сучасній економіці ринкова вартість товару в значній мірі визначається унікальністю продукту, продуктивністю і його естетичною привабливістю, що перетворює творчість на найважливішу конкурентну перевагу для широкого спектру галузей» [14].

У 2015 р. компанією Ernst and Young (EY) на замовлення Міжнародної конфедерації співтовариств авторів і композиторів було проведено картирування креативної економіки в світі. Зокрема, було встановлено рейтинг креативних індустрій за прибутковістю і зайнятістю та розраховані показники креативної економіки в розрізі п'яти регіонів світу [15]. В цілому за 2013 р. дані креативні індустрії згенерували дохід в 2253 млрд дол. (3% від світового ВВП) і включали 29,5 млн робочих місць (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг креативних індустрій за прибутковістю і зайнятістю, 2013

Креативна індустрія	Прибутковість, млрд дол.	Рейтинг дохідності	Кількість зайнятих	Рейтинг за кількістю зайнятості
Телебачення	477	1	3 527 000	5
Образотворчі мистецтва	391	2	6 732 000	1
Газети і журнали	354	3	2 865 000	6
Реклама	285	4	1 953 000	8
Архітектура	222	5	1 668 000	9
Книги	143	6	3 670 000	3
Виконавчі види мистецтва	127	7	3 538 000	4
Ігри	99	8	605 000	10
Кінематограф	77	9	2 484 000	7
Музика	65	10	3 979 000	2
Радіо	46	11	502 000	11
Разом	2253	-	29 507 000	-

Джерело: Cultural times: the first global map of cultural and creative industries, EY, 2015.

Отже, за таких умов теоретична конструкція креативності та креативної економіки прокладає свій шлях в царині наукової думки. З точки зору креативного підходу, в основі якого лежать проектне мислення, креативна уява (моделювання), практична спрямованість, у центрі уваги креативної економіки – концентрація креативної робочої сили, що є двигуном інновацій і розробником нових підходів, – як у сфері науки і досліджень, так і в підприємництві, мистецтві, культурі чи дизайну. Це одна із сучасних міждисциплінарних концепцій, що формується на підставі філософських, економічних, соціологічних, політологічних і географічних досліджень і потребує подальших системних досліджень.

Дискурс стосовно питання, чи є культура і мистецтва драйверами економічного зростання, стає усе більш популярним серед дослідників, зайнятих аналізом можливих напрямів сталого і соціально відповідального розвитку. Ретроспектива показує, що підхід до розуміння ролі організацій культури, «культурних» товарів і послуг, змінювався радикально: від «хвороби Баумоля», що виправдовувала державні витрати на цю сферу до проголошення «креативного класу» і «креативних міст» єдиними справжніми факторами зростання сучасної економіки. Сьогодні багато міст і країн використовують культур-

ну спадщину, культурні заходи і установи для поліпшення свого образу, стимулювання міського розвитку та інвестицій, розвиваючи напрям дозвілля. Культурний і творчий аспекти в цих умовах присутні на всіх етапах: від локального рівня креативного мислення, до демонстрації факту споживання або володіння на міжнародному рівні. Практика ж доводить, що поєднання понять «культура» та «індустрія» відбулося в той момент, коли з'явилися нові технічні засоби, що дозволили тиражувати витвори мистецтва, – фотографія, репродукція, звукозапис та ін. З одного боку, індустрія зробила твір доступним широкому загалу, з другого – перетворила його на предмет масового вжитку і комерційної експлуатації.

Вважається, що поняття «культурна індустрія» ввели і зробили предметом широкого обговорення представники Франкфуртської школи соціології Т. Адорно і М. Хоркхаймер у главі «Культурна індустрія: освіта як обман мас», що увійшла до їх книги «Діалектика освіти» [16]. Використовуючи термін «культурні індустрії», вони визначали промисловий спосіб комерціалізації розваг (мовлення, кіно, видавничу справу, музику), який відрізняв їх від дотаційного мистецтва у його класичному розумінні (візуальне та виконавське мистецтво, діяльність музеїв і галерей). Таким чином поняття «культурні індустрії» в певній мірі було відокремлено від творчості як такої.

Загалом, потрібно звернути увагу на той факт, що принципової відмінності між визначеннями «культурні індустрії» (cultural industries) і творчі, креативні індустрії (creative industries) немає. Вони часто вживаються як синонімічні, але в деяких дослідженнях культурні індустрії виділяються в окремий сектор креативних індустрій. Останнє таке поняття є ширшим і більш універсальним. У той же час дослідження показують, що інтерпретації поняття «креативна індустрія» значно варіюються в різних наукових співтовариствах і школах, статистичних оцінках країн. Так, соціологи Дж. Ло та Б. Латура розглядають креативні індустрії як мережу взаємодії різних типів соціальних і фізичних акторів. В основі їх концепції креативних індустрій лежить актор-мережева теорія, що дозволяє визначити роль креативних індустрій у формуванні соціокультурного середовища [17]. Дж. О'Коннор [18] креативними називає ті сфери підприємницької діяльності, в яких економічна цінність продукції нерозривно пов'язана з її існуванням як елемента культури. Поняття «креативна індустрія» у дослідженнях І. Я. Мацевича [19] побудовано на творчій складовій індустрій з позицій сталого розвитку та використовується для позначення особливого типу взаємодії між суб'єктами, об'єктами та засобами їх діяльності з метою виробництва, розповсюдження та споживання нових продуктів і послуг, які задовольняють суспільний попит на різноманітні духовні та матеріальні цінності при можливому скороченні шкоди, завданої

довкіллю. На думку М. Меттьюса [20], сучасні дослідники передбачають деякий рівень креативності, який не враховує критично значимий чинник інновацій. Це піднімає питання: як розширити поняття креативних індустрій, аби воно допомогло визначити креативність як головну характеристику як індивідуальної, так і колективної поведінки людей.

Отже, постіндустріалізація та інформаційна епоха суттєво змінили погляди на усвідомлення креативних індустрій. Зокрема, коли розпочався відтік виробництва з економічно розвинених держав, регіонів та міст в країни й регіони з більш дешевою робочою силою, креативні індустрії виступили в ролі антикризового засобу. Спорожнілі фабрики і заводи стали центрами сучасного мистецтва, музеями, галереями, вони надали притулок незалежним творчим компаніям. Залучення культури та творчих ресурсів до програм міського розвитку перетворило вигляд європейських міст. На етапі еволюції суспільства у зв'язку зі зміною технологічного способу виробництва, що сприяє зміні видів трудової діяльності та змісту роботи й, як наслідок, розширенню вільного часу в повсякденній соціально-культурній діяльності, стали цінуватися потенціал модернізації соціально-культурних практик та здатність продукувати якісно нові моделі товарів і послуг, особливо в соціально-культурній сфері. Впродовж декількох десятиліть спеціалістами в сфері економіки, культури, урбаністики та соціології досліджуються проблемні питання та продовжують вивчатися теоретико-методологічні аспекти формування креативних індустрій, креативних кластерів та креативної економіки. В той же час ці сфери знання не можна назвати достатньо дослідженими та опрацьованими, тому питання розвитку креативних індустрій на тлі переходу від індустріальної економіки до креативної економіки сьогодні продовжує залишатися актуальним. Курс на розвиток креативної економіки – це, перш за все, політичне рішення, яке приймається в рамках нової модернізаційної стратегії розвитку країни, регіону і міста. Для розвитку креативних індустрій важливим є розуміння на всіх рівнях влади нової ролі людини не як пасивного споживача готового продукту – дозвілля і розважальних сервісів, але як повноцінного учасника творчого, культурного процесу, що все більше зводиться до поняття «бізнес-процеси».

Висновки. Таким чином, в основі сучасного економічного зростання лежать результати науково-технологічних розробок як кінцевий продукт інтелектуальної праці. Ті країни, що прийняли цей факт як керівництво до дії, сьогодні розквітають, а інші фактично змушені платити власникам нових технологій інтелектуальну ренту за рахунок заниження ціни праці своїх громадян, за рахунок реалізації своїх матеріальних ресурсів. Створення ефективних механізмів реалізації результатів науково-технологічної та твор-

16. Horkheimer M., Adorno T. (1969) Dialektik der Aufklaerung Philosophische Fragmente. URL: http://ps.vetomat.net/wp-uploads/2012/09/dialektik_aufklaerung.pdf.
17. Latour B. (2005) Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. N. Y.: Oxford University Press.
18. О'Коннор Дж. Культурная политика как влияние: Экспорт идеи «творческих индустрий» в Санкт-Петербург. *Творческие индустрии в России. Культурные стратегии: Экспертный клуб*. Вып. 3. М.: Институт культурной политики. 2004. С. 12–34.
19. Мацевич И. Я. Формирование и развитие концепции креативной индустрии в современной социальной теории. *Социология*. 2012. № 3. С. 80–93.
20. Matthews M. (2008). Science and Innovation Policy and the New (and Old) Economics of Creativity. *Creative Destruction*. Vol 1. 1. URL: <http://cultural-science.org/journal/index.php/culturalscience/article/view/8/15>.

REFERENCES

1. Bakhshi, H., Frey, C., Osborne, M. (2015). Creativity Vs. Robots: The creative economy and the future of employment. Retrieved from https://www.nesta.org.uk/sites/default/files/creativity_vs._robots_wv.pdf.
2. Cooke, P., Schwarts, D. (eds.) (2007) *Creative Regions. Technology, Culture and Knowledge Entrepreneurship*. New York: Routledge.
3. Lee, N. Rodríguez-Pose, A. (2014) Creativity, cities and innovation. *Environment and Planning A*, 46 (5), 1139–1159.
4. Santiago, J. (2015). What is creativity worth to the world economy? *World Economic Forum*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2015/12/creative-industries-worth-world-economy>.
5. Schiff, J., Weisbrod, B. (1993) Competition between For-Profit and Non-profit Organizations. In: Ben-Ner, A. and Gui, B., Eds. *The Non-Profit Sector in the Mixed Economy*. The University of Michigan Press. Ann Arbor. 288 p.
6. Galazova, S. (2016) Kreativnaya sfera. Problemi rinochnoi transformacii. *TERRA ECONOMICUS – TERRA ECONOMICUS*. T.14., 31–41. [in Russian]
7. Mahalina, O. M., Mahalin, V. N. (2014) Innovacionnaya ili kreativnaya ekonomika Podhodi k upravleniyu. *Vestnik Universiteta Gosudarstvennii universitet upravleniya – Bulletin of the University (State University of Management)*. 21. 37–39. [in Russian]
8. Klipkova, O. I. (2015) Kreatyvnist ta innovatsiunist yak osnovni skladovi novoho vektora v upravlinni pidpriemstvom. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika – Scientific herald of Mukachevo State University. Series Economics.V. 2(4). Ch. 2. 76–80*. [in Ukrainian].
9. Howkins, J. (2013). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. Penguin Books. 280 p.
10. Florida, R. (2005) *The Flight of the Creative Class: The New Global Competition for Talent*. HarperBusiness. P. 4.
11. Landry, C. (2001) *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*. L.: Earthscan Publications Ltd.

12. Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. – World Economic Forum. – 192 p.
13. Potts, J., Cunningham, S. (2008). Four Models of the Creative Industries. International Journal of Cultural Policy. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.1.1.1.1>.
14. Thomasian, J. (2008). Art and the culture: Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development. Washington: NGA Center for Best Practices, 43 p.
15. Cultural times: the first global map of cultural and creative industries. Retrieved from [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/\\$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cultural-times-2015/$FILE/ey-cultural-times-2015.pdf).
16. Horkheimer, M., Adorno, T. (1969) Dialektik der Aufklaerung Philosophische Fragmente. Retrieved from http://ps.vetomat.net/wp-uploads/2012/09/dialektik_aufklaerung.pdf.
17. Latour, B. (2005) Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory. N. Y.: Oxford University Press.
18. O’Konnor, Dj. (2004) Kulturnaya politika kak vliyanie_ Eksport idei «tvorcheskih industrii v Sankt_Peterburg. *Tvorcheskie industrii v Rossii. Kulturnie strategii. Ekspertnii klub – Creative industries in Russia. Cultural Strategies: Expert Club*. Vip. 3. M. Institut kulturnoi politiki. 3. 12–34. [in Russian]
19. Macevich, I. Ya. (2012) Formirovanie i razvitie koncepcii kreativnoi industrii v sovremennoi socialnoi teorii. *Sociologiya – Sociology*. 3, 80–93. [in Russian]
20. Matthews, M. (2008). Science and Innovation Policy and the New (and Old) Economics of Creativity. *Creative Destruction Vol 1, № 1*. Retrieved from <http://cultural-science.org/journal/index.php/culturalscience/article/view/8/15>.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 10.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 13.11.2017 р.

Л. И. ФЕДУЛОВА

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента Киевского национального торгового-экономического университета, Киев, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ КОНСТРУКЦИИ КРЕАТИВНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье раскрыты теоретико-методологические аспекты формирования концепции креативной экономики, определены отличия между основными типами экономик. Проанализированы подходы ученых к выявлению сущности креативности, креативных индустрий и проведены соответствующие обобщения и обоснования. Раскрыта роль креативного типа экономики на современном этапе глобального устойчивого социально-экономического развития.

Ключевые слова: креативная экономика, креативные индустрии, экономическое развитие, концепция.

L. I. FEDULOVA

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL CONSTRUCTION OF CREATIVE ECONOMICS

Problem setting. The modern economic system, both in developed countries and in countries with so-called overcoming development, is increasingly developing in the direction of intellectualization, the main result of which are new ideas that are commercializing in innovation, especially this is noticeable in the creative (cultural) sphere of human activity. Scientists and practitioners substantiate the idea of applying the model of innovative and creative development of civilization, in addition, in many cases, this idea is considered as an alternative to the paradigm of post-industrialism.

There are the theoretical aspects of the creative economy in foreign scientific thought among the most significant contemporary outputs in the development of a new type of economy, identified trends in the development of creative industries, the assessment of the dynamics of spatial placement of creative industries, the dependence of welfare from creative trades, mechanisms for financing creative projects, and others. However, for several decades, the concept of a “creative economy” remains incomplete, given the ambiguity of the scenarios of the development of social processes, which are at the center of cultural and economic policy. All this necessitates further systematic research.

Paper objective. The purpose of the article is to reveal theoretical and methodological aspects of the concept of a creative economy, to identify its differences and to analyze the process of formation; to show the role of the creative type of economy at the present stage of global sustainable socio-economic development.

Paper main body. The retrospective shows that the emergence of the concept of a creative economy was influenced by the results of the scientific opinion of leading scholars who studied the peculiarities and trends of the development of socioeconomic systems at the end of the 20th – the beginning of the 21st century. One of the most influential is the concept of post-industrialism (D. Bell, J. Naisbit, E. Toffler), which describes, in particular, the new technological system, the mode of production, characteristic of the new conditions, the general tendencies of transformation of various spheres of society's life.

The generalized research shows that in most cases, scientists reveal the essence of the creative economy, using the integration approach. From these positions, the existing range of interpretations allows us to agree with the opinion of the authors who believe that the reflection of the difficulties of both terminology and conceptual is the parallel use of the concepts of “innovative economy”, “knowledge economy” and “creative economy”.

Taking into account the existing interpretations of the nature of one or another type of economy, the differences between the main categories that are directly related to the creative

economy and show the evolution of its formation as theoretical design and practical application are determined.

It is substantiated that post-industrialization and the information age have radically changed the views on the awareness of creative industries. In particular, when the outflow of production from economically developed countries, regions and cities into countries and regions with cheaper labor force began, creative industries acted as an anti-crisis tool.

It is revealed that all theoretical and methodological approaches will ultimately contribute to the success of the concept of a creative economy, determined by the ability to form a new outlook, the development of innovative culture, which in turn will contribute to the establishment of a special type of interrelations in the middle of territorial social systems that become the basis of new vectors development.

Conclusions of the research. For several decades, experts in the field of economics, culture, urbanism and sociology have been studying problem issues and continue to study theoretical and methodological aspects of the formation of creative industries, creative clusters and creative economics. At the same time, these areas of knowledge cannot be called sufficiently researched and worked out; therefore, the issue of developing creative industries against the backdrop of the transition from industrial economy to creative economy continues to remain relevant today.

In the concept of a creative economy today, fundamentally new socio-economic and cultural models, new types of creative socio-economic relations are formed. All this allows, with a certain degree of conditionality, to combine different directions of creative economic activity into a separate, independent, creative type of economy and to continue studying its model on the example of specific countries.

Short Abstract for an article

Abstract. The article deals with theoretical and methodological aspects of the concept of a creative economy formation, the differences between the main types of economies are determined. The approaches of scientists to reveal the essence of creativity, creative industries and the corresponding generalizations and substantiation have been analyzed. The role of the creative type of economy at the present stage of global sustainable socio-economic development is revealed.

Key words: creative economy, creative industries, economic development, concept.

УДК 338.43.02(477)

О. А. ШУЛЬГА

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри політичної економії
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана», Київ, Україна
e-mail: shulga_olga_a@ukr.net

**СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ:
СПЕЦИФІКА ТА ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОЯВУ**

Обстоюється теза про те, що сьогодні прогресивний розвиток аграрного сектору України гальмується нерозв'язаними суперечностями в системі аграрних відносин. Досліджуються соціальні та економічні суперечності розвитку аграрного сектору сучасної України, з'ясовується їх специфіка та основні форми прояву. Вказуються причини появи суперечностей та пропонуються шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: аграрний сектор, суперечності, власність, агрохолдинги, особисті селянські господарства, демографічна криза, поселенська криза.

JEL Classification: E230, E240, E270, E690, O130, Q150, R140.

Постановка проблеми. Зважаючи на значні перспективи капіталізації аграрного сектору та прогнозоване довгострокове підвищення попиту на світових ринках аграрної продукції, вітчизняний аграрний сектор може стати «локомотивом» модернізації всієї економіки країни. Однак на сьогодні його прогресивний розвиток гальмується нерозв'язаними суперечностями в системі аграрних відносин. Це обумовлює необхідність дослідження суперечностей розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки та з'ясування основних форм їх прояву на сучасному етапі, що дозволить визначити найефективніші шляхи їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження суперечностей суспільних систем зробили такі вчені, як В. М. Геєць [17],

Ю. К. Зайцев [3], А. А. Чухно [19] та ін. З'ясуванню окремих аспектів розвитку аграрного сектору України присвячені праці В. Г. Андрійчука [1], П. І. Гайдуцького [2], О. М. Бородіної [8], І. Г. Кириленка [5–6], О. М. Могильного [10], Л. В. Молдаван [11], В. В. Юрчишина [16] та ін. Однак на сьогодні відсутній комплексний глибокий аналіз системи соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору сучасної України на концептуальній основі виявлення і врахування причин його кризового стану.

Формулювання цілей. Мета статті – з'ясувати специфіку та основні форми прояву економічних та соціальних суперечностей аграрного сектору сучасної України, визначити шляхи їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведення земельної реформи держава втратила монопольне право на землю, відбувся перерозподіл земель за формами власності. Якщо на початок 1992 р. земельний фонд України повністю перебував у державній власності, то на 01.01.2010 р. частка державної власності становила 48,5%, приватної – 51,4% і колективної – 0,1%. Особливо значні зміни відбулися внаслідок приватизації сільськогосподарських угідь. Понад дві третини їх площі нині перебуває у приватній власності громадян і юридичних осіб. Зокрема, 27,5 млн га (91%) сільськогосподарських угідь колишніх недержавних сільськогосподарських підприємств розпайовано серед їх членів та пенсіонерів з їх числа. За результатами паювання 6,9 млн громадян України набули право на земельну частку (пай), з яких 6,5 млн (95,4%) замінили сертифікати на державні акти на право власності на земельну ділянку [2]. Однак, як показала практика, земельна реформа в Україні далі розпаювання і приватизації земельних ділянок наразі не пішла.

Крім того, у результаті виконання Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 1999 р. на початку 2000 р. землекористувачами на засадах оренди стали 16 тис. господарських товариств, приватних підприємств та виробничих кооперативів, утворених у результаті реорганізації колгоспів і радгоспів. Згодом до орендарів приєдналася частина фермерських та особистих селянських господарств, які скористалися наданим їм правом розширити землекористування шляхом приєднання земельних ділянок (паїв) без реєстрації юридичної особи і набули ознак товарного господарства. Паралельно з цим, в умовах відсутності належного матеріально-технічного забезпечення, доступу до ринків збуту сільськогосподарської продукції та інших причин економічного і соціального характеру спостерігається інтенсифікація рецесійних процесів у сільському господарстві (зростає кількість необроблюваних приватизованих земельних паїв). У той же час розширення землекористування особистими

селянськими господарствами в умовах законодавчого неврегулювання їх статусу як сільськогосподарських товаровиробників призвело до того, що в аграрному секторі сучасної України серед цієї категорії господарств поширені не лише господарства натурального, а й товарного та змішаного характеру, що суперечить природі таких господарств.

На початок 2014 р. із загальної площі сільськогосподарських угідь 49,2% припадало на сільськогосподарські підприємства, 38,4% – громадян, 10,9% – землі запасу та землі, не надані у власність і постійне користування, 1,5% – на інших користувачів. В умовах продовження мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення селяни-землевласники часто вимушені здавати свої земельні паї за мізерну орендну плату. У 2012 р. її розмір у середньому становив 2,6%, що нижче встановленого державою мінімального рівня. Щодо сільгосппідприємств, то вони продовжують вести виробництво на умовах оренди земельних ділянок і земельних часток (паїв) шляхом укладення договорів оренди при стабільній тенденції до продовження строків останньої. Зокрема, у 2014 р. було укладено 4,75 млн договорів оренди, з яких 4,6% – на 1–3 роки, 38,7% – на 4–5 років, 42,7% – на 6–10 років, 14% – на 10 і більше років [8, с. 25]. Крім того, останніми роками у сільськогосподарських підприємствах спостерігається скорочення частки сільськогосподарської продукції, виданої пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток). Та попри позитивні тенденції, ситуація, яка нині склалася на ринку оренди землі, все одно не стимулює ані орендарів до ефективного господарювання, ані орендодавців до подовження термінів оренди. Не спонукає обидві сторони до цього і невизначеність із термінами та умовами запровадження в країні ринку земель сільськогосподарського призначення.

У результаті структурної реформи в аграрному секторі України функціонують три соціально-економічні уклади: 1) особисті селянські і фермерські господарства, 2) переважно багатогалузеві сільськогосподарські підприємства і 3) вузькоспеціалізовані, високотоварні агрохолдинги. У цілому в аграрному секторі функціонує понад 45 тис. підприємств, серед яких переважаючою організаційно-правовою формою є фермерські господарства (ФГ), які становлять 71,2% усіх суб'єктів господарювання у цьому секторі [15, с. 49]. Проте кількість фермерських господарств протягом останніх років зменшується. У власності та користуванні ФГ знаходиться 4,3 млн га сільгоспугідь, із яких 4,2 млн га ріллі. На одне фермерське господарство припадає 134,5 га сільськогосподарських угідь. Їх частка у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва становить 7,9%, у т. ч. по продукції рослинництва – 10,4%, а по продукції тваринництва – 1,9%. Тобто вони спеціалізуються переважно на

виращуванні рослинницької продукції, в якій домінують такі культури, як просо, гречка, ячмінь, соняшник, соя і ріпак [15, с. 152–155].

Потенційними суб'єктами сільськогосподарського виробництва є особисті селянські господарства (ОСГ), яких в Україні нараховується понад 4,1 млн одиниць. Вони виступають стабілізуючою ланкою господарювання, яка не лише забезпечує продовольчу безпеку держави, але й формує доходи сільського населення. У їх користуванні знаходиться 6,3 млн га. 2,9 млн особистих селянських господарств утримують сільськогосподарських тварин, а 0,3 млн – мають у приватній власності сільськогосподарську техніку. Середній розмір земельної ділянки, яку вони використовують, становить 1,54 га. Їх частка у загальному обсязі сільськогосподарського виробництва становить 44,9%, у т. ч. по продукції рослинництва – 40,9%, по продукції тваринництва – 54,5%. Однак кількість корів і свиней, які припадають на одне таке господарство, останніми роками зменшується. Це пов'язане з низькою купівельною спроможністю населення та підвищенням цін на корма для худоби [15, с. 45; 15, с. 55].

ОСГ виробляють 97,8% картоплі, 86,1% овочів, 80,9% плодів і ягід, майже 80% молока, понад 75% яловичини і близько 60% свинини [15]. Приблизно 20% ОСГ в Україні відповідають світовим критеріям належності до виробників товарної сільськогосподарської продукції та фактично є сімейними фермерськими господарствами [6, с. 10], однак через відсутність у законодавстві норми щодо визнання їх залежно від площ землекористування, спеціалізації та обсягів чистого доходу юридичними особами, вони не сплачують податків до державного бюджету. На нашу думку, саме ця законодавча неврегульованість і слугує однією із причин вибору цієї форми господарювання сільгоспвиробниками.

У результаті відсутності правил обігу земель сільськогосподарського призначення, дієвих норм відповідальності землекористувачів за збереження і примноження родючості земель, неврахування інтересів усіх суб'єктів аграрних відносин та невизнання багатофункціонального призначення сільського господарства в аграрному секторі сучасної України намітився ряд негативних процесів економічного, соціального і екологічного характеру. Зокрема, незважаючи на те, що земельна реформа ініціювалася в інтересах селян і фермерів, сьогодні реальними власниками землі і доходів від неї є корпоративні структури, так звані агрохолдинги. Відповідно до цього наслідком трансформації земельних відносин стало формування двох діаметрально протилежних моделей землекористування – латифундистської та парцелярної.

Перша модель почала формуватися ще у кінці 90-х рр. минулого століття, проте інтенсифікувалися ці процеси після 2004 р. Вона супроводжується

концентрацією сотень тисяч гектарів сільськогосподарських угідь в руках агрохолдингових компаній, процвітанню тіньових схем із земельними ділянками, спекуляцією правами оренди, скупівлею та рейдерським захопленням сільськогосподарських підприємств, руйнуванням місцевих агроєкосистем, ліквідацією неприбуткових підрозділів сільськогосподарських підприємств, скороченням зайнятих у сільськогосподарському виробництві, зменшенням площ земель під кормовими культурами, порушенням сівозмін, деградацією сільськогосподарських земель тощо. Їх присутність в аграрному секторі веде до структурних перекосів у землекористуванні, структурі посівів і виробництві сільськогосподарської продукції, сировинного характеру експорту.

Агрохолдинги діють виключно як бізнесові структури, основна мета яких полягає у примноженні власного капіталу. Спеціалізуються такі структури на вирощуванні та виробництві високомаргінальних видів сільськогосподарської продукції. Ними виробляється і реалізується приблизно 50% обсягів озимої пшениці, більше половини кукурудзи, ріпаку, третина соняшнику, понад 80% м'яса птиці [8, с. 38].

У 2010 р. в Україні функціонувало близько 60 корпорацій холдингового типу, які контролювали майже 4 млн га сільгоспугідь, а на початок 2014 р. їх вже нараховувалося до 140. За деякими оцінками, в Україні є вже близько 300 великих (понад 10 тис. га) і 30 дуже великих (понад 50 тис. га землі) агрохолдингів. У розпорядженні великої групи холдингів перебуває до третини, а найбільшої – до 10% орендованої площі сільськогосподарських угідь [2, с. 191–192]. Агрохолдинги поглинули понад 6 тис. сільськогосподарських підприємств (а це майже 40% від їх загальної кількості) та 7,8 млн га сільськогосподарських угідь (це 38% усіх оброблюваних площ сільськогосподарськими підприємствами). Більшість із них працюють у декількох (від 3 до 15) областях і мають там від 10 до 60 агропідприємств, потужні сервісні служби [2, с. 258]. Застосування ними високоефективних систем обробітку ґрунту веде до зростання безробіття на селі. Зокрема, кількість зайнятих у таких корпораціях коливається залежно від регіону від 2 до 5 осіб на 100 га сільськогосподарських угідь. Відповідно до цього вони забезпечують зайнятість лише 1/5 частини працездатного сільського населення, що вказує на їх низьку соціальну ефективність. Така ситуація пов'язана з тим, що для роботи з сучасними технологіями їм потрібні спеціалісти широкої кваліфікації, яких серед сільських жителів мало. Часто такі працівники проживають у найближчих міських поселеннях [8, с. 30–31].

Відповідно до вищесказаного можна виділити такі особливості функціонування агрохолдингів в аграрному секторі економіки: вертикальна інте-

грація у формі інтеграції власності; концентрація значного земельного банку; використання земельного банку переважно на орендній основі; висока економічна ефективність за результатами фінансово-господарської діяльності; ключовою спеціалізацією є рослинництво; за рівнем масштабності та територіальної розосередженості вони є міжрегіональними (присутні майже в усіх областях України); реєстрація агрохолдингів в офшорах за участю українського капіталу дозволяє їм забезпечити пільгові умови оподаткування; додатковими напрямками діяльності агрохолдингів виступають дистрибуція сільгосптехніки, добрив і засобів захисту рослин; наявність значного диверсифікованого кредитного портфеля у більшості агрохолдингів в Україні відбувається переважно за рахунок залучення міжнародних кредитних ресурсів тощо [16, с. 111].

Таким чином, основними негативами функціонування в аграрному секторі України агрохолдингів є такі:

1) деформації у землеробстві. Вони вирощують переважно високодохідні культури, що виснажують ґрунт (кукурудза, ріпак, соняшник). Посіви останнього сягають 20% площ ріллі за допустимої норми 9–12%, в окремих областях соняшником зайнято до третини посівів. Натомість скорочується площа посівів під кормовими культурами. Майже половина великих господарств не мають худоби, а отже, землі не удобрюються органікою. Знижується родючість ґрунтів. З метою отримання високих врожаїв та високих прибутків вони використовують процеси генної модифікації та хімізацію землі [2, с. 261];

2) відбулися серйозні перекоси між сільським господарством та харчовою промисловістю. Якщо до 2010 р. темпи приросту у харчовій промисловості були вищими, ніж у сільському господарстві, то з 2010 р. спостерігається спад у харчовій промисловості (і це за умов зростання сільськогосподарського виробництва). Це свідчить, що Україна не переробляє, а експортує харчову сировину. Крім того, у 2005–2009 рр. різко зросла роздрібна торгівля продуктами харчування, що свідчить про зростання як експорту, так і імпорту сільгосппродукції по відношенню до її виробництва;

3) відбувається прихована купівля-продаж земельних і майнових паїв під виглядом оренди та зростає ризик їх переуступки підприємствам з іноземним капіталом.

Однак все ж таки можна відзначити і певні позитиви від їх присутності в аграрному секторі: вони забезпечують притік інвестицій у галузь, пропонують вищу орендну плату селянам-орендодавцям, демонструють вищу ефективність господарювання у зв'язку із масштабністю сільськогосподарського виробництва, використовують можливості сучасних механізмів залу-

чення закордонного капіталу, використовуючи практику ІРО (розміщення цінних паперів підприємств на провідних фондових біржах), вони є вертикально та агропромислово-торговельно інтегрованими, ефективно впроваджують інновації, виходять на зовнішній ринок.

Тобто, як бачимо, якщо позитиви від діяльності агрохолдингів є переважно економічними, то негативи – переважно соціальними та екологічними. Серед економічних негативів – утиск інших форм господарювання, руйнація конкуренції та ринків, надмірна концентрація землі, порушення усталених пропорцій ведення господарювання; серед соціальних – їх відчуженість від проблем села, а серед екологічних – процеси хімізації і генної модифікації загрожують землі, флорі, фауні та людству загалом.

З вищесказаного випливає, що господарюючі суб'єкти латифундистського типу беззастережно віддають пріоритет виключно своїм економічним інтересам, ігноруючи усі інші аспекти як аграрного розвитку, так і сільського. Для них земля є лише виробничим ресурсом для одержання прибутків, а сільська територія – місцем для інтенсивного виробництва високомаргінальних видів сільгосппродукції. У них відсутнє почуття соціальної відповідальності перед сільською громадою та бажання зберегти сільські території.

Друга модель землекористування – парцелярна, представлена особистими селянськими господарствами (ОСГ), які мають обмежені можливості у вирішенні питань придбання матеріально-технічних ресурсів, засобів захисту рослин, мінеральних добрив, доступу до ринків збуту, оскільки для них на сьогодні залишаються недоступними державна підтримка та кредити комерційних банків. Більшість таких господарств не здатні забезпечити членів своїх сімей доходами на рівні, який утримував би їх від переходу в інші сфери зайнятості чи міграції.

У той же час сьогодні можна говорити, як ми вже зазначали вище, що серед ОСГ формується контингент господарств, здатних поповнити фермерський уклад. Зокрема, посилюються процеси диференціації господарств населення за наявністю людських, земельних, біологічних (худоба і птиця), технічних ресурсів та рівнем надходжень від продажу продукції. Наслідком цього є зростання часток господарств, які, з одного боку, нагромаджують ресурси і виробляють переважно товарну продукцію, а з другого – виробляють продукцію лише для власного споживання. При цьому частка господарств, які займають проміжне становище, – зменшується.

Людський чинник розвитку ОСГ нині загалом послаблюється. Відбувається це, насамперед, за рахунок зменшення кількості сільських домогосподарств та погіршення вікової структури їх членів. Зокрема, відбувається зменшення частки молоді (осіб віком 18–29 років) та зростання частки осіб

пенсійного і зрілого віку. Про погіршення трудоворесурсної забезпеченості господарств населення свідчить і розподіл сільських домогосподарств залежно від кількості осіб у їх складі. Понад 50% господарств населення, які функціонують у сільській місцевості, складаються з 1–2 членів, серед яких переважають особи старше працездатного віку.

Крім того, має місце тенденція до зосередження земельних ресурсів населення у групі господарств розміром землекористування понад 1 га: зростає частка господарств, які мають земельні ділянки загальним розміром більше 1 га, і збільшується загальна площа їх землекористування. Дещо збільшується й частка домогосподарств з найменшими (до 0,25 га) земельними ділянками, тобто відбувається поляризація господарств населення за розміром використовуваних ними земель. Процес диференціації господарств населення спостерігається і щодо виробництва ними тваринницької продукції. В останні роки дедалі більша частина домогосподарств відмовляється від утримання тварин. Позбуваються тварин насамперед домогосподарства, що складаються з осіб пенсійного віку, та ті, яким особливо обтяжливо чи не вигідно утримувати худобу. Основна частка поголів'я худоби і птиці припадає на домогосподарства з площею землекористування понад 1 га. Крім того, господарства з площею землекористування понад 1 га краще, ніж решта, забезпечені й технічними засобами. Аналіз сільських домогосподарств за рівнем доходу від реалізації сільськогосподарської продукції свідчить, з одного боку, про зростання про шарку господарств населення з товарним спрямуванням виробництва, з другого боку, збільшується і частка господарств суто споживчого спрямування.

Відповідно до вищесказаного можна зробити висновок, що сьогодні в Україні склалася бімодельна структура сільського господарства: паралельно розвиваються велике товарне виробництво на базі реорганізованих КСП та дрібнотоварне виробництво в особистих селянських і невеликих фермерських господарствах. Першу модель можна назвати індустріальною, а другу – традиційною. Крім того, аграрний бізнес в Україні стає все більш вузькоспеціалізованим та диференційованим за розмірами. Прослідковується тенденція до концентрації земель у користуванні все меншої кількості господарюючих суб'єктів.

За період реформування аграрного сектору економіки обсяги виробництва сільськогосподарської продукції поки що не досягли рівня 1990 р. Станом на 2015 р. обсяг виробництва досяг лише 88,2% відповідного показника 1990 р. Причому обсяги валового виробництва продукції рослинництва і тваринництва у 2015 р. становили відповідно 121% і 53,7% до рівня 1990 р. Також потрібно відмітити, що за роки реформування питома вага продукції сільсько-

господарських підприємств у загальному обсязі валової продукції знизилася до 55,1%, а частка господарств населення зросла до 44,9% [15, с. 45, 39–41]. Відбулися зміни і у структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств. Як у цілому по Україні, так і в природно-економічних зонах частка зернових і технічних культур зросла (до 54,8% та 31% відповідно), а кормових культур – різко зменшилась (майже у 4 рази, до 7,4%) [15, с. 70]. Остання тенденція негативно позначилася на розвитку галузі тваринництва: відбулося зменшення поголів'я ВРХ, свиней, виробництво м'яса, молока, сирів тощо.

Крім того, через низьку купівельну спроможність населення сільськогосподарські виробники значною мірою перепрофілювались на вирощування птиці, м'ясо якої для покупця є дешевшим від свинини чи яловичини. До того ж, тваринництво в Україні стало більш висококонцентрованим. Зокрема, 97 із 1,9 тис. підприємств виробляють 78% продукції свинарства, 24 із 321 – 89% м'яса птиці, 14 із 180 – 66% яєць [9, с. 8]. На сьогодні економічно не вигідна сільгосппідприємствам продукція перемістилася в господарства населення. Саме в господарствах населення нині зосереджена більша частина поголів'я худоби та птиці.

За відсутності норм відповідальності власників підприємств – орендарів за недотримання науково обґрунтованих систем землекористування загрозливими стали екологічні проблеми. Оцінка стану ґрунтів за період земельної реформи засвідчує прискорений розвиток таких видів їхньої деградації, як ерозія, втрати ґрунтового гумусу, зменшення поживних елементів, переущільнення, перезволоження, підкислення тощо. У деградованих ґрунтах під впливом зниження вмісту органічної речовини та інших чинників руйнується їхня структура, погіршуються умови життєдіяльності мікроорганізмів, що призводить до зниження продуктивності угідь.

У зв'язку з великим диспаритетом цін, високими цінами на матеріально-технічні засоби для сільського господарства та низькою рентабельністю сільськогосподарського виробництва застосування мінеральних добрив у галузі не відповідає вимогам землеробства. Спостерігається диспропорція у співвідношенні між основними елементами живлення ($M:P_2O_5:K_2O$). У зв'язку із скороченням поголів'я у тваринництві знизилася внесення органічних добрив. За останні роки воно залишається на мінімальному рівні – у середньому 0,5 т на 1 га посівної площі за необхідних близько 8 т [8, с. 32]. У результаті щорічні витрати поживних речовин ґрунту на формування урожаю у 5 разів перевищують обсяги їх надходження.

Щорічні втрати гумусу сягають 650–700 кг/га, що в 10 разів перевищує допустиму норму. Внесення в ґрунт органіки на гектар проти 1990 р. змен-

шилося в підприємствах у 9–10 разів. Порушено екологічно допустимі співвідношення ріллі, природних кормових угідь і лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів. В обробітку перебувають малопродуктивні землі, прируслові луки, пасовища та схилі угіддя. Інтенсивне використання сільськогосподарських земель призводить до зниження родючості ґрунтів через вітрову і водну ерозію. Площі земель, підданих ерозії, розширюються щороку в середньому на 80–100 тис. га. У результаті ерозійних процесів з ґрунтом щороку виноситься в межах 11 млн т гумусу, 0,5 млн т азоту, 0,4 млн т фосфору, 0,7 млн т калію. Щорічні еколого-економічні втрати від ерозії ґрунтів становлять у середньому понад 9 млрд гривень [11, с. 156].

Крім того, аналіз стану сільськогосподарського землекористування свідчить про зростаючі темпи деградації ґрунтового покриву та погіршення екологічної ситуації через забруднення важкими металами, радіонуклідами, пестицидами, хімічними сполуками та іншими небезпечними речовинами, поширення ерозійних процесів, зниження вмісту гумусу, збільшення площ кислих і засолених ґрунтів. Погіршення екологічного стану земель неминуче призводить до зниження якості продукції та її екологічної безпеки. Однак, незважаючи на погіршення екологічного стану земель, кошти на виконання робіт з охорони земель та будівництва протиерозійних гідротехнічних споруд, починаючи з 2009 р., практично не виділяються.

Окремо хотілося б зупинитися на соціальних суперечностях в аграрному секторі сучасної України та їх основних формах прояву. Зокрема, у трансформаційний період відбулося погіршення доступу сільських жителів до соціально-культурних послуг. Відбувалося скорочення закладів соціальної сфери. Найвищими темпами згорталася мережа дитячих дошкільних установ, кількість шкіл та медичних установ, і ця тенденція посилюється. Офіційно все пояснюється зменшенням чисельності дітей шкільного віку і необхідністю поліпшення якості освіти. Так, на початку 2014 р. порівняно з 2005 р. зменшилась кількість на 11,7% шкіл, на 29,8% лікарень. 55,6% сільських населених пунктів не мають шкіл, 66% – дитячих дошкільних закладів, 27% – лікувальних закладів і пересувного обслуговування, 99,3% – будинків побуту, 30,1% – торговельних закладів, 42,3% – клубів і будинків культури. Значна частина будівель соціальної сфери вимагає капітального ремонту або знаходиться в аварійному стані [14, с. 59]. Основними причинами зменшення кількості об'єктів соціальної інфраструктури на селі є: звільнення сільськогосподарських підприємств від утримання власних об'єктів соціально-культурного призначення та участі в їхньому будівництві; неспроможність місцевих бюджетів забезпечити належне фінансування установ і організацій

соціальної сфери, які перебувають на їхньому утриманні; низький платоспроможний попит населення на платні послуги.

У незадовільному стані знаходиться благоустрій сільського житлового фонду. В обстежених 10,6 тис. населених пунктів (39,1%) усі квартири не мали центрального опалення, 40,4% – водопроводу, 43,1% – каналізації, 45,4% – природного газу. Як наслідок, села спустошуються і знелюднюються. Тільки з 2005 р. кількість сільських населених пунктів зменшилася на 962 одиниці, а в 369-ти відсутнє населення [14, с. 59–60]. Щодо обсягів житлового будівництва на селі, то у 1990-ті рр. вони значно зменшилися, а на сьогодні будівництво житла почало поступово зростати. Однак характерною особливістю сучасного житлового будівництва у сільській місцевості є його величезна асиметричність: у периферійних селах і районах житло майже не будується, а навколо великих міст і в рекреаційних зонах воно зводиться у великій кількості будівельними компаніями з метою вигідного продажу.

Особливість демографічного стану сільських населених пунктів полягає в поєднанні масштабів депопуляції з прогресуючим старінням сільського населення та погіршенням інших якісних показників. Спостерігається постійне зменшення кількості сільських жителів та посилення інтенсивності цього процесу. Якщо протягом 1990–2001 рр. кількість жителів села щорічно зменшувалася в межах 100 тис. осіб, то починаючи з 2003 р. – близько 200 тис. осіб в рік. Тобто темпи зменшення чисельності сільського населення за останнє десятиріччя порівняно з попереднім збільшилися майже удвічі.

Динаміка вікової структури сільського населення свідчить про зменшення частки осіб у віці молодшому за працездатний. Сьогодні серед мешканців села майже кожний третій є пенсіонером. Для сільських територій притаманний високий рівень демографічного старіння, який супроводжується зростанням демографічного навантаження осіб дітородного (фертильного) віку – 15–49 років.

Основною причиною зниження загального коефіцієнта народжуваності в селах є недостатній рівень оплати праці і доходів сільського населення для економічного забезпечення його відтворення, часто відсутність об'єктів прикладання праці, відсутність у селах об'єктів соціальної інфраструктури. Оплата праці в аграрному секторі найнижча серед усіх галузей національної економіки (у 2015 р. вона становила 74,8% середньої номінальної заробітної плати в цілому по країні) [15, с. 32], тому її рівень не забезпечує не тільки утримання й виховання дітей, але і відновлення робочої сили самих сільськогосподарських працівників. Згідно з даними вибіркового обстеження умов життя, 34,1% сільських домогосподарств постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування, а 4,3% не змогли забезпечити собі навіть до-

статне харчування. Останніми роками близько 1/5 частини сільського населення має середньодушові еквівалентні грошові місячні доходи, нижчі від прожиткового мінімуму [8, с. 40]. За таких умов рівень народжуваності у селах набув кризового характеру, рідкістю стають сім'ї з двома дітьми.

Однак головною соціальною проблемою, що виникла в результаті аграрних трансформацій, є реальне та приховане безробіття. Кількість зайнятих останніми роками скорочується як у сільськогосподарських підприємствах, так і господарствах населення. У 2013 р. статус зареєстрованого безробітного одержало 615,5 тис. осіб з-поміж сільських мешканців (а це 40% усіх безробітних, які перебували на обліку). Кількість вакансій для таких безробітних є обмеженою. Якщо в середньому по країні на одне вільне робоче місце претендувало 10 осіб, то серед працівників сільського господарства – 53 особи [8, с. 39].

Безробіття на селі охоплює не лише людей із низьким рівнем освіти або її відсутністю, але й достатньо освічених осіб. У числі безробітних сільських жителів 2/3 – це фахівці, службовці. У результаті незадовільних умов прикладання праці і зростання безробіття на селі спостерігається зростання рівня трудової міграції. Понад третина сільських жителів працює у містах та інших поселеннях. Значна частина виїздить на заробітки за кордон. Як наслідок, зменшується народжуваність. Вже сьогодні депопуляція і знелюднення сіл набули ознак демографічної та поселенської кризи.

Зростання останніми роками номінальних доходів селян не зменшило диференціації сільських жителів за рівнем добробуту. За офіційними даними, різниця в доходах 10% найбільш та найменш забезпеченого населення у 2010 р. досягала 4,6 разу, і цей показник залишався майже стабільним упродовж останніх семи років. Низький рівень доходів селян негативно позначається на їхньому продовольчому забезпеченні. Основну частину калорій вони отримують від продукції рослинного походження. Лише близько 25% середньодобового раціону забезпечується за рахунок споживання продукції тваринного походження. За більшістю основних видів продовольства фактичне споживання не досягає рівня раціональних норм, встановлених Міністерством охорони здоров'я. Найбільше відставання фактичного споживання від раціонального спостерігалось стосовно плодів, ягід і винограду, молока і молокопродуктів, м'яса і м'ясопродуктів, риби та рибопродуктів. Лише за хлібом, картоплею і олією фактичне споживання протягом періоду ринкових трансформацій зазвичай перевищує раціональну норму, що є свідченням незбалансованості харчування [21, с. 40].

Отже, майже всі соціальні наслідки структурних змін на селі виявилися негативними. Головною причиною цього стали фетишизація економічної

складової та ігнорування соціальної складової аграрних трансформацій. Ліквідація попередньої схеми підтримки розвитку соціальної інфраструктури на селі не супроводжувалася формуванням нової інституційної системи його соціоекономічного розвитку.

Викладене вище свідчить про наявність помилок, яких реформатори допустилися при визначенні змісту та логіки трансформаційних процесів у сфері земельних відносин. Сучасний стан справ в аграрному секторі України вимагає переосмислення обраної стратегії земельної реформи та принципів здійснюваної аграрної політики. Нині головне завдання економічної політики держави – формування ефективного і конкурентоспроможного аграрного сектору економіки на засадах його сталого розвитку. Однак конкурентний розвиток агропромислового виробництва неможливий без постійного і системного вдосконалення державної аграрної політики (яка є складовою економічної політики держави) та запровадження ефективних регуляторів на основі встановлення досконаліших правил поведінки суб'єктів аграрних відносин. Базовими складовими такої політики є відповідні інституційні механізми прямого впливу держави, які при гармонізованій взаємодії із ринковими механізмами саморегулювання створюють сприятливі умови для ефективного розвитку аграрного сектору, поєднуючи приватні і суспільні інтереси. Це можливо реалізувати, наприклад, за рахунок прийняття відповідних законів та норм, які сприятимуть вдосконаленню прав власності та формуванню правових умов для руху відносин власності.

На нашу думку, подальша трансформація земельних відносин в Україні на найближчу перспективу має зводитися до поширення оренди та кооперації. Це пов'язано з тим, що хоч чинник приватної власності є найпотужнішим мотиваційним важелем для власника-господаря до раціонального і ефективного господарювання, однак він не є вирішальним. Аби забезпечити ефективне господарювання, потрібно створити відповідні інституційні та макроекономічні умови та надати можливість землекористувачу, який безпосередньо обробляє землю, відчувати себе реальним господарем на землі.

Пропонуємо запровадити ринок земель сільськогосподарського призначення у два етапи. На першому етапі право купівлі земель цієї категорії надати державі. Пізніше, коли буде сформовано належну аграрну культуру у суб'єктів господарювання та з'явиться достатня маса ефективних землевласників і землекористувачів, можливим стане зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. При цьому законодавчо потрібно передбачити, що покупцями земель зможуть бути лише національне агентство із земельних ресурсів та громадяни нашої країни. Щодо іноземців, то їм має бути надано лише право орендувати землю.

Висновки. Таким чином, специфіка суперечностей в Україні зводиться до: по-перше, формування бімодельної структури сільського господарства (паралельно розвиваються велике товарне виробництво на базі новоутворених сільськогосподарських підприємств та дрібнотоварне виробництво господарств населення та невеликих фермерських господарств) при домінуванні дрібнотоварного укладу (селянського), що обумовлює певні суспільні суперечності; по-друге, формування двох діаметрально протилежних моделей землекористування – латифундистської та парцелярної; по-третє, в аграрному секторі України мають місце форми господарювання, які властиві країнам з перехідною економікою (сільськогосподарські підприємства, фермерські і селянські господарства), та їх основні суб'єкти – капіталіст, володілець і найманий працівник; по-четверте, диференціація і комерціалізація господарств населення (наявність господарств товарного, споживчого і змішаного спрямування); по-п'яте, в міру переважання дрібнотоварного (селянського) виробництва, основною економічною суперечністю є суперечність приватного землеволодіння і землекористування, а основною соціальною суперечністю є суперечність між селянами (власниками землі) і корпоративними структурами (фактичними володільцями землі); по-шосте, до головних соціальних суперечностей в перехідний період слід віднести суперечності, обумовлені суспільним поділом праці: між містом і селом, між людьми розумової і фізичної праці, між людьми управлінської і виконавчої праці; по-сьоме, несвоєчасність та неповнота розв'язання суперечностей в системі аграрних відносин, які спричинені самоусуненням держави від свідомого їх розв'язання; по-восьме, переоцінка економічної складової реформ та недооцінка соціальної та екологічної складових; по-дев'яте, проведення ринкових трансформацій економіки України за рахунок сільського господарства і селян тощо.

Основними формами прояву економічних суперечностей аграрного сектору України є: бімодельна структура сільського господарства; виснаження агрохолдингами значних земельних площ комерційно привабливими культурами (соняшник, ріпак тощо); товарна, інвестиційна і продовольча криза; інтенсифікація рецесійних процесів у сільському господарстві (зростає кількість необроблюваних приватизованих земельних паїв); поява посередницьких структур; наявність значного диспаритету цін між сільським господарством та іншими сферами АПК; поєднання господарського механізму адміністративно-командної економічної системи з елементами ринкового регулювання сільськогосподарських підприємств; між прагненням до збереження адміністративно-командної системи управління та об'єктивною потребою у формуванні ринкової моделі державного регулювання; між державою-ініціатором ринкових реформ і державою, яка стримує цей процес; між посиленням

влади у руках суб'єктів з рентоорієнтованою поведінкою щодо розподілу ресурсів і необхідністю формування товарних ринків; між утворенням монопольних ніш у I та III сферах АПК та запровадженням інституту антимонопольного регулювання тощо. Основними проявами соціальних суперечностей в системі аграрних відносин є: зростання рівня реального і прихованого безробіття на селі; посилення міграційних процесів; депопуляція; демографічна і поселенська криза; зниження людського капіталу на селі; погіршення рівня життя і добробуту селян; продовольча бідність на селі; невисокий рівень підтримки здійснюваних аграрних трансформацій з боку селян тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г., Зубець М. В., Юрчишин В. В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. Київ: Аграрна наука, 2005. 140 с.
2. Гайдучий П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. Київ: ТОВ «Інформаційні системи», 2015. 448 с.
3. Зайцев Ю. К. Трансформація ціннісних орієнтирів розвитку сучасної економіки: форми прояву, проблеми та перспективи. *Економічна теорія та право*. 2016. № 3 (26). С. 11–26.
4. Шубравська О. В., Молдаван Л. В., Пасхавер Б. Й. та ін. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2012. 496 с.
5. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янюк В. В. Структурні реформи в аграрному секторі України. *Економіка АПК*. 2015. № 9. С. 15–29.
6. Кириленко І. Г., Івченко В. Є. Структурні реформи на селі: світовий досвід, українські реалії. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 5–11.
7. Коваль О. М. Розвиток ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки в Україні: монографія. Київ: Вид-во «Четверта хвиля», 2014. 286 с.
8. Бородіна О. М., Заяць Т. А., Куценко В. І. та ін. Концептуальні засади соціально-економічного розвитку сільських територій / за наук. ред. Я. В. Остафійчука. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 48 с.
9. Лупенко Ю. О., Тулуш Л. Д. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 5–17.
10. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.
11. Молдаван Л. В. Суперечності земельної реформи в аграрному секторі України в контексті світової практики. *Економіка та прогнозування*. 2016. № 2. С. 148–159.
12. Онегіна В. М., Шибасва Н. В. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК*. 2016. № 1. С. 18–24.
13. Пасхавер Б. Й. Антикризові можливості агропродовольчого комплексу. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 11–21.
14. Рябоконт В. П., Рарок Л. А. Розвиток соціальної інфраструктури сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 56–65.
15. Прокопенко О. М. Сільське господарство України: стат. зб. за 2015 рік. Держкомстат України. Київ, 2016. 360 с.

16. Бородіна О. М., Прокопа І. В., Юрчишин В. В. та ін. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / за ред. чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2012. 320 с.
17. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / Інститут економічного прогнозування; за ред. академіка НАН України В. М. Гейця. Київ: Логос, 1999. 500 с.
18. Чорна І. О. Соціально-економічний розвиток села: нариси формування та перспективи: монографія / за ред. Д. М. Ядранського. Запоріжжя: КПУ, 2011. 186 с.
19. Чухно А. А. Твори: у 3 т. / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Наук.-досл. фін. ін-т при М-ві фін. України. Київ, 2006. Т. 2. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. 2006. 512 с.
20. Щурик М. В. Суперечності власності у вітчизняному секторі аграрної економіки. *Інноваційна економіка*. 2013. №6. С. 11–15.
21. Бородіна О. М., Геєць В. М., Гуторов А. О. та ін. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 56 с.

REFERENCES

1. Andriychuk, V. H., Zubets, M. V., Yurchyshyn, V. V. (2005). Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty. Kyiv: Ahrarna nauka [in Ukrainian].
2. Haydutsyy, P. I. (2015). Ahrarna reforma L. D. Kuchmy v Ukrayini. Kyiv: TOV «Informatsiyni systemy» [in Ukrainian].
3. Zaytsev, Yu. K. (2016). Transformatsiya tsinnisnykh oriyentyriv rozvytku suchasnoyi ekonomiky: formy proyavu, problemy ta perspektyvy. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (26), 11–26 [in Ukrainian].
4. Shubravska, O. V., Moldavan, L. V., Paskhaver, B. Y. et al. (2012). Innovatsiyni transformatsiyi ahrarnoho sektora ekonomiky. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv [in Ukrainian].
5. Kyrylenko, I. H., Ivchenko, V. Ye., Demyanchuk, V. V. (2015). Strukturni reformy v ahrarnomu sektori Ukrayiny. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 9, 15–29 [in Ukrainian].
6. Kyrylenko, I. H., Ivchenko, V. Ye. (2016). Strukturni reformy na seli: svitovyy dosvid, ukrayinski realiyi. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2, 5–11 [in Ukrainian].
7. Koval, O. M. (2014). Rozvytok resursnoho potentsialu ahrarnoho sektora ekonomiky v Ukrayini. Kyiv: Vyd-vo «Chetverta khvylya» [in Ukrainian].
8. Borodina, O. M., Zayats, T. A., Kutsenko, V. I. et al. (2014). Kontseptualni zasady sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytoriy. Kyiv: DU IEPSR NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
9. Lupenko, Yu. O., Tulush, L. D. (2016). Opodatkuvannya silskoho hospodarstva v umovakh transformatsiyi spetsialnykh podatkovykh rezhymiv *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 5–17 [in Ukrainian].
10. Mohyl'nyy, O. M. (2005). Rehulyuvannya ahrarnoyi sfery. Uzhhorod: IVA [in Ukrainian].

11. Moldavan, L. V. (2016). Superechnosti zemelnoyi reformy v ahrarynomu sektori Ukrayiny v konteksti svitovoyi praktyky. *Ekonomika ta prohnozuvannya – The Economy and Forecasting*, 2, 148–159 [in Ukrainian].
12. Onyehina, V. M., Shybayeva, N. V. (2016). Instytutsiyna osnova ahrarynoi polityky: ukrayinski realiyyi y dosvid USA ta EU. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 1, 18–24 [in Ukrainian].
13. Paskhaver, B. (2016). Antykryzovi mozhlyvosti ahroprodovolchoho kompleksu. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 2, 11–21 [in Ukrainian].
14. Ryabokon, V. P., Rarok, L. A. (2016). Rozvytok sotsialnoyi infrastruktury silskykh terytoriy. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 4, 56–65 [in Ukrainian].
15. Prokopenko, O. M. (2016). Silske hospodarstvo Ukrayiny: Stat. zb. za 2015 rik. Kyiv [in Ukrainian].
16. Borodina, O. M., Prokopa, I. V., Yurchyshyn, V. V. et al. (2012). Sotsioekonomichnyy rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyy vymir. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv [in Ukrainian].
17. Transformatsiya modeli ekonomiky Ukrayiny (ideolohiya, protyrichchya, perspektyvy). Heyets, V. M. (Ed.). (1999). Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
18. Chorna, I. O. (2011). Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok sela: narysy formuvannya ta perspektyvy. Zaporizhzhya: KPU [in Ukrainian].
19. Chukhno, A. A. (2006). Tvory: U 3 tomakh. T.2. Informatsiyna postindustrialna ekonomika: teoriya i praktyka. Kyiv [in Ukrainian].
20. Shchuryk, M. V. (2013). Superechnosti vlasnosti u vitchyznyanomu sektori ahrarynoi ekonomiky. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 6, 11–15 [in Ukrainian].
21. Borodina, O. M., Heyets, V. M., Hutorov, A. O., ta in. (2012). Ukrainska model ahrarynoho rozvytku ta yii sotsioekonomichna pereorientatsiia : nauk. dop. V. M. Heyets, O. M. Borodina, I. V. Prokopa (Ed.). NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 20.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 09.11.2017 р.

О. А. ШУЛЬГА

кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры политической экономики, ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», Киев, Украина

ПРОТИВОРЕЧИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ: СПЕЦИФИКА И ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ

Отстаивается тезис о том, что сегодня прогрессивное развитие аграрного сектора Украины тормозится нерешенными противоречиями в системе аграрных отноше-

ний. Исследуются социальные и экономические противоречия развития аграрного сектора современной Украины, выясняется их специфика и основные формы проявления. Указываются причины появления противоречий и предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: аграрный сектор, противоречия, собственность, агрохолдинги, личные крестьянские хозяйства, демографический кризис, поселенческий кризис.

O. A. SHULGA

PhD in Economics, Associate of Professor, competitor for doctor's degree of department of political economy, SHEE «Kiev national economic university named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine

CONTRADICTIONS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR OF MODERN UKRAINE: SPECIFICATION AND MAIN PROCESS FORMS

Problem setting. The domestic agrarian sector can become a “driving force” of modernization of the national economy. However, today its progressive development is hampered by unresolved contradictions in the system of agrarian relations.

Recent research and publications analysis. Work is devoted to clarification of certain aspects of the development of the agricultural sector of Ukraine V. H. Andriychuka, P. I. Haydutskoh, O. M. Borodinoyi, I. H. Kyrylenka, O. M. Mohylnoho, L. V. Moldavan, V. V. Yurchyshyna and others. However, today there is no comprehensive, in-depth analysis of the system of social and economic contradictions in the agrarian sector of modern Ukraine on the conceptual basis of identifying and taking into account the causes of its crisis situation.

Paper objective. The purpose of the article is to find out the specifics and the main forms of manifestation of economic and social contradictions in the agrarian sector of modern Ukraine, to determine the ways of their solution.

Paper main body. The state lost the monopoly right to land as a result of land reform, and land redistribution was carried out by ownership. However, as practice has shown, land reform in Ukraine has not developed.

Conclusions of the research. Thus, the specificity of the contradictions in Ukraine is reduced to: first, the formation of a bimodal structure of agriculture (in parallel, large commodity production is being developed on the basis of newly created agricultural enterprises and small-scale production of households and small farms) with the prevalence of small-scale stock (peasant), which determines certain social contradictions; secondly, the formation of two diametrically opposite models of land use – latifundist and parcel; Thirdly, in the agrarian sector of Ukraine there are forms of management that are characteristic of transition economies (agricultural enterprises, farmers and peasant farms), and their main subjects are capitalist, owner and hired employee; Fourth, differentiation and

commercialization of households (the presence of commodity, consumer and mixed-use farms); fifthly, with the predominance of small-scale (peasant) production, the main economic contradiction is the contradiction of private land tenure and land use, and the main social contradiction is the contradiction between peasants (landowners) and corporate structures (actual landowners); sixth, the lack of timeliness for the incompleteness of the resolution of contradictions in the system of agrarian relations, which are caused by the self-annihilation of the state from the conscious resolution of them, and so on.

Short Abstract for an article

Abstract. The thesis is based on the fact that today the progressive development of the agrarian sector of Ukraine is hampered by unresolved contradictions in the system of agrarian relations. The social and economic contradictions in the development of the agrarian sector of modern Ukraine are investigated, their specificity and basic forms of manifestation are clarified. The reasons for the emergence of contradictions are indicated and the ways of their solution are offered.

Key words: agrarian sector, contradictions, ownership, agroholdings, personal peasant farms, demographic crisis, settlement crisis.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПРАВА

UDC 330.1:340-048.88

O. S. MARCHENKO

Doctor of Sciences (Economics), professor,
professor of the Economic Theory Department,
Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine
e-mail: ol.mar4enko2011@yandex.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4761-9620>

LEGAL SUPPORT IN THE LEGAL CONSULTING SYSTEM: MEANINGS AND FORMS¹

The general and special meaning of the concepts of legal support, professional services of lawyers, juridical support is revealed. The place and role of legal consulting in the system of legal support are determined. The social, professional and concrete practical levels of legal consulting services, as an entrepreneurial form of juridical support are disclosed.

Key words: legal economy, legal support, professional services of lawyers, legal consulting, social responsibility of legal consulting.

JEL Classification: D40, K0, K42.

Problem setting. Professional work of lawyers aimed at providing lawful behavior of a population and economic entities as well as fulfillment and protection of their rights and liberties are an important component and a factor of development

---

¹ The paper was prepared within the framework of a target complex program “Social and economic modernization of Ukraine and formation of an innovative model of development” (state registration No. 0111u000961) and the fundamental research “Scientific and theoretical problems of formation, development, and institutional building a legal economy in Ukraine” at the expense of the national budget (state registration No. 0115U000326).

of the legal economy. Legal consulting as entrepreneurial activity of lawyers and their business organizations related to providing professional legal support to neutral and legal persons is oriented towards achievement of a certain legal result, providing benefits for customers, and earning a profit. Legal consulting as a business service conduces to efficient production, innovative, and other types of activity of economic entities, provision of a certain level of its legitimacy, i.e. conducting activity within the legal framework indicated in the legislation.

Important directions of substantiation of the legal consulting role in the legal economy encompass solving a problem of whether a legal services business is a form of legal support and, if so, what peculiarities it has.

Recent research and publications analysis. Professional legal support is a form of juridical practice, which consists of the following directions: conducting a case; interpretation of legal texts; advising on legal matters; representation of the economic entity interests in the process of consideration of a case at various public and non-public organizations and institutions. Providing legal support, legal consulting entities professionally assist economic agents in solving certain legal problems, conduces to dissemination of legal knowledge and the increase of legal awareness and culture. Nowadays, representatives of either economics or the legal science do not pay significant notice to the place and the role of legal consulting in the system of legal servicing, development of which provides access to justice to citizens. This is an up-to-date problem of enhancement of the legal economy in Ukraine.

Paper objective. An article purpose is to disclose inherent peculiarities of legal support provided by legal consulting entities to economic agents.

Paper main body. Contemporary normative, scientific, and applied sources contain certain terms such as legal support, professional services of lawyers, juridical support characterizing professional work of solicitors and lawyers. The author proposes to indicate the two main approaches to defining the mentioned terms. The first one is drawing distinctions between the terms. The second one is identification of one term with the others.

The Law of Ukraine “On Free Legal Support” determines that legal aid is providing legal support aimed at fulfillment of rights and liberties of a human and a citizen, protection of these rights and liberties, and restoration of them in case of violation. According to this Law, legal support encompass the following professional work of lawyers: providing legal information, advising, and explanation of legal matters; preparation of petitions, claims, procedural documents, and other legal documents; representation of the person’s interests in courts, at other public bodies, bodies of local self-governance, before other parties; providing defense of a person against accusation; providing assistance to a person concerned with access

to secondary legal support and mediation (“On Free Legal Support”, 2011). Zaborovskiy (2016) states, “the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, the Code on Administrative Violations of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine actively apply a term “legal support” for identification of professional activity of a defense attorney. It is worth mentioning that indicated procedure codes apply solely a term “legal support” to refer to such activity. Nevertheless, the Economic Procedure Code of Ukraine applies a term “support of an attorney”. In this context, legal support is referred to as provision of various legal services by lawyers, particularly by attorneys.

The Law of Ukraine “On Amendment of the Constitution of Ukraine (regarding justice)” of 02 June 2016 No. 1401-VIII substituted the concept “professional services of lawyers” for the term “legal support” in Article 59 of the Constitution of Ukraine (“On Amendment of the Constitution of Ukraine (regarding justice)”, 2016). The Constitution of Ukraine states that “each person is eligible for professional services of lawyers. In cases prescribed by law, this support is provided on the pro bono basis. Everyone is free to choose a defender of rights” (“Constitution of Ukraine”, 1996). Unlike the term “legal support”, the concept “professional services of lawyers” highlights a source of legal support for a population, entrepreneurs, public institutions, and non-profit organizations. This source is legal professionals. The author emphasizes that Article 10 of the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges” determines attorneys as the only source of professional legal support. The Article states that “professional legal support is provided by advocacy. An attorney, except for case prescribed by law, provides rights to defense against criminal accusation and represents a person in court” (“On the Judiciary and the Status of Judges”, 2016). The author notices that professional services regarding legal matters may not be an exclusive function of an attorney (a representative, a defender). Professional services consist in representation in court and defense of a subject of law as well as advising on different legal matters, interpretation of normative acts, legal support of economic activity of neutral and legal persons, preparation of certain documents, etc. Consequently, attorneys should not be considered as the only source of professional services of lawyers.

Khmelevska (2012) defines juridical support as “support, which is aimed at providing fulfillment, protection, or restoration of certain rights or liberties of a human, a citizen, and a person and are stipulated by legislation, legal norms and/or practical application of norms and clarified in the legal science. The normative sense of juridical support implies permanent provision of juridical support to humans, citizens, and persons only in conformity with the certain indicated and legislatively regulated framework” (pp. 145–146). The term of juridical support

specified the jurisprudential sense of professional activity of lawyers is oriented towards support of natural and legal persons in solving legal problems.

Thus, drawing distinctions between the considered terms is related to application of different criteria regarding ascertainment of the sense of professional work of lawyers concerned with fulfillment and protection of rights and liberties of citizens and organizations. Therefore, the author indicates the following peculiarities of the above-mentioned concepts: a) a process of providing legal support refers to legal support; b) lawyers as a source of legal support refer to professional services of lawyers; c) a certain legal service, which discloses the jurisprudential sense of particular legal support, refers to juridical support.

An example of identification of one considered term with the others is the following definition of legal support: “Legal (lawyers”, juridical) support are professional activity of lawyers aimed at facilitating citizens and legal entities in solving problems related to fulfillment of legal norms, which occur in the form of providing legal (juridical) support (Wikipedia). In the view of activity of attorneys, Zaborovskiy (2016) points out that a term of support is the key element in distinguishing concepts “legal support”, “juridical support”, and “lawyer”s support”. Thus, it is possible to use each of these concepts for characterizing activity of attorneys. Anikeiev (2012) defines juridical support as a type of law enforcement activity and emphasizes that terms “juridical support” and “legal support” may be applied as equivalent (p. 129). The author thinks that concepts of legal support, professional services of lawyers, and juridical support disclose different connotations of provision of support to natural and legal persons by lawyers in solving legal problems. These connotations may be divided into the following levels:

- a social level: legal support as legal aid. Social support is a complex of measures on providing assistance to persons or certain social groups, who are in difficult circumstances and cannot overcome them on their own in order to solve their problems of life (“On Social Support”, 2003);

- a professional level: professional services of lawyers;

- an explicit practical level: juridical support.

If we take into account the social sense of practical legal activity in the process of its characterizing, professional services of a lawyer are legal support. If we take into account a subject (a source of legal support), practical legal activity is professional services of lawyers (because an expert in law provides legal support). If we take into account the jurisprudential and normative sense of a certain legal service, it is juridical support. Firstly, concepts “legal support”, “juridical support”, and “professional services of lawyers” are interrelated, but they are not synonyms, since they describe different levels of practical legal activity. Secondly, the term “juridical support” is more accurate for defining professional work of entities of legal

consulting. It adequately describes nature of relations between an adviser and a customer in the process of legal consulting (a customer – a particular natural or legal person, a source – a qualified lawyer, a legal service – professional work of a lawyer in the area of the legal science concerned with solving a certain legal problem).

Professional legal support may be free or payable for those needing or providing it.

The government guarantees legal aid for natural persons and entirely or partially finances it at the expense of funds of the State Budget of Ukraine, local budgets, and other sources. In Article 3 of the Law of Ukraine “On Free Legal Support”, the Parliament establishes a right to legal aid as an opportunity for a Ukrainian citizen, a foreigner, a stateless person, including a refugee, or a person needing additional protection to obtain entirely free primary legal support guaranteed by the Constitution and an opportunity of a certain group of persons to obtain free secondary legal support in cases determined by this Law (“On Free Legal Support”, 2011).

This Law divides legal aid into the following types:

– primary – a type of government guarantee, which consists in informing a person about rights and liberties, a procedure of their fulfillment, restoration in case of violation, and a procedure of appealing against decisions, actions, or inactivity of public authorities, bodies of local self-governance, and governmental officials. Primary legal aid includes providing legal information, advising, and explanation of legal matters, preparation of applications, claims, and other legal documents (except procedural documents), support of providing access of a person to secondary legal aid and mediation;

– secondary – a type of government guarantee, which consists in formation of equal opportunities for access of persons to justice. Secondary legal aid includes the following services: defense; representation of the interests of persons being eligible for secondary legal aid in courts and at other public authorities, bodies of local self-governance, before other persons; preparation of procedural documents.

Thus, legal aid (primary and secondary) for natural persons is a state guarantee providing equal access of a population to legal knowledge and information, fulfillment and protection of their rights and liberties. It is worth mentioning that such legal aid is free for a customer. Legal aid is funded from the state and local budgets. Since a process of legal assistance implies costs for information, preparation of documents, etc., legal aid is resource-intensive.

Having analyzed meaning of legal aid for natural persons, the author may assert that legal consulting has nothing to do with legal aid, because it is contrary to entrepreneurial activity related to provision of legal services. Nowadays, pro bono

consulting activity (Latin, “pro bono publico” – for the public good) rapidly develops. Pro bono is a voluntary free non-reimbursable professional work of lawyers based on principles of social efficiency and collaboration with social organizations, which is concerned with provision of legal assistance to persons, who need it, but have no possibility of obtaining legal services because of limited financial, social, and other capacities. Pro bono legal practices, which help indigent persons and non-profit organizations overcome current obstacles for access to legal knowledge, professional legal support, and justice, are important components of programs for social responsibility of legal services business.

It should be noted that pro bono legal services significantly differ from:

- legal aid (primary and secondary), which is a state guarantee in Ukraine and is funded from the state and local budgets. Consumers do not pay for pro bono legal services as well as legal aid. Expenses of lawyers for providing these services are not compensated. Pro bono is free for a consumer and non-compensable for a lawyer. In contrast to legal aid, provision of “pro bono” services is a voluntary choice of a lawyer or a legal services firm. Provision of legal aid by entities, obligations of which are determined by the current legislation, is mandatory;

- charitable activity of lawyers and legal services firms. Pro bono legal services are a wide range of professional services conforming to all requirements and criteria of practical legal activity rather than one-time charitable events or programs. Although pro bono services are free of charge and non-compensable for lawyers, they are not charitable activity of firm staff. Pro bono is a permanent professional activity related to provision of legal assistance to those segments of a population, who have limited access to justice. Conducting such activity is a criterion of professional and social responsibility of legal business entities.

Self-employed persons such as attorneys, notaries, and public institutions can provide payable legal support. Unlike activity of entities of legal consulting, this payable professional legal support is not aimed at earning profit.

Conclusions. Thus, legal consulting conducting to solving legal problems of natural and legal persons is a component of a system of legal support as an important element of the legal economy, which develops in Ukraine. Legal support provided by legal consulting entities has social, professional, and explicit practical level. Juridical support more accurately defines this process. Legal consulting services as payable legal support differ from payable legal services of self-employed persons and public institutions in a purpose of earning profit. Free legal assistance in the legal consulting sphere is carried out in the form of pro bono legal practices, development of which provides fulfillment of the social role and social responsibility of the legal services business in provision of access of a population to justice.

REFERENCES

- Anikieiev, H. B. (2012). Yurydychna dopomoha yak riznovyd pravookhoronnoi diialnosti. *Pravo i bezpeka – Right and safety. 1 (43), 126-131* [in Ukrainian].
- Khmelevska, N. V. (2016). Rozmezhuвання poniat «pravova dopomoha» ta «iurydychna dopomoha» yak osnova tsilisnoi systemy pravovoi dopomohy. *Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine – Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine, 3 (25), 143-149.* [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page> [in Ukrainian].
- Pravova dopomoha – Vikipediia. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
- Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02. 06. 2011 r. № 3460-VI. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> [in Ukrainian].
- Pro sotsialni posluhy/ Zakon Ukrainy vid 19. 06. 2003 r. № 966-IV. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-15> in Ukrainian].
- Pro sudoustrii i status sudii. Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402 – VIII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].
- Zaborovskyi, V. V. (2016). Profesiina diialnist advokata-tse pravova, yurydychna chy profesiina pravnycha dopomoha? *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod National University.* Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/nvuzhpr_2016_38(2)_37.pdf [in Ukrainian].
- Zaborovskyi, V. V. (2016). Spivvidnoshennia poniat «pravova dopomoha» ta «pravova posluha» v aspekti vyznachennia sutnosti profesiinnoi diialnosti advokata. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific herald of Uzhgorod National University.* Retrieved from http://visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.40/part_2/33.pdf [in Ukrainian].

The article was received on 08.09.2017.

The article was reviewed 10.10.2017.

The article was recommended for publication 16.11.2017.

О. С. МАРЧЕНКО

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

ПРАВОВАЯ ПОМОЩЬ В СИСТЕМЕ ЮРИДИЧЕСКОГО КОНСАЛТИНГА: СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ УРОВНИ И ФОРМЫ

Раскрыто общее и особенное в содержании понятий правовой помощи, профессиональной помощи юристов, юридической помощи. Определено место и роль юридического консалтинга в системе правовой помощи. Раскрыты социальный,

профессиональный и конкретно-практический уровни услуг юридического консалтинга как предпринимательской формы юридической помощи.

Ключевые слова: правовая экономика, правовая помощь, профессиональная помощь юристов, юридическая помощь, юридический консалтинг, социальная ответственность юридического консалтинга.

О. С. МАРЧЕНКО

доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

ПРАВОВА ДОПОМОГА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОГО КОНСАЛТИНГУ: ЗМІСТОВНІ РІВНІ ТА ФОРМИ

Постановка проблеми. Невід’ємною складовою та фактором розвитку правової економіки є правова допомога як професійні дії юристів, спрямовані на забезпечення правомірної поведінки населення, суб’єктів господарювання та реалізацію і захист їх прав та свобод. Важливим напрямом теоретичного аналізу змісту, форм напрямів розвитку правової допомоги є з’ясування місця та ролі юридичного консалтингу, метою якого є досягнення певного правового результату та забезпечення вигоди замовників правових послуг, а також отримання прибутку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасний період представники як економічної, так і правової науки залишають поза увагою місце та роль юридичного консалтингу в системі правової допомоги, розвиток якої забезпечує доступ громадян до правосуддя, що є нагальною проблемою розбудови правової економіки в Україні.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття змістовних особливостей правової допомоги, що надається суб’єктами юридичного консалтингу.

Вклад основного матеріалу. У сучасних нормативних, наукових та прикладних джерелах для характеристики професійних практичних дій фахівців з правознавства використовуються поняття «правова допомога», «правнича допомога», «юридична допомога», у трактуванні змісту яких слід виокремити два головних підходи: отождошення і розмежування, якщо на відміну від трактування правової допомоги як надання правових послуг, по-перше, змістом поняття правнича допомога визначається джерело правових послуг – фахівці з правознавства. При цьому джерелом правничої допомоги не слід вважати виключно адвокатів. Вона полягає не тільки у представництві у суді і захисті суб’єкта права, а й у консультуванні з різних правових питань, тлумаченні нормативних актів, юридичному супроводі господарської діяльності фізичних і юридичних осіб, підготовці певних документів тощо, що складає зміст послуг юридичного консалтингу. По-друге, у розумінні юридичної допомоги основою вважається правознавчий зміст професійної діяльності юристів з допомоги фізичним і юридичним особам у розв’язанні правових проблем.

Поняття правової, правничої, юридичної допомоги відображають різні змістовні рівні допомоги юристів у розв'язанні правових проблем:

- соціальний рівень: правова допомога як соціальна послуга;
- професійний рівень: професійна правнича допомога (допомога фахівців із права);
- конкретно-практичний рівень: юридична допомога (надання певної юридичної послуги).

Якщо при характеристиці практичної юридичної діяльності спиратися на її соціальний зміст, то професійні послуги юриста є правовою допомогою; якщо ж на її суб'єкта (джерело правових послуг), то це професійна правнича допомога, оскільки вона надається фахівцем із правознавства; якщо на правознавчо-нормативний зміст конкретної правової послуги, то це юридична допомога.

Отже, по-перше, за своїм змістом поняття «правова допомога», «юридична допомога» і «правнича допомога» взаємопов'язані, але не є синонімами, оскільки відображають різні рівні практичної юридичної діяльності. По-друге, для визначення професійних дій суб'єктів юридичного консалтингу більш точним є термін «юридична допомога», який відображає характер консультант-клієнтських відносин у процесі юридичного консультування: замовник – певна юридична чи фізична особа; джерело – юрист певної кваліфікації; юридична послуга – професійні дії юриста з розв'язання правової проблеми, що мають конкретно-нормативний зміст.

Професійна правова допомога може бути для тих, хто її потребує, безоплатною і платною. Безоплатна правова допомога фізичним особам гарантується державою, повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел та розділяється на первинну і вторинну. Це державна гарантія, яка забезпечує рівний доступ населення до правових знань та інформації, реалізацію та захист їх прав і свобод. Слід підкреслити, що така правова допомога є безоплатною для її отримувача, а щодо її джерела-юриста, то, по-перше, вона є витратною, оскільки її надання потребує певних витрат на пошук інформації, складання документів тощо; по-друге, на її фінансування, зокрема компенсацію витрат, спрямовуються кошти державного і місцевих бюджетів.

Виходячи з аналізу змісту безоплатної правової допомоги, фізичним особам можна стверджувати, що юридичний консалтинг не має до неї ніякого відношення, оскільки це суперечить природі підприємницької діяльності з надання юридичних послуг. Але, у сучасний період розвивається консалтингова діяльність «pro bono» (від лат. pro bono publico – заради суспільного блага) – це добровільні професійні дії юристів з надання юридичної допомоги тим, хто її потребує, але має фінансові, соціальні та інші обмеження щодо її отримання, на засадах добровільності, безоплатності, некомпенсованості витрат, професійності, соціальної ефективності та співпраці з громадськими організаціями. Юридичні практики «pro bono» сприяють подоланню існуючих для малозабезпечених верств населення, неприбуткових громадських ор-

ганізацій фінансових бар'єрів доступу до правових знань, професійної правової допомоги, правосуддя.

Висновки. Таким чином, змістовне розмежування понять правової, правничої, юридичної допомоги пов'язано з застосуванням різних критеріїв щодо визначення змісту професійних дій юристів з реалізації та захисту прав і свобод громадян та організацій: 1) процес надання правових послуг – правова допомога; 2) правники як джерело правової допомоги – професійна правнича допомога; 3) конкретна юридична послуга, яка складає правознавчий зміст правової допомоги – юридична допомога. Юридичний консалтинг, сприяючи розв'язанню правових проблем фізичних і юридичних осіб, є складовою системи правової допомоги як важливого елемента правової економіки. Зміст допомоги, що надається суб'єктами юридичного консалтингу, має соціальний, професійний та конкретно-практичний рівні. Вона має ознаки правової та професійної правничої допомоги, але більш точно її зміст визначає поняття «юридична допомога». Як платна юридична допомога, послуги юридичного консалтингу відрізняються від професійної правничої допомоги метою отримання прибутку. Безоплатна юридична допомога у сфері юридичного консалтингу здійснюється у формі юридичних практик «про bono», розвиток яких забезпечує реалізацію соціальної ролі та соціальної відповідальності юридичного бізнесу у розвитку правової економіки.

Коротка анотація до статті

Анотація. Розкрито загальне та особливе у змісті понять правової, правничої, юридичної допомоги. Визначено місце та роль юридичного консалтингу в системі правової допомоги. Розкрито соціальний, професійний та конкретно-практичний рівні послуг юридичного консалтингу як підприємницької форми юридичної допомоги.

Ключові слова: правова економіка, правова, правнича, юридична допомога, юридичний консалтинг, соціальна відповідальність юридичного консалтингу.

УДК 330.837:351.82

Ю. М. УМАНЦІВ

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Київського національного
торговельно-економічного університету,
Київ, Україна
e-mail: markov8@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0788-7110>

О. О. КРАВЧУК

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри господарського
та адміністративного права
НТУУ «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна
e-mail: aleckravic@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7844-2381>

ІНСТИТУЦІЙНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ¹

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади аналізу інституційної обумовленості економічних функцій держави. Розкрито основні тенденції формування та розвитку економічних функцій держави. Визначено пріоритетні напрями реалізації економічних функцій держави за умов глобалізації.

Ключові слова: держава, економічні функції, інститути, регулювання, глобалізація, ринок.

JEL Classification: E61, E62, H11, H61.

Постановка проблеми. За сучасних умов суспільних перетворень актуальною є проблема критичного переосмислення наукових результатів

¹ Статтю підготовлено у межах виконання науково-дослідної роботи «Соціально-економічні ефекти державного регулювання внутрішнього ринку в умовах європейської інтеграції України» (номер державної реєстрації 0115U000567).

дослідження генезису економічної політики держави, визначення форм її реалізації із застосуванням нових теоретико-методологічних підходів, зокрема, принципів та підходів цивілізаційної парадигми. При цьому актуальним є використання інституціонального аналізу у дослідженні проблеми здійснення економічних функцій держави, що розкриває їхню сутнісну природу. Інституційна концептуалізація економічних функцій держави має здійснюватися на основі всебічного аналізу цілої низки чинників, які обумовлюють формування формальних та неформальних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками актуалізація проблем аналізу ролі держави у регулюванні економічних процесів обумовлюється зростанням масштабів, міждисциплінарністю й глобальним характером досліджень, а також посиленням їхнього впливу на світовий розвиток. Наукова спільнота звертає особливу увагу на необхідність пошуку оптимального розв'язання проблем економічної нерівності, здійснення охорони дозвілля, збільшення соціальних видатків, оскільки ці заходи спроможні сприяти побудові ефективної економіки. Проблематика аналізу функцій держави доволі детально проаналізована вченими, водночас не існує однозначних підходів щодо переліку та змісту таких функцій.

При цьому еволюція держави як суспільного інституту супроводжувалася також й еволюцією її економічних функцій. Серед найбільш вагомих здобутків у цій царині слід назвати праці таких вчених, як Д. Аджемоглу [3], С. Гасанов [12], В. Геєць [7], А. Гриценко [10], Я. Жаліло [6], Н. Кравчук [2], П. Кругман [13], В. Лагутін [8], П. Леоненко [5], О. Лощихін [1], Т. Пікетті [14], І. Радіонова [9], Дж. Робінсон [3], М. Спенс [4], А. Чухно [5], П. Юхименко [5] та ін.

Формулювання цілей. Мета статті полягає у розкритті особливостей інституційної обумовленості економічних функцій сучасної держави.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства виникла потреба у розширенні методологічної матриці дослідження економічної політики держави. Саме представники інституціоналізму розглядають економіку як систему, в якій відносини між суб'єктами господарювання складаються під впливом як економічних, так і правових, політичних, соціологічних і соціально-психологічних факторів.

Теорія економічної політики є методологічно неоднорідною сукупністю результатів різноманітних наукових пошуків. Аналізуючи історію розвитку основних напрямів і шкіл сучасної економічної теорії, а також практику

їх використання державами при реалізації ними економічних функцій, слід зазначити, що здебільшого економічні ідеї розвивалися у межах методології державного втручання у перебіг економічних процесів. При цьому спектр поглядів на ролі держави в економіці є доволі широким – від практично повного заперечення до закликів використовувати більш жорсткі форми (рис. 1).

Теоретико-методологічна модель аналізу економічних функцій держави ґрунтується на дослідженні відносин між державою (державними інститутами-регуляторами) та громадянським суспільством (соціальними групами, індивідуальними споживачами публічних послуг). Однак при цьому очевидно, що саме суспільство є неоднорідним, воно складається з численних груп інтересів, тому необхідно враховувати конфлікт цих інтересів при дослідженні інституційної обумовленості економічної функції держави.

Під конституційно-правовим економічним режимом слід мати на увазі особливий порядок регулювання економічних відносин, який характеризується сукупністю правових засобів, які формують умови діяльності юридичних та фізичних осіб, а також реалізації ними прав та свобод в економічній сфері, що забезпечує функціонування економічної системи на основі поєднання приватних та публічних інтересів на базі свободи економічної діяльності [1, с. 175].

Аналіз теоретико-методологічних проблем правового регулювання економіки та змісту конституційних принципів функціонування економічної системи, які утворюють підґрунтя для державного втручання в економічні процеси, дає змогу дійти висновку про те, що має місце різноманіття національних моделей регулювання економічних відносин. Конституційні основи економічної системи формують особливий конституційно-правовий режим, відповідно до якого розбудовуються взаємини економічних суб'єктів, держави та суспільства у цілому. Державна економічна політика повинна формуватися та реалізовуватися на основі дотримання певних принципів, серед яких:

- конституційність та закономірність, оскільки реалізація політики здійснюється відповідно до конституції і законів держави на засадах розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами державної влади та суб'єктами економічної системи;

- забезпечення цілісності та єдності економічного простору на всій території країни, а також її грошово-кредитної, бюджетно-податкової, митної та інших систем;

Рис. 1. Еволюція економічних функцій держави

Джерело: Доповнено авторами на основі [2, с. 603].

- єдність цілей, напрямів, завдань і механізмів реалізації державної економічної політики;
- комплексний підхід до реалізації державної економічної політики;
- взаємодія органів державної влади із суб'єктами економіки у процесі реалізації державної економічної політики;
- наступність державної економічної політики на всіх етапах її здійснення;
- захист прав економічних суб'єктів з боку держави;
- стимулювання співпраці між органами державної влади та економічними суб'єктами у розробленні та реалізації заходів економічної політики;
- мінімізація втручання органів державної влади у господарську діяльність економічних суб'єктів [1, с. 239–240] (рис. 2).

Економічні інститути передбачають встановлення статусу економічних суб'єктів, прийняття норм та правил їх діяльності, урахування особливостей сфери господарської діяльності, в якій вони взаємодіють. Система норм і правил встановлює певний порядок дій економічних суб'єктів на засадах свободи та рівності, які своєю активністю забезпечують досягнення цілей, що перебувають в основі відповідної економічної функції. Встановлені державою норми та правила ґрунтуються на силі верховної влади, тому вони є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами господарської системи і виступають своєрідним засобом зовнішнього впливу на їх активність.

При цьому Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон у своїй книзі «Чому нації занепадають» вказують на те, що «інклюзивні економічні інститути, що підтримують права власності, створюють рівні конкурентні умови й заохочують до інвестування в нові технології й знання, сприятливіші для економічного розвитку, ніж екстрактивні економічні інститути...» [3, с. 372]. Підтримує таку позицію й нобелівський лауреат М. Спенс, вказуючи, що економічне зростання постійно супроводжується розвитком правових, політичних та регуляторних інституцій. При цьому відбувається взаємне доповнення можливостей ринку та економічної політики держави [4, с. 59].

Можна стверджувати про дієвість економічних функцій держави лише у разі, якщо державна політика інтегрована у суспільну систему та ґрунтується на комплексному врахуванні особливостей розвитку національної економіки. При цьому відновлення дієздатності економічної політики повинно передбачати:

- досягнення соціального ефекту економічної політики завдяки збільшенню зайнятості, стимулювання малого підприємництва, підвищення ефективності використання бюджетних коштів;
- забезпечення надійного правозастосування в усіх сферах соціально-економічного життя шляхом реалізації антикорупційної політики, забез-

печення прав власності, надання публічних послуг, здійснення децентралізації;

– сприяння поширенню інформації про ринкову кон’юнктуру, налагодження партнерських відносин між підприємницьким сектором, державою та громадянським суспільством щодо формування державної політики;

– переорієнтація економічної політики з урахуванням глобальних викликів шляхом виходу за межі стабілізаційного впливу та формування ґрунтовних засад конкурентоспроможної національної економіки [6, с. 14–16].

Рис. 2. Основні напрями реалізації економічних функцій держави

Джерело: Доповнено авторами на основі [5, с. 617].

Виходить з того, що держава бере на себе відповідальність перед суб'єктами економічних відносин, а тому економічна діяльність має проводитися в «інституційно обумовлених і соціально визнаних для кожної країни організаційно-правових нормах», пропонує В. Геєць. Таким чином, саме такі організаційно-правові норми є інституційно обумовленими [7, с. 12–13]. У демократичних суспільствах держава не прагне протиставити себе ринкові, а намагається сприяти його розвитку з метою належної трансформації на основі цілеспрямованого стимулювання інноваційних процесів, виробництва високотехнологічних наукоємних товарів, орієнтованих на кінцеве споживання, сприяння розширенню мережевих моделей конкурентних відносин [8, с. 9].

Проведений аналіз переконує, що урахування в економічних інститутах зовнішніх та внутрішніх чинників суспільного розвитку, стадії розвитку економічної системи забезпечує їх ефективність. Використання економічних інститутів як основної форми реалізації економічних функцій національної держави в ринковій економічній системі обумовлена необхідністю узгодження на демократичних засадах індивідуальних, колективних та суспільних інтересів для забезпечення цілісності ринкової економічної системи. Для досягнення визначених державою цілей економічна політика має спрямовуватися на забезпечення реалізації конституційних прав людини та громадянина, створення умов для реалізації функцій і повноважень суб'єктів економічних правовідносин, забезпечення державних гарантій провадження економічної діяльності. Основним елементом виконання державою економічних функцій є формування нормативного простору, в якому повинні бути законодавчо закріплені цілі, завдання, повноваження державних органів, які сприяли б ефективній та гармонійній взаємодії системи відносин у системі «держава-суспільство-економіка-право».

Урахування в аналізі економічних функцій держави інтересів різних груп економічних суб'єктів увійшло у процес формування державної політики у розвинених країнах. У XXI ст. існують приклади позитивного досвіду взаємодії різних стейкхолдерів при формуванні політики макроекономічної стабілізації. Таким, зокрема, був досвід Німеччини при досягненні компромісу між урядом, автомобільними концернами та профспілками щодо часткового зменшення заробітної плати та скорочення робочого дня. При цьому уряд Німеччини брав відповідальність за сплату компенсації у зв'язку з невідпрацьованим часом, а також частково звільнив підприємців від сплати обов'язкових соціальних відрахувань [9, с. 12–13].

Водночас проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що політика захисту національного ринку у системі державної економічної політики здійснюється всіма розвиненими країнами. Моделі економічного лібералізму найбільшою мірою проявляються за умов розвинутого ринкового господарства

та наявності інституційного підґрунтя у вигляді законодавчого, організаційного та фінансово-кредитного забезпечення [10, с. 51].

Таким чином, у більшості випадків реалізація економічних функцій держави здійснюється не безпосередньо, а у зв'язку з реалізацією інших її функцій. Отже, економічна функція держави є інституційно обумовленою визначеними нормами права функціями, цілями і завданнями, що стоять перед державою, яка реалізує свої основні функції через відповідні органи. При такому підході може скластися враження, що економічні функції виконують своєрідну допоміжну, обслуговуючу роль, порівняно з іншими функціями сучасної держави. Очевидно, що, наприклад, здійснюючи державні закупівлі і опосередковано регулюючи таким чином зайнятість населення, обсяги інвестицій та споживання, платіжний баланс, держава реалізує не лише власне економічну функцію, а й відповідну державну функцію (наприклад, оборонну), адже закупівлі здійснюються не взагалі, а завжди задля реалізації певної функції держави. Те саме можна сказати і, наприклад, щодо функції соціального захисту. Управляючи споживанням через соціальні трансферти (збільшуючи або зменшуючи рівень перерозподілу ВВП на основі соціальних виплат), держава реалізує не лише власне економічну, а й соціальну функцію.

Не можна не відзначити, що ефективність реалізації інших функцій держави перебуває у прямій залежності від ефективності економічних функцій. Успішне виконання всіх функцій держави залежить від стану національної і світової економіки, темпів зростання ВВП, обсягів державного боргу, стану платіжного балансу, реальних доходів населення тощо. Це пояснюється, зокрема, тим, що наведені чинники визначають вартість економічних ресурсів, необхідних для реалізації кожної державної функції.

Водночас в Україні домінує не економічне, а адміністративне регулювання національного господарства. При цьому стабільний суспільний розвиток ґрунтується на збалансованості інтересів держави та суб'єктів ринку, які у синергетичній взаємодії утворюють стійкі форми соціально-економічної архітекτονіки суспільного устрою. Натомість розбалансування рівноваги між державою та ринком призводить до «економічної деструкції» [8, с. 9].

Очевидно, що у нинішніх умовах загрози отримання негативних ефектів економічної політики в Україні обумовлені впливом комплексу факторів – як зовнішніх (несприятлива геополітична ситуація, валютно-фінансова нестабільність, надмірна залежність від світових сировинних ринків), так і внутрішніх (падіння ВВП, високий рівень корупції, тінізація економіки, гострі структурні дисбаланси). Слід також вказати на поглиблення в Україні інституційного розриву, що проявляється через інституційні пастки, численні ринкові бар'єри та деформовані неформальні норми [8, с. 10–11; 11, с. 17].

Особливість здійснення економічних функцій держави в Україні полягає також у формуванні умов для фундаментальної інституційної невизначеності, наслідками якої, зокрема, є формування трансакційних витрат особливого типу, необхідних для утримання економічної системи від цілковитої дезінтеграції, домінування нераціональної економічної політики держави в умовах інституційних провалів, існування суттєвих бар'єрів для конкуренції. Йдеться також про посилення монополізаційних тенденцій, падіння рівня довіри до держави та ігнорування домашніми господарствами навіть раціональних формальних правил, вплив капіталу та робочої сили за кордон, відсутність сприятливих умов для прямих іноземних інвестицій, ажіотажний попит на іноземну валюту як намагання убезпечити власні ризики внаслідок непередбачуваних дій держави, високий рівень ризику провадження підприємницької діяльності, що обумовлює необґрунтоване ціноутворення, зростання рівня бідності та посилення соціального й майнового розшарування, «ерозія» демократичних підвалин організації та функціонування держави, обмежена спроможність держави виконувати свої конституційні функції [12, с. 7–8].

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 рр., на переконання нобелівського лауреата П. Кругмана, довела, що слід «говорити про визначальну роль держави у подоланні кризових явищ, про необхідність втручання у ринкові механізми та буквально ручного керування ситуацією... Активна урядова політика є визначальною у подоланні кризових явищ. І лише за умов активного втручання держави в економічні процеси кризи може бути подолано» [13]. Такої ж позиції дотримується й французький економіст Т. Пікетті, зазначаючи, що «роль уряду нині важливіша, ніж будь-коли» [14, с. 482].

Висновки. Проведений аналіз інституційної обумовленості економічних функцій держави дає змогу дійти висновку про те, що важливою є стабілізаційна роль держави в економіці, втручання якої повинно набувати форми автоматичного стабілізатора, котрий забезпечує збалансоване регулювання економічних процесів на основі розроблення нової парадигми розкриття економічних явищ та процесів. Розширення й активізація економічних функцій держави є вираженням загальноеволюційного процесу економічного розвитку. Виникнувши під час еволюційного розвитку суспільних відносин як відповідь на зміну ролі людини у структурі виробництва і зміни відносин, що відбулися за цим, у системі координат «особистість-економіка-право-держава», під впливом глобалізації держава перетворилася на важливу детермінанту економічного розвитку.

Економічні функції сучасної держави є інституційно обумовленими її роллю у суспільному житті. Реалізація усіх основних функцій держави опосередковується через економічну функцію, яка покликана забезпечувати зростання доходів усіх груп населення, сталість розвитку, участь інститутів громадянського суспільства в економічних процесах на основі забезпечення верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лошихін О. М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти. Київ: Юридична думка, 2008. 368 с.
2. Кравчук Н. Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ: Знання, 2012. 782 с.
3. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.
4. Спенс М. Нова конвергенція. Київ: Темпора, 2017. 352 с.
5. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ: Знання, 2010. 687 с.
6. Жаліло Я. А. Еволюція чинників дієвості економічної політики держави та інституційна криза в Україні. *Економічна теорія*. 2015. №2. С. 5–18.
7. Геєць В. Новий прагматизм – інструмент досягнення кращого майбутнього. *Економічна теорія*. 2017. №1. С. 5–24.
8. Лагутін В. Д. Стабільність суспільного розвитку: досвід міждисциплінарного дослідження. *Економічна теорія*. 2017. №2. С. 5–18.
9. Макроекономічна політика у макроекономічній стабілізації національної економіки / за наук. ред. І. Ф. Радіонові. Київ: Ун-т екон. та права «КРОК». 2017. 240 с.
10. Гриценко А. А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 2017. №5–6. С. 39–55.
11. Тарасевич В. М. Чверть століття незалежності України: актуальні контексти та імперативи. *Економіка України*. 2017. №7. С. 3–21.
12. Гасанов С. С. Фіскальні ризики та фіскальне таргетування в системі управління державними фінансами за умов інституціональної невизначеності. *Наукові праці НДФІ*. 2017. №2. С. 5–24.
13. Кругман П. Треба говорити про визначальну роль держави у подоланні кризи, про необхідність втручання у ринкові механізми та ручного керування. Інтерв'ю з П. Кругманом. Бесіду вела Ю. Самаєва. URL: https://dt.ua/macrolevel/nobelivskiy-laureat-pol-krugman-treba-govoriti-pro-viznachalnu-rol-derzhavi-u-podolanni-krizi-pro-neobhidnist-vtruchannya-u-rinkovi-mehanizmi-ta-ruchnogo-keruvannya-254451_.html/.
14. Пікетті Т (2017). Капітал у XXI столітті. Київ: Наш формат. 696 с.

REFERENCES

1. Loshchykhin, O. M. (2008). *Ekonomichna funktsiia suchasnoi derzhavy. Teoretyko-pravovi aspekty*. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukrainian].
2. Kravchuk, N. Ya. (2012). *Dyverhentsiia hlobalnoho rozvytku: suchasna paradyhma formuvannia heofinansovoho prostoru*. K.: Znannia [in Ukrainian].
3. Adzhemohlu, D., Robinson, Dzh. (2017). *Chomu natsii zanepadaiut*. K.: Nash format [in Ukrainian].
4. Spens, M. (2017). *Nova konverhentsiia*. K.: Tempora [in Ukrainian].
5. Chukhno, A. A., Leonenko, P. M., Yukhymenko, P. I. (2010). *Instytutstionalno-informatsiina ekonomika*. K.: Znannia [in Ukrainian].

6. Zhalilo, Ya. A. (2015). Evoliutsiia chynnykiv diievosti ekonomichnoi polityky derzhavy ta instytutsiina kryza v Ukraini. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 2, 5–18 [in Ukrainian].
7. Heiets, V. (2017). Novyi prahmatyzm – instrument dosiahnennia krashchoho maibutnoho. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 1, 5–24 [in Ukrainian].
8. Lahutin, V. D. (2017). Stabilnist suspilnoho rozvytku: dosvid mizhdystyplinarnoho doslidzhennia. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 2, 5–18 [in Ukrainian].
9. Makroekonomichna polityka u makroekonomichnii stabilizatsii natsionalnoi ekonomiky. I. F. Radionova (Ed.). (2017). K.: Un-t ekon. ta prava «KROK» [in Ukrainian].
10. Hrytsenko, A. A. (2017). Lohiko-istorychni zasady kardynalnykh ekonomichnykh zmin i perekhodu do rekonstruktyvnoho rozvytku. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 5-6, 39–55 [in Ukrainian].
11. Tarasevych, V. M. (2017). Chvert stolittia nezalezhnosti Ukrainy: aktualni konteksty ta imperatyvy. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 7, 3–21 [in Ukrainian].
12. Hasanov, S. S. (2017). Fiskalni ryzyky ta fiskalne tarhetuvannia v systemi upravlinnia derzhavnymy finansamy za umov instytutsionalnoi nevyznachenosti. *Naukovi pratsi NDFI – RFI Scientific Papers*, 2, 5–24 [in Ukrainian].
13. Kruhman, P. Treba hovoryty pro vyznachalnu rol derzhavy u podolanni kryzy, pro neobkhdnist vtruchannia u rynkovi mekhanizmy ta ruchnoho keruvannia. Interviu z P. Kruhmanom. Retrieved from https://dt.ua/macrolevel/nobelivskiy-laureat-pol-krugman-treba-govoriti-pro-viznachalnu-rol-derzhavi-u-podolanni-kryzi-pro-neobkhdnist-vtruchannya-u-rinkovi-mehanizmi-ta-ruchnogo-keruvannya-254451_.html [in Ukrainian].
14. Piketti, T. (2017). Kapital u XXI stolitti. K.: Nash format [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 17.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 10.11.2017 р.

Ю. Н. УМАНЦІВ

доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торгово-економічного університета, Київ, Україна

А. О. КРАВЧУК

доктор юридических наук, завідуючий кафедрою хозяйственного и административного права НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА

В статье обосновано теоретико-методологические основы анализа институциональной обусловленности экономических функций государства. Раскрыты основные

тенденции формирования и развития экономических функций государства. Определены приоритетные направления реализации экономических функций государства в условиях глобализации.

Ключевые слова: государство, экономические функции, институты, регулирование, глобализация, рынок.

IU. M. UMANTSIV

Doctor of Economics, professor, Professor of Department of Economic Theory and Competition Policy of Kyiv National University of Trade and Economic, Kyiv, Ukraine

O. O. KRAVCHUK

Doctor of Law, Professor and Head of Department of Business Law and Administrative Law Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine

INSTITUTIONAL CONDITIONING OF THE ECONOMIC FUNCTIONS OF THE STATE

Problem setting. The problem of critical rethinking of scientific results of the genesis of the state's economic policy, determining the forms of its implementation using new theoretical and methodological approaches, in particular, the principles and approaches of the civilizational paradigm, is relevant under current conditions of social transformations. In this case, it is necessary to use the methodology of institutional analysis in the study of the economic functions of the state, revealing their essential nature. The institutional conceptualization of the state's economic functions should be based on a comprehensive analysis of a number of factors that determine the formation of formal and informal institutions.

Recent research and publication analysis. An actualization of the problem to analyze the role of the state in the regulation of economic processes is influenced by the growth of scale, interdisciplinarity and the global nature of research, as well as by the strengthening of its role in world development, in the recent years. The scientific community pays special attention to the need to find an optimal solution to the problems of economic inequality, environmental problems, social expenditures growth, since these measures can contribute to the construction of an efficient economy. Many scientists have analyzed the problem of the state functions in detail, yet there is no particular approach to the amount and content of such functions.

Paper main body. There is a need for expanding a methodological matrix of the study of economic policy of the state at the present stage of society's development. The representatives of institutionalism view the economy as a system in which relations between economic entities are shaped by the influence of both economic and legal, political, sociological and socio-psychological factors.

Economic institutes provide for the establishment of the status of economic entities, the adoption of norms and rules of their activities, taking into account the characteristics

of the sphere of economic activity in which they interact. The system of norms and rules establishes a certain procedure of actions of economic entities on the principles of freedom and equality, which, by their activity, ensure the achievement of the goals that lie at the basis of the corresponding economic function. The norms and rules established by the state are based on the supreme power, therefore they are obligatory for execution by all subjects of the economic system and serve as an external influence on their activity.

Conclusion of the research. The analysis of the institutional conditionality of the economic functions of the state makes it possible to conclude that the stabilizing role of the state in the economy is important. In particular, the role of the state should take the form of an automatic stabilizer, which ensures a balanced regulation of economic processes on the basis of developing a new paradigm for the disclosure of economic phenomena and processes. An expansion and activation of the economic functions of the state is an expression of the general evolutionary process of economic development. Having emerged during the evolutionary development of social relations as an answer to the changing role of man in the structure of production and the change in the relations that took place there, in the system of co-ordinates "person-economy-law-state", under the influence of globalization, the state became an important determinant of economic development.

Short Abstract for an article

Abstract. The article reveals the theoretical and methodological principles of analysis of the institutional conditioning of economic functions of the state. The main tendencies of formation and development of economic functions of the state have been revealed. The priority directions of implementation of economic functions of the state in the conditions of globalization have been determined.

Key words: state, economic functions, institutions, regulation, globalization, market.

УДК 330.341.2 ; 330.564.2

К. Г. ГУБІН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
e-mail: Hubin@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6914-0971>

БОРОТЬБА З НЕЗАКОННИМИ ТА НЕРИНКОВИМИ ДОХОДАМИ ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ¹

Запропоновано умовою розбудови правової економіки в Україні вважати боротьбу з незаконними та неринковими доходами. Вона спрямована проти прошарку осіб та фінансово-промислових груп, зацікавлених у збереженні status quo. Зміст цієї боротьби розкрито у комплексі заходів «сфери–процедури–органи–кадри–контроль». Проаналізовано, які з необхідних заходів вже здійснено та які необхідно реалізувати.

Ключові слова: реформи в Україні, розвиток конкурентного ладу, конституційна економіка, правова економіка, боротьба з корупцією.

JEL Classification: P21, H00, K00.

Постановка проблеми. Останні три роки йдеться про початок в Україні багатьох соціально-економічних реформ, проте далеко не завжди ми бачимо

---

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326).

конкретні результати реформування, зокрема у питанні розбудови правової економіки у сфері формування доходів населення. Слід з'ясувати, які з необхідних реформ вже здійснено, які перебувають у стадії реалізації та які ще необхідно розпочати задля розбудови правової економіки у сфері формування доходів у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базою для теорії правової економіки стала концепція конституційної економіки. Значною мірою виникнення та розвиток цієї концепції пов'язані з ім'ям Дж. Бьюкенена [1]. Свій внесок до теорії конституційної економіки здійснили Б. Акерман [2], Н. Берггрен [3], В. Блок та Т. ДіЛоренцо [4], Ф. Фаріна [5, с. 184–222], Л. Хауве [5, с. 223–238]. Проблематику конституційної економіки в умовах ринкової трансформації економіки розглядають Г. М. Андреєва [6], П. Д. Баренбойм [7], П. О. Добродумов [8], О. В. Скупінський [9], Г. А. Гаджиев, В. І. Лафитський, В. О. Мау, А. В. Захаров, В. Д. Мазаєв, Д. В. Кравченко [10] та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання розбудови правової економіки у сфері формування доходів населення не дістало остаточного вирішення ані в теоретичній, ані в практичній площині.

Як показано в [11, с. 269–305], у процесі конкуренції в розвинених країнах головну роль відіграють ринкові конкурентні переваги, що сприяє розвитку економіки; проте в Україні переважає вплив адміністративно-управлінських конкурентних переваг. У зв'язку із цим розбудована в нашій країні система формування доходів гальмує розробку і впровадження інновацій, не сприяє підвищенню ефективності виробництва. Особливості української системи формування доходів населення розкрито в [12; 13]. Обґрунтовано, що велику роль у процесах розподілу та перерозподілу доходів відіграє неформальна взаємодія бізнесу та влади, на основі якої розвивається складна система корупційних відносин. Ці відносини є перешкодою для розвитку правової економіки.

Розвиваючи зазначені дослідження, вважаємо за необхідне охарактеризувати головні напрями удосконалення механізмів формування доходів населення, які сприятимуть розвитку правової економіки в Україні.

Формулювання цілей. Мета статті – охарактеризувати стан та перспективи боротьби з незаконними та неринковими доходами як умови розвитку правової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2016 р., згідно з рейтингом кланового капіталізму, розробленим журналом *The Economist*, Україна посіла п'яте місце серед найбільш уражених клановістю країн [14]. Н. Абрамс та С. Фіш у статті для *Washington Post* [15] вказують, що за останні 25 років західні донори влили мільярди доларів в Україну, ставлячи перед собою дві голов-

ні цілі: сприяти у розбудові самостійної, конкурентоздатної ринкової економіки та закласти правову та регуляторну основу правової держави. Однак вони доходять висновку, що західні гроші лише допомогли українським елітам не працювати над реформуванням України і далі продовжувати грабувати її.

На наш погляд, концептуальною основою розбудови правової економіки в Україні має стати боротьба з незаконними, нечесними та економічно не обґрунтованими доходами. Адже існування таких доходів створює потужний прошарок осіб, зацікавлених у збереженні status quo. Для цих осіб розбудова правової економіки містить не лише загрозу втрати статків та доходів, але і загрозу кримінальної відповідальності.

У статті «Стан та перспективи розбудови правової економіки в українській системі формування доходів» [16] формування правової економіки у сфері доходів пов'язано із реалізацією комплексу заходів «сфери–процедури–органи–кадри–контроль» (СПОКК). Розвиваючи цю концепцію, вважаємо за доцільне з'ясувати, які з необхідних заходів вже здійснено в Україні, які перебувають у стадії реалізації та які ще необхідно розпочати.

Перша складова СПОКК – «сфери» – має забезпечити скорочення сфер економіки та державного управління, які генерують незаконні або неринкові доходи, пов'язані не зі створенням вартості, а з її перерозподілом, не обґрунтованим ані економічними, ані соціальними потребами.

У сфері публічних закупівель суттєвою реформою можна вважали запровадження системи ProZorro. Проте досі не вирішена проблема збільшення вартості державних закупівель вже після проведення відкритих та прозорих тендерів, на основі укладання додаткових угод щодо збільшення закупівельної ціни. Досить успішним слід визнати досвід закупівлі ліків для України через профільні міжнародні організації.

Неоднозначним є питання прозорості закупівель оборонного сектору, бо тут нерідко потреба боротьби з корупцією суперечить потребі захисту обороноздатності держави. В перспективі доцільно визначити, за допомогою експертів, вичерпний перелік та граничну частку в військовому бюджеті оборонних закупівель, які доцільно здійснювати з обмеженим оприлюдненням інформації. До тих пір такі закупівлі не мають перевищувати 10% оборонних закупівель і не можуть стосуватися витрат на військову підготовку.

Розвиток конкурентного ладу та детінізація економіки, на жаль, і досі не здійснені повною мірою. Вкрай важливо активізувати зусилля у цих напрямках, адже вони здатні суттєво скоротити незаконні, неринкові, необґрунтовані доходи та корупцію.

Необхідно забезпечити, у співробітництві з іншими країнами, блокування офшорних схем та інших способів відмивання грошей. Сьогодні діяльність

у цьому напрямі є недостатньо ефективною. Не менш проблемним є і такий напрям, як захист прав власності. Ефективний захист власності дозволить ліквідувати рейдерство та пов'язані із ним незаконні доходи та корупцію.

Незважаючи на деякі покращення в останні роки, митниця та податкова і досі є потужними сферами-генераторами корупційних відносин. Тому для боротьби з незаконними доходами та корупцією доцільно на 5–10 років передати українські митницю та податкову в управління митницям та податковим розвинених країн ЄС, які накопичили суттєвий досвід боротьби з порушеннями та зловживаннями у цих сферах.

Сектор державних підприємств є суттєвим джерелом незаконних доходів та доходів, не пов'язаних з корисним економічним внеском. У перспективі його можна скоротити приватизацією, проте за умов економічної кризи та конфлікту на сході України приватизацію великих підприємств здійснювати не вигідно через їх низьку вартість. Натомість треба ліквідувати «чорні діри», через які викачуються кошти з держбюджету. Стратегічні та економічно перспективні підприємства слід віддати в управління авторитетним іноземним компаніям з відповідним досвідом. Менш цінні підприємства доцільно передати у довгострокову оренду або приватизувати.

Економічні відносини у сферах землекористування та використання надр потребують додаткового законодавчого врегулювання та посилення контролю з боку правоохоронних органів. Адже, незважаючи на спроби навести лад в останні роки, у землекористуванні та використанні надр і досі генеруються незаконні, неринкові доходи та процвітає корупція.

Другий елемент СПОКК, «процедури», передбачає реформування процедур регулювання економіки та роботи державних органів з метою скорочення можливостей незаконного та необґрунтованого заробітку.

У питанні дерегуляції економіки в останні роки помітні деякі покращення: скасовано чимало нормативно-правових актів, які обмежували економічну діяльність, скорочено кількість контролюючих органів, накладено обмеження на перевірки бізнесу тощо. Водночас у держслужбовців і досі лишається забагато дискреційної влади, яка є потенційним джерелом корупційної ренти.

Вважаємо за необхідне додатково скоротити регулятивні функції держави. До реального вирішення проблеми корупції має домінувати принцип *Laissez-faire*. Там, де це можливо, необхідно переходити від дискреційного регулювання до автоматично діючих регуляторів. А там, де не можна позбавитися дискреційного регулювання, необхідно зосередити дискреційну владу в руках обмеженого кола чиновників із високими зарплатами, діяльність яких слід ретельно контролювати.

Третя складова запропонованого комплексу заходів – «органи» – пов'язана з переформатуванням існуючих та утворенням нових державних органів. Аналіз реформ останніх років у цьому аспекті також не дає однозначної оцінки.

Серед надбань слід відмітити реформування органів міністерства внутрішніх справ, судової системи, прокуратури та інших правоохоронних органів; створення Національного антикорупційного бюро та Національного агентства з питань запобігання корупції. Водночас конкретні результати боротьби з економічною злочинністю, тіньовою економікою та корупцією у вигляді повернутих до бюджету коштів, корупціонерів, що відбувають покарання у тюрмі, оштрафованих фірм і т. ін., поки що є недостатніми.

Тому додатково треба: створити антикорупційний суд; розширити повноваження антикорупційних структур; відкоригувати повноваження та функції органів державної влади таким чином, аби позбавити їх потенційних можливостей стягнення корупційної ренти. Найближчим часом замість антикорупційного суду на 5–10 років можна заснувати міжнародний антикорупційний трибунал.

Четвертий елемент СПОКК – «кадри». Необхідно усунути корумповані кадри із державних органів та забезпечити їх чесними співробітниками. Люстрація та переатестація кадрів поки що не допомогли повністю позбутися корупціонерів. До того ж нові співробітники іноді теж виявляються корумпованими.

Вважаю за необхідне залучати до кадрового оновлення держорганів іноземців з відповідною кваліфікацією та досвідом. У даному контексті суттєвою перевагою громадян розвинених країн є те, що вони не включені до корупційних соціальних мереж в Україні та мають розвинену правову свідомість. До того ж, їх статки ефективно контролюються правоохоронними органами розвинених країн.

Україні потрібна система соціальних ліфтів, яка б дозволяла кваліфікованим й обдарованим українцям без хабарів та штучних перепон обіймати привабливі посади в державних органах.

П'ята складова СПОКК, «контроль», в 2014–2017 рр. характеризується численними реформами. Проте ефективність цих перетворень поки що сумнівна. Зокрема, хоча створення Національного агентства з питань запобігання корупції та впровадження системи електронного декларування статків можна вважати суттєвим досягненням, практичні результати діяльності цього агентства не є задовільними. Для посилення контролю необхідно активізувати діяльність з перевірки електронних декларацій.

Найважливіша складова контролю – підзвітність влади народу України. Для її збільшення необхідно запровадити практику часткових виборів (за від-

критими списками) до представницьких органів влади (кожні два або два з половиною роки). Також потрібен простий, прозорий та реалістичний механізм, на основі якого громадяни могли б ініціювати референдуми. Слід суттєво обмежити недоторканність політиків та держслужбовців, передовсім депутатів та суддів. Україні потрібні працюючі механізми відкликання депутатів та імпідменту не лише президента, а й усіх вищих посадових осіб.

Через існування потужних фінансово-промислових груп та значної кількості держслужбовців і політиків, зацікавлених у збереженні status quo, продовження розбудови правової економіки в Україні потребує відповідного тиску Західних партнерів та міжнародних фінансово-кредитних інституцій. Водночас не можна покладатися лише на них. Інститути громадянського суспільства теж мають активно сприяти реформам. Їх ефективність значною мірою залежить від підтримки широких верств населення, від громадянської позиції кожного українця.

Висновки. Від існування незаконних та неринкових доходів виграє потужний прошарок осіб та фінансово-промислових груп. Їм розбудова правової економіки не вигідна, бо обмежує можливості заробітку та загрожує кримінальною відповідальністю. Тому заходи, спрямовані на підрив економічної бази незаконної економічної діяльності, тіньової економіки та корупції, тобто на послаблення тієї частини державних службовців, політиків та підприємців, яка гальмує розвиток правової економіки в Україні, мають стати пріоритетними.

Серед заходів комплексу СПОКК більш-менш успішними можна вважати: запровадження системи публічних закупівель ProZorro; закупівлі ліків для України через міжнародні організації; створення Національної поліції, Національного антикорупційного бюро та Національного агентства з питань запобігання корупції тощо.

Проте потрібно запровадити ще багато важливих заходів: скоротити сфери економіки та державного управління, в яких формуються незаконні, корупційні та неринкові доходи; забезпечити дерегуляцію економіки, перехід до автоматично діючих регуляторів та суттєве скорочення дискреційної влади; розширити повноваження антикорупційних структур та створити антикорупційний суд; запровадити ефективний контроль доходів та видатків політиків і держслужбовців; збільшити підзвітність влади народу та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Buchanan J. M. The Domain of Constitutional Economics. *Constitutional Political Economy*. 1990. Vol. 1. No. 1. P. 1–18.

2. Ackerman B. Constitutional Economics – Constitutional Politics. *Constitutional Political Economy*. 1999. No. 10. P. 415–424.
3. Berggren N. Essays in constitutional economics: Doctor's thesis. Stockholm, 1997. 110 p.
4. Block W., DiLorenzo T. J. Constitutional Economics and The Calculus of Consent. *Journal of Libertarian Studies*. 2001. Vol. 15. No. 3. P. 37–56.
5. The Elgar Companion to Law and Economics / Edited by Jürgen G. Backhaus. Second Edition. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2005. 784 p.
6. Андреева Г. Н. Институт собственности в конституциях зарубежных стран и Конституции Российской Федерации: монография. М.: Норма, 2009. 368 с.
7. Баренбойм П. Д. Философия права и Конституционная экономика. *Очерки конституционной экономики* / отв. ред. Г. А. Гаджиев. М.: Юстицинформ, 2009. С. 232–275.
8. Добродумов П. О. Конституційна економіка як об'єкт дослідження. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2010. №1. С. 18–23.
9. Скупінський О. В. Конституційна економіка: поняття та перспективи для України. *Форум права*. 2011. №1. С. 909–914. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_146 (дата звернення: 26.08.2017).
10. Конституционная экономика / отв. ред. Г. А. Гаджиев. М.: Юстицинформ, 2010. 256 с.
11. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. та ін. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2014. 404 с.
12. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. та ін. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Право, 2010. 448 с.
13. Шевченко Л. С., Гриценко О. А., Камінська Т. М. та ін. Безпека людського розвитку в правовій, соціальній державі: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. 850 с. Депоновано у ДНТБ України 24.09.2013, №43-Ук 2013.
14. Comparing crony capitalism around the world. *The Economist*. 2016. URL: <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/05/daily-chart-2> (дата звернення: 17.06.2017).
15. Abrams N. A., Fish S. M. How Western aid enables graft addiction in Ukraine. *Washington Post*. 2016. URL: https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/05/05/how-western-aid-enables-graft-addiction-in-ukraine/?utm_term=.991bd5483d2a (дата звернення: 26.08.2017).
16. Губін К. Г., Набатова О. О. Стан та перспективи розбудови правової економіки в українській системі формування доходів. *Економічна теорія та право*. 2016. №4. С. 77–86.

REFERENCES

1. Buchanan, J. M. (1990). The Domain of Constitutional Economics. *Constitutional Political Economy, Vol. 1, 1*, 1–18.

2. Ackerman, B. (1999). Constitutional Economics – Constitutional Politics. *Constitutional Political Economy*, 10, 415–424.
3. Berggren, N. (1997). Essays in constitutional economics. *Doctor's thesis*. Stockholm: Economic Research Institute, Stockholm School of Economics.
4. Block, W., DiLorenzo, T. J. (2001). Constitutional Economics and The Calculus of Consent. *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 15, 3, 37–56.
5. The Elgar companion to law and economics. J. G. Backhaus (Ed.). (2005). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
6. Andreeva, G. N. (2009). Institut sobstvennosti v konstitutsiyah zarubezhnyih stran i Konstitutsii Rossiyskoy Federatsii. Moskva: Norma [in Russian].
7. Barenboym, P. D. (2009). Filosofiya prava i Konstitutsionnaya ekonomika. *Ocherki konstitutsionnoy ekonomiki – Essays on constitutional economics*. G. A. Gadzhiev (Ed.). Moskva: Yustitsinform, 232–275 [in Russian].
8. Dobrodumov, P. O. (2010). Konstytutsiina ekonomika yak ob'ekt doslidzhennia. *Pravovyi visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy – Legal Bulletin the Ukrainian Academy of Banking*, 1, 18–23 [in Ukrainian].
9. Skupinskyi, O. V. (2011). Konstytutsiina ekonomika: poniattia ta perspektyvy dlia Ukrainy. *Forum prava – Law Forum*, 1, 909–914. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11covpdu.pdf> [in Ukrainian].
10. Konstitutsionnaya ekonomika. G. A. Gadzhiev (Ed.). (2010). Moskva: Yustitsinform [in Russian].
11. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kaminska, T. M. et al. (2014). Nematerialna ekonomika: upravlinnia formuvanniam i vykorystanniam intelektualnogo kapitalu. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kaminska, T. M. et al. (2010). Bezpeka liudskoho rozvytku: ekonomiko-teoretychnyi analiz. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Shevchenko, L. S., Hrytsenko, O. A., Kaminska, T. M. et al. (2013). Bezpeka liudskoho rozvytku v pravovii, sotsialnii derzhavi. Retrieved from http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4595/1/Shevchenko_Bezpeka_2013.pdf [in Ukrainian].
14. Comparing crony capitalism around the world. (2016). *The Economist*. Retrieved from <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/05/daily-chart-2>.
15. Abrams, N. A., Fish, S. M. How Western aid enables graft addiction in Ukraine. (2016). *Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/05/05/how-western-aid-enables-graft-addiction-in-ukraine/?utm_term=.991bd5483d2a.
16. Hubin, K. H., Nabatova, O. O. (2016). Stan ta perspektyvy rozbudovy pravovoyi ekonomiky v ukrayinskiy systemi formuvannya dokhodiv. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic Theory and Law*, 4, 77–86 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 17.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 08.11.2017 р.

К. Г. ГУБИН

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

БОРЬБА С НЕЗАКОННЫМИ И НЕРЫНОЧНЫМИ ДОХОДАМИ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УКРАИНЕ

Предложено условием развития правовой экономики в Украине считать борьбу с незаконными и нерыночными доходами. Она направлена против прослойки лиц и финансово-промышленных групп, заинтересованных в сохранении status quo. Содержание этой борьбы раскрыто в комплексе мероприятий «сферы-процедуры-органы-кадры-контроль». Проанализировано, какие из необходимых мероприятий уже осуществлены и какие необходимо реализовать.

Ключевые слова: реформы в Украине, развитие конкурентного порядка, конституционная экономика, правовая экономика, борьба с коррупцией.

К. Н. HUBIN

Ph.D. in Economics, associate Professor of the Economic Theory Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

FIGHT AGAINST ILLICIT AND NON-MARKET REVENUES AS A CONDITION OF DEVELOPMENT OF THE LEGAL ECONOMY IN UKRAINE

Problem setting. It is useful to indicate, what reforms in a system of revenue formation needed for development of the legal economy have been undertaken and what reforms should be initiated in Ukraine.

Recent research and publications analysis. Numerous scientists such as J. Buchanan, B. Ackerman, F. Farina, N. Berggren, W. Block, T. DiLorenzo have enhanced theoretical frameworks of the constitutional economy. H. M. Andreieva, P. D. Barenboim, H. A. Hadzhyiev, S. Yu. Danylov, P. O. Dobrodumov, V. D. Mazaiev, etc. consider problematics of the constitutional economy under conditions of the transformational economy. Simultaneously, a matter of fight against illicit and non-market revenues and its influence on development of the legal economy in Ukraine has not been sufficiently examined.

Paper objective. An article purpose is to characterize the state and prospects of fight against illicit and non-market revenues as a condition of development of the legal economy in Ukraine.

Paper main body. Fight against illicit and non-market revenues supported by a considerable number of persons interested in maintaining the status quo is the basis for devel-

opment of the legal economy in Ukraine within a complex of measures “spheres – procedures – executives – staff – control”.

Since Euromaidan, many reforms have been launched. Nevertheless, effectiveness of a majority of them is low. There are several reforms, which may be considered more or less successful: implementation of the public procurement system ProZorro; procurement of medicines for Ukraine through international organizations; formation of the National Police, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and the National Agency on Corruption Prevention.

The following measures are to be undertaken: reduction of economic and public administration sectors generating illicit and non-market revenues; comprehensive deregulation of the economy, transition to automatically functioning regulators, and radical reduction of discretionary power; extension of authorities of newly created anti-corruption entities and formation of the anti-corruption court; clearing executives of corrupters; implementation of effective control of revenues and expenses of politicians and public officials; development of accountabilities of the power to the public.

Conclusions of the research. The author considers measures, which are aimed at undermining the economic basis of the illicit economic activity, the underground economy, and corruption, to be the most prior among proposed ones. These measures provide reduction of power of that part of governmental officials, politicians, and entrepreneurs, which impedes development of the legal economy in Ukraine.

Short Abstract for an article

Abstract. The author suggests to consider the fight against illicit and non-market revenues to be a condition of evolvement of the legal economy in Ukraine. The fight is directed against a number of persons and financial-industrial groups interested in maintaining the status quo. The author has indicated the content of this fight within the complex of measures “spheres – procedures – executives – staff – control”. The author has ascertained what essential measures have been undertaken and what measures should be initiated.

Key words: reforms in Ukraine, development of competitive conditions, constitutional economy, legal economy, fight against corruption.

О. М. ЛЕВКОВЕЦЬ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
e-mail: econom_theory@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7256-9958>

**РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ:
ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ¹**

Обґрунтовано концептуальні орієнтири для формування оптимальної національної моделі охорони і захисту прав інтелектуальної власності (ІВ). Основа: інституційно-функціональне призначення прав ІВ, узагальнення глобальних тенденцій розвитку сфери ІВ, урахування специфіки країни. На прикладі фармацевтичної галузі продемонстровано ризики та потенціал реформування сфери ІВ в Україні в контексті Угоди про асоціацію з ЄС.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, оптимальний рівень, права людини, примусове ліцензування, режим вичерпання прав.

JEL Classification: O31.

Постановка проблеми. Гармонізація національного законодавства у сфері інтелектуальної власності (ІВ) відповідно до зобов'язань, узятих Україною в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, вважається важливим кроком на шляху до формування правової економіки. Цілями регулювання відносин у сфері ІВ означеною Угодою задекларовано спрощення створення та використання інноваційних продуктів на території сторін, досягнення *ефективного* рівня охорони і захисту прав ІВ (далі – ОЗПІВ), забезпечення Україною захисту від недобросовісної конкуренції, створення сприятливого середовища для пере-

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961).

дання технологій [1]. Улітку 2016 р. затверджено Концепцію реформування державної системи правової охорони ІВ. Лейтмотивом пропонованих змін є імплементація європейських стандартів ОЗПІВ, що розуміється передусім як *посилення* останніх. Запровадження низки правових норм здійснено в 2016–2017 рр., наразі процес триває. У науковій літературі заплановані новації активно критикуються за напрямками: консервативність розуміння суті реформ (ототожнення максимального і оптимального рівнів ОЗПІВ), ризики для національної економіки. Завдання конструювання оптимальної моделі ускладнюється відсутністю у науковців єдності поглядів щодо оптимальності рівня ОЗПІВ в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрями реформування глобального режиму ОЗПІВ узагалі та національних зокрема досліджуються іноземними і вітчизняними ученими. Усе помітнішими є позиції критиків посилення ОЗПІВ, прибічників пошуку сучасного варіанту балансу інтересів учасників, гармонізації прав ІВ з правами людини (Дж. Стігліц, Л. Лессіг, роботи [2–6]). Аналіз економіко-правових наслідків реалізації положень Угоди про асоціацію з ЄС щодо ІВ представлено у працях А. Олефіра, Г. Андрощука, О. Кашинцевої [6–14], фахових ділових виданнях [15].

Формулювання цілей. На основі узагальнення положень критичних наукових публікацій обґрунтувати концептуальні орієнтири для формування оптимальної моделі ОЗПІВ, продемонструвати ризики і потенціал реформування сфери ІВ в Україні в контексті Угоди про Асоціацію з ЄС.

Виклад основного матеріалу. Критеріями оптимальності рівня ОЗПІВ мають слугувати ступінь виконання інститутом ІВ основних *функцій* (стимулювання творчості, кумулятивного інноваційного розвитку, культури та освіти) та дотримання базових *принципів* побудови системи (стимулювання конкуренції, баланс інтересів учасників, дотримання основних прав людини, ефективність (приріст продуктивності перевищує трансакційні витрати на забезпечення)).

Виокремимо *соціальну* функцію права ІВ, важливість закріплення якої на рівні національного законодавства визначено Резолюцією Комісії з прав людини ООН 2000/7 «Інтелектуальна власність і права людини» [4]. Об'єкти ІВ (ОІВ) належать до суспільних благ, їх *ознаки*: *неконкуруюче споживання* (використання особою не позбавляє доступу інших); *невиключність* (складність забезпечення споживання особою без надання подібної можливості іншим). Створення часто пов'язане з розв'язанням складних суспільних завдань у виробничій, медичній, інших сферах, в окремих випадках ОІВ слугують забезпеченням *прав людини* [4]. Надання, приміром, патенту на таку розробку ставить реалізацію основоутворюючих функцій державного

регулювання у залежність від волі певного учасника суспільних відносин. Будучи раціональним суб'єктом, той прагнучиме реалізувати права з максимальною вигодою, що може перешкоджати реалізації ознак ОІВ. Так, компанія Myriad Genetics, власник патентів на гени BRCA1, BRCA2, що відповідають за рак молочних залоз, вимагала надмірної плати за дозвіл проводити тести для діагностування мутації у цих генах. Це призводило до втрати життів, розробки ж базувалися на проекті з дослідження геному людини, що фінансувався державою [16].

Сучасний етап розвитку сфери ІВ у світі характеризується проявом низки суперечностей, у західній науковій літературі дискутуються навіть питання скасування інституту (М. Болдрін, Л. Лессіг, С. Кінселла). Зміна умов конкуренції, інноваційної діяльності спричинює поширення ситуацій, коли *право ІВ здійснюється усупереч його інституційно-функціональному призначенню* (як інструмент недобросовісної конкуренції). Збільшення термінів охорони, зони чинності та зниження якості патентів, дисбаланс інтересів на користь великих корпорацій, здатних інвестувати в інструменти та схеми ОЗПІВ, за рахунок творців і споживачів інтелектуальної продукції є реаліями сьогодення. Величезні ресурси витрачаються на превентивне убезпечення від позовів з боку інших суб'єктів. За оцінками Всесвітньої організації ІВ, лише 52% світових заявок є новими, решта – повторюються з юрисдикції в юрисдикцію [3, с. 35]; значна ж частина нових – на вторинні винаходи (варіанти відомих рішень). В хімії та фармацевтиці їх частка доходить до 93% [3, с. 36]. Інститути ІВ створювалися за інших умов інноваційної діяльності, традиційні правові конструкції не охоплюють усіх ситуацій або їх застосування є надто витратним [3, с. 195]. Історично винаходи, на які надавались патенти, були результатом діяльності окремих учених; виключні права передбачали привілеї для осіб, що витратили значні ресурси на інтелектуальну діяльність. Нині через ускладнення технологій, НДДКР рушіями інноваційного процесу є *корпорації* [3, с. 123; 5], що діють як раціональні суб'єкти, мета і мотивація яких (максимум прибутку) інша, аніж у автора-творця. Комплексний характер інновацій спричинює необхідність взаємодії суб'єктів інноваційної системи, продукт охоплюється низкою охоронних документів. Права ІВ застосовуються у бізнес-стратегіях, що не пов'язані з впровадженням новацій: пакетне ліцензування, «патентні пащі», блокуючі патенти, патентний тролінг та ін. [5; 17]. Галузі використовують інтелектуальні активи по-різному (приміром, ІТ і фармацевтична галузь), тож різнитись мають і міри, необхідні для доступу до технологій [3, с. 196]. Стратегія єдиного регулювання, закріплена у ТРІПС (Угоді «Про торговельні аспекти прав ІВ» в рамках СОТ), визнається все менш задовільною. Сучасні геополітичні тренди в сфері ІВ визначає усвідомлення

того, що ІВ має слугувати інтересам розвитку національної економіки, суспільного розвитку [3, с. 45]. В 1998 р. уперше на рівні ООН визнано, що умови ТРІПС суперечать правам людини на здоров'я, харчування, доступ до культурних цінностей [18, с. 40]. В рамках Дохійського раунду (з 2001 р.) на конференції країн – членів СОТ прийнято Декларацію «Про Угоду ТРІПС і охорону здоров'я». Активізація інноваційної діяльності у країнах БРІКС, відхід від високих стандартів ОЗПІВ та пошук моделі, що відповідає національним інтересам [3, с. 197], впливатиме на зміни в ОЗПІВ і на міжнародному рівні. Означені тенденції утворюють відповідні орієнтири для вибудови оптимальної національної моделі ОЗПІВ.

Конструктивним представляється запропонований у працях [4; 5] підхід до розв'язання сучасних ситуацій конфлікту інтересів: способи і цілі застосування виключних прав мають відповідати базовим правовим цінностям, функціям права ІВ. Залежно від того, на якій стадії інноваційного процесу суб'єкт прагне отримати від виключного права перевагу, слід визначати межі здійснення та межі захисту прав ІВ. Обмеження виключних прав стосовно суб'єкта, що діє у суспільних інтересах, при збереженні їх дії для усіх інших встановлюються *за умов*: обґрунтованість, тобто значний суспільний інтерес щодо доступу до розробки; загроза правам людини актуалізована і віднесена до значного кола осіб; обмеження прав лише наскільки це необхідно для вирішення соціальної проблеми; не впливає на розвиток конкуренції на ринку правоволодільця [4]. Підхід може бути застосовано для розробки та аналізу змін до вітчизняного законодавства у сфері ІВ (оцінка наслідків запровадження на предмет відповідності функціям прав ІВ).

Дослідження ефективності прав ІВ ґрунтуються на поділі країн на розвинені і такі, що розвиваються. Для перших ОЗПІВ розглядається з позицій стимулів для інноваційної діяльності, комерціалізації результатів, для других – передусім із позицій *залучення іноземних інвестицій* [2, с. 17]. Для країн із низьким і середнім рівнем розвитку посилення ОЗПІВ може перешкоджати економічному зростанню та інноваціям [3, с. 194]. Держава змушена витратити обмежені ресурси на примусовий захист прав ІВ, будучи не в змозі отримати вигоду від комерціалізації власних інтелектуальних продуктів у інших країнах. Імпорт інноваційних продуктів здатен спричинити зниження вітчизняних інноваційних стимулів [12, с. 5]. За висновками Дж. Стігліца [18, с. 41–42], система ОЗПІВ для країни, що розвивається, має відрізнятись від подібної системи розвиненої країни. Результати досліджень [12] свідчать про існування U-подібної кривої, що характеризує *кореляцію між оптимальним рівнем ОЗПІВ та рівнем економічного, технологічного розвитку країни*. За низьких показників розвитку мінімальні стандарти

ОЗПІВ сприяють економічному зростанню, по мірі підвищення рівня розвитку доцільним є посилення ОЗПІВ (сучасні КНР, Індія). Висновок підтверджується аналізом даних по 62 державах (розвинених і таких, що розвиваються) за 30-річний період. У 2015 р. Україна згідно з рейтингом International Property Rights Index мала за захистом патентних прав 7,8 бали і 33 місце із 107 (високий рівень), та 1,7 бали і 91 місце із 105 за захистом авторських прав [12, с. 7]. Аналіз позицій у рейтингу Глобального інноваційного індексу (64 місце з 141 країни у 2015 р.) свідчить: країна має високі показники за рівнем продукування знань, але низькі – щодо їх поширення та впливу на соціально-економічний розвиток [12, с. 7]. За даними Державної служби статистики, питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової склала в 2015 р. 1,4% (!!!). Наукоємність ВВП в 2016 р. становила 0,3% (середньосвітове значення 2,4%), питома вага високотехнологічної продукції скоротилася до 4,3% (11 міс. 2016 р.). Більшість галузей національної економіки є *реципієнтами інтелектуальних продуктів*, вироблених у інших країнах. Водночас участь у міжнародній торгівлі, потреба в інвестиціях, поширення стандартів унеможливають ігнорування міжнародних норм у сфері ІВ. Оптимальний варіант ОЗПІВ має враховувати зазначені обмеження.

Проблеми функціонування сфери ІВ в Україні, що спричиняють викривлення мотивації господарюючих суб'єктів, невиконання правами ІВ їх функцій, можна класифікувати на: стратегічні (господарський порядок, що відторгає інновації); тактичні (патентний тролінг та інші зловживання правами ІВ [17], Інтернет-піратство, контрафакт, утискання інтересів авторів на користь інституційних посередників, низька якість охоронних документів). Розв'язання перших можливе лише в рамках комплексної національної стратегії модернізації (на сьогодні відсутня). Другі можуть бути усунені за допомогою правових норм, тому зупинимось на оцінці відповідності пропонованих змін інституційно-функціональному призначенню прав ІВ.

Узагальнення результатів аналізу правових новацій у сфері ІВ згідно з умовами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [8–11; 6; 7; 15], реалій та перспектив імплементації норм до національного законодавства дозволяє констатувати таке. У сфері *авторського і суміжного прав (АіСП)* як позитивні оцінюються зміни щодо захисту АіСП у мережі Інтернет (26.04.2017 набув чинності Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні»), зокрема чітка регламентація умов подання та розгляду заяви про порушення прав, відповідальності власників веб-сайтів; вимога вмотивованого твердження про наявність у заявника майнових прав ІВ та звернення з заявою лише за представництвом адвоката (знижують ризики необґрунтованих вимог; по-

силують захист професійних продуктів). Як такі, що ускладнюють доступ до знань, оцінюються передбачені Угодою термін дії АіСП на критичні і наукові публікації, що стали загальним надбанням (максимум 30 років), та широке тлумачення кола осіб – співавторів кінематографічних, аудіовізуальних творів. У сфері *промислової власності* найбільше новацій стосуються: торгових марок (подовження до 5 років терміну невикористання, можливість заперечення у процесі експертизи заявки: перше збільшує, друге знижує ризики зловживання правами); географічних позначень (витратними для національних виробників є норми щодо позначень ЄС, які збігаються з назвами продуктів, що традиційно виробляються в Україні [8, с. 88]); патентів на промислові зразки. До позитивних новацій щодо останніх належать: індивідуальний характер як умова охороноздатності, адміністративний замість судового порядок визнання охоронного документа не дійсним. Перспективи надання виключних прав на незареєстровані промислові зразки, подовження терміну правової охорони (до 25 років проти 15 років у діючому законодавстві) оцінюються неоднозначно, хоча у цілому запропоновані зміни здатні сприяти зниженню трансакційних витрат виробників, зробивши не вигідним т. зв. патентний тролінг (див. [17]). Зобов'язання врегулювати порядок *обов'язкового перехресного ліцензування* у сфері охорони прав на сорти рослин мають на меті протидію зловживанням правами ІВ, що блокують інноваційну діяльність добросовісних суб'єктів, тож відповідають описаним вище умовам для обмеження виключних прав. В Україні 72,6% заявок на реєстрацію сортів рослин подається нерезидентами. На тлі структурних змін у національній економіці (зростання питомої ваги АПК), перспектив «відкриття» ринку землі та патентної експансії іноземних ТНК, представляється, що зазначені правові новації сприятимуть інноваційним процесам. Патентування ж винаходів у галузі *біотехнології* (ст. 221 Угоди) встановлює надто широкі межі правової охорони [9, с. 98], що уможливають набуття прав ІВ на певні органи людського організму, монопольного контролю відтворюваності його елементів (при тому, що Угода *ТРИПС* не зобов'язує країни – члени СОТ запроваджувати патентну охорону у цих відносинах [9]).

Найбільший науковий і суспільний резонанс викликають зміни, що стосуються *фармацевтичної галузі* – найважливішої для забезпечення прав людини на життя та здоров'я. Передусім йдеться про передбачені Угодою *додаткові механізми захисту* об'єктів ІВ.

Період часу від дати подання заявки на патент до отримання дозволу на випуск на ринок продукції, призначеної для захисту здоров'я та рослин, скорочує термін ефективної охорони (приміром, у ЄС процедура сертифікації триває від 210 днів [2, с. 175]). Тож сторони забезпечують додатковий період

охорони (на час ефективної охорони згідно з патентом мінус 5 років), надаючи *додатковий охоронний сертифікат*. Ризики для України: погіршення доступу населення до ліків, утримання високих цін. *Режим ексклюзивності даних* (ЕД) – це заборона посилання на реєстраційне досье оригінатора (результати випробувань ліків) під час державної реєстрації генеричного лікарського засобу, що містить ту ж діючу речовину. Впливає на вартість ліків, оскільки затримує вихід дженериків. За регулюванням режиму ЕД країни можна класифікувати на групи: 1) тривалість ЕД більша за 6 років (ЄС, Канада, США, Японія); 2) до 6 років (РФ, Перу, Туреччина, Україна); 3) ЕД не застосовується (Молдова, Грузія, Бразилія, Білорусь) [15]. У ЄС період ЕД становить 8 років, за певних умов може бути подовжений ще на 3 роки [19, с. 35]. Для України наслідками подовження стануть зменшення доступності ліків, витрати на проведення повторних досліджень, зростання цін. За даними Єврокомісії [2, с. 176], на ринках, де генерики стають доступними, середня (по ЄС) економія для сфери охорони здоров'я становить 20–25% у перші ж роки. Фармацевтичні компанії розробляють спеціальні стратегії для недопущення на ринок генеричних ліків [2, с. 176]: подання численних заявок на один і той самий препарат («патентні пащі»), що заважає виробникам генериків визначити, чи можлива розробка без порушення якогось із патентів; розщеплення вихідної заявки та подовження тим самим розгляду з боку патентного відомства; продаж генеричних версій своїх препаратів шляхом отримання вторинного патенту та ін. Подібне має місце і в Україні [13]. Слід зважати, що стан національної економіки (доходи споживачів), фінансування сфери охорони здоров'я є не порівнянними з країнами ЄС, а темпи поширення і масштаби захворювань на гепатит, онкологічні, серцево-судинні хвороби вражають. За оцінками РНБО, туберкульоз становить загрозу національній безпеці – кількість хворих у 2–3 рази перевищує епідпоріг [13, с. 74]; на вірусні гепатити страждають близько 3,5 млн громадян, а курс лікування коштує 15 тис. дол. на рік. Зазначимо, що Угода про Асоціацію передбачає аналогічний *захист даних для продуктів захисту рослин* на період 10–15 років, що відповідає передусім інтересам ТНК – лідерів ринку.

Прихильники посилення ОЗПІВ традиційно апелюють до підвищення інвестиційної привабливості економіки, необхідності надання можливостей і стимулів для подальших розробок (для успішної конкуренції фармацевтична компанія має щороку випускати кілька оригінальних препаратів; розробки і випробування препарату коштують у середньому 1 млрд дол., а повний цикл синтезу, тестування, випуску на ринок триває 10–16 років [10, с. 61]). Противники – аргументують тим, що немає сенсу у нових ліках, якщо більшість потребуючих не може їх придбати, у галузі переважають вторинні патенти,

а інноваційні препарати на українському ринку з'являються із запізненням у 10–15 років. Для врегулювання конфлікту приватного (імпортери-правовласники) і публічного інтересів ученими пропонується використати потенціал *гнучких положень* ТРІПС [7; 10, с. 64; 13]: паралельний імпорт, примусове ліцензування, визначення критеріїв та переліку патентоспроможних об'єктів. Так, згідно зі ст. 219 Угоди про асоціацію сторони визнають положення Дохійської Декларації «Про ТРІПС Угоду та охорону здоров'я», за якою країна – член СОТ вправі видавати примусові ліцензії на лікарські препарати і *самостійно визначати умови їх надання*.

Примусове ліцензування (ПЛ) передбачає право уряду надавати виробникам у країні дозволи на виробництво продукту із використанням запатентованих технологій без згоди правовласника (за умови виплати тому «розумної» компенсації) [9, с. 95]. ПЛ є дієвим інструментом для досягнення двох видів цілей. На ринках комплексних інноваційних продуктів, де є істотний «мережний ефект» (телекомунікації, ІТ) або патенти включені до стандарту виробництва, ПЛ уможливорює розвиток галузі. Втрати виключності патентовласнику компенсуються роялті з боку численних учасників ринку. Для фармацевтичної галузі такі роялті не компенсують втрати через появу більш дешевого аналога, утім за певних умов ПЛ є інструментом для захисту прав людини на життя та здоров'я. Приклади успішного застосування ПЛ у країнах ЄС наведено у [7, с. 7]. У 2012 р. індійській компанії Natko Pharma було надано примусову ліцензію на препарат Nexavar фірми Bayer, у результаті ціна генерику склала *3% ціни оригінального засобу*. Підстави використання країнами механізму ПЛ визначено ст. 31 ТРІПС: некомерційне використання в інтересах суспільства; за надзвичайного стану, крайньої необхідності; запобігання антиконкурентній практиці; взаємозалежність патентів. У ЄС найчастіше застосовується з третьої причини, для України актуальні всі. Угода ТРІПС вимагає належного закріплення означених підстав у національному законодавстві і не обмежує можливості їх уточнення (для України це: АТО, поширення соціально небезпечних хвороб за значного падіння купівельної спроможності населення [7, с. 6–7]). Законодавчо має бути визначено: необхідність попереднього звернення до правовласника за отриманням ліцензії; обмеження обсягу і тривалості використання ПЛ цілями, для яких воно було дозволено [7, с. 7]. За [13, с. 77], лікарський засіб має бути важливим для охорони громадського здоров'я, включеним до національних протоколів лікування, а на ринок – допускатись лише генерики з доведеною ефективністю. У 2017 р. набули чинності положення ТРІПС, згідно з якими країна-експортер може видавати генеричним компаніям ПЛ для виробництва ліків та *подальшого експорту* до найменш розвинених або країн із недостатніми фармацевтичними потужностями, що

становить інтерес для українських фармацевтів. Утім, зважаючи на специфіку інституційного середовища, в Україні існують ризики перетворення ПЛ на рутинну практику та джерело бюрократичної ренти.

Паралельним імпортом називають не санкціоноване правовласником постачання оригінальної продукції до певної країни [14]. Причиною є цінові розриви щодо однакової продукції на різних ринках. Так, за даними організації «Лікарі без кордонів», з проаналізованих 97 препаратів 28,9% в Україні коштували дорожче, аніж в європейських країнах (подекуди – до 14 разів!). Застосування паралельного імпорту дозволяє знизити ціни (приміром, у Вірменії та Грузії – на 30–70%), підвищити доступність ліків. Можливість використання залежить від вибору країною *режиму вичерпання прав* (РВП; правова конструкція, що дозволяє власнику речі використовувати її в обороті незалежно від згоди на те власника знання, у речі втіленого). РВП буває національним, міжнародним, регіональним (ЄС). *Національний РВП* означає, що імпорт продукту можливий лише за згоди власника прав, *міжнародний РВП* не дозволяє власнику здійснювати подальший контроль над продукцією, якщо та законно продана у будь-якій частині світу. Угода ТРІПС дозволяє країнам *самостійно визначати РВП* згідно з національними пріоритетами. За оцінками [14], для України щодо життєво необхідних товарів доцільним є міжнародний *РВП*, використання ж національного становить загрозу національній безпеці. Наразі у законодавстві чітке визначення щодо виду РВП відсутнє.

Серед інших механізмів, що зменшать ризики зловживання правами ІВ, науковці пропонують такі [6, с. 34; 13, с. 82]: європейські критерії патентоздатності винаходів на лікарські засоби; вимогу вказувати найкращий відомий заявнику спосіб використання (унеможливить «блокуючі» патенти); процедура патентних опозицій (заперечення) на стадії розгляду заявки; вилучення з охорони методів лікування та діагностики (принцип Європейського патентного відомства); обмеження об'єктів корисної моделі механічними пристроями (вирішить проблему патентного тролінгу) та ін.

Висновки. У країні відбувається пошук оптимальної моделі ОЗПІВ. При конструюванні доцільно виходити з інституційно-функціонального призначення прав ІВ (способи і цілі застосування виключних прав мають відповідати базовим правовим цінностям, функціям права ІВ), ураховувати глобальні тенденції розвитку сфери ІВ та специфіку країни. Ототожнення оптимального і максимального рівнів ОЗПІВ не відповідає сучасним реаліям. Угода про асоціацію між Україною та ЄС щодо ІВ передбачає додаткові механізми захисту, подовження термінів охорони, посилення режиму ОЗПІВ (подекуди не обов'язкове за умовами СОТ), що у фармацевтичній та галузі біотехнологій

посилює ризики реалізації прав ІВ усупереч інституційно-функціональному призначенню. Наслідками, замість анонсованих, можуть стати монополізація ринків, патентна експансія іноземних ТНК, зростання цін, погіршення ситуації щодо гарантування основних прав людини. Враховуючи економіко-політичну ситуацію, рівень і динаміку соціально-економічного розвитку, слабкість переговорних позицій, у галузях, важливих для забезпечення базових прав людини, доцільним є використання потенціалу «гнучких» механізмів Угоди ТРІПС, неприйняття додаткових зобов'язань. Застосування примусового ліцензування, паралельного імпорту потребують попереднього дослідження відповідних ризиків (впливу на іноземні інвестиції, реакції країн-партнерів, формування інституційних пасток). Формування оптимального рівня ОЗПВ має досліджуватись у зв'язку з іншими заходами державної інвестиційної, інноваційної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.14). URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p.
2. Интеллектуальная собственность и развитие общества: время прагматики. М., 2013. URL: <http://sk.ru/news/archive/2013/05/22>.
3. Ахмедов Г. А., Войниканис Е. А., Глазунова К. Д., Зайченко Н. В. и др. Основные тенденции развития права интеллектуальной собственности в современном мире, в т. ч. новые объекты интеллектуальных прав и глобальная защита. М., 2017. 213 с. URL: https://www.rvc.ru/upload/iblock/85d/Trends_in_Intellectual_Property.pdf.
4. Ворожевич А. С. Исключительное право и фундаментальные права человека: возможно ли избежать конфликта? *Журнал Суда по интеллектуальным правам*. URL: www.ipcmagazine.ru.
5. Ворожевич А. С. Вызовы современным патентным системам и правовые ответы на них. *Вестник гражданского права*. 2014. № 2. С. 44–100. URL: www.center-bereg.ru/b105.html.
6. Кашинцева О. Реформування законодавства в сфері фармації: чи можливо уникнути спекуляцій? *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 5–9.
7. Кашинцева О. Примусове ліцензування винаходів у сфері фармації: перспективи для України та досвід ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 6. С. 5–9.
8. Олефір А. Правове регулювання інтелектуальної власності й інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 5. Ч. 1. С. 79–92.
9. Олефір А. Правове регулювання інтелектуальної власності й інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. Ч. 2. С. 94–107.

10. Олефір А. Обмеження сфери патентної охорони як засіб відновлення конкурентоспроможності фармацевтичної промисловості. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №1. С. 59–65.
11. Олефір А. Обмеження сфери патентної охорони як засіб відновлення конкурентоспроможності фармацевтичної промисловості. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №2. С. 28–38.
12. Андрощук Г. Інтелектуальна власність, інновації, економічний розвиток: оптимальне співвідношення. *Інтелектуальна власність*. 2016. №3. С. 4–7.
13. Андрощук Г. Громадське здоров'я, лікарські засоби й інтелектуальна власність: стан і проблеми. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. №1. С. 73–84.
14. Андрощук Г. О. Національний режим вичерпання прав: кому це вигідно? *Юридична газета*. 2017. №9. URL: www.yur-gazeta.com.ua.
15. Івахненко Ю. Яким чином регулятивні норми можуть розширити доступ населення до генеричних лікарських засобів? *Закон і бізнес*. 2017. №2 (1300). URL: zib.com.ua.
16. Опалев С. Дж. Стиглиц: «Вот почему режим интеллектуальной собственности в США стоит нам жизнью». 06.05.13. URL: <https://republic.ru>.
17. Левковець О. М. Юридичні послуги у сфері інтелектуальної власності: економічна та соціальна ефективність. *Економічна теорія та право*. 2016. №3 (26). С. 124–137.
18. Бочарова Н. В. Правота и заблуждения относительно интеллектуальной собственности по Джозефу Стиглицу. *Економічний нобелівський вісник*. 2016. №1 (9). С. 38–47. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua.
19. Редько В., Петренко Т., Даневич Б. Захист прав інтелектуальної власності як одна із складових розвитку фармацевтичного ринку України. *Інтелектуальна власність*. 2016. №6. С. 34–37.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony (ratyfikovano iz zaiavoiu Zakonom vid 16.09.14 r. 1678-VII). Retrieved from zakon3.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-p.
2. Intellektualnaya sobstvennost i razvitie obschestva: vremya pragmatiki (2013). Retrieved from <http://sk.ru/news/archive/2013/05/22> [in Russian].
3. Ahmedov, G. A., Voynikanis, E. A., Glazunova, K. D., Zaychenko, N. V. et al. (2017). Osnovnyie tendentsii razvitiya prava intellektualnoy sobstvennosti v sovremennom mire, v t.ch. novyye ob'ekty intellektualnyih prav i globalnaya zaschita. Retrieved from https://www.rvc.ru/upload/iblock/85d/Trends_in_Intellectual_Property.pdf [in Russian].
4. Vorozhevich, A. S. (2014). Isklyuchitelnoe pravo i fundamentalnyie prava cheloveka: vozmozhno li izbezhat konflikta? *Zhurnal Suda po intellektualnyim pravam – Intellectual Property Court Magazine*. Retrieved from www.ipcmagazine.ru [in Russian].

5. Vorozhevich, A. S. (2014). Vyizovyi sovremennym patentnym sistemam i pravovyye otvetyi na nih. *Vestnik grazhdanskogo prava – Civil Law Review*, 2, 44–100. Retrieved from www.center-bereg.ru/b105.html [in Russian].
6. Kashyntseva, O. (2015). Reformuvannia zakonodavstva v sferi farmatsii: chy mozhlyvo unyknyty spekulatsii? *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 6, 5–9 [in Ukrainian].
7. Kashyntseva, O. (2016). Prymusove litsenzuvannia vynakhodiv u sferi farmatsii: perspektyvy dlia Ukrainy ta dosvid YeS. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 6, 5–9 [in Ukrainian].
8. Olefir, A. (2014). Pravove rehuliuвання intelektualnoi vlasnosti y innovatsiinykh vidnosyn v Uhodi pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 5, part 1, 79–92 [in Ukrainian].
9. Olefir, A. (2014). Pravove rehuliuвання intelektualnoi vlasnosti y innovatsiinykh vidnosyn v Uhodi pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YeS. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 6, part 2, 94–107 [in Ukrainian].
10. Olefir, A. (2016). Obmezhenia sfery patentnoi okhorony yak zasib vidnovlennia konkurentospromozhnosti farmatsevychnoi promyslovosti. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 1, 59–65 [in Ukrainian].
11. Olefir, A. (2016). Obmezhenia sfery patentnoi okhorony yak zasib vidnovlennia konkurentospromozhnosti farmatsevychnoi promyslovosti. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 2, 28–38 [in Ukrainian].
12. Androshchuk, H. (2016). Intelektualna vlasnist, innovatsii, ekonomichni rozvytok: optimalne spivvidnoshennia. *Intelektualna vlasnist – Intellectual Property*, 3, 4–7 [in Ukrainian].
13. Androshchuk, H. (2014). Hromadske zdorovia, likarski zasoby y intelektualna vlasnist: stan i problemy. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, 1, 73–84 [in Ukrainian].
14. Androshchuk, H. O. (2017). Natsionalnyi rezhym vycherpannia prav: komu tse vyhidno? *Yurydychna hazeta – Justice Newspaper*, 9. Retrieved from www.yur-gazeta.com.ua [in Ukrainian].
15. Ivakhnenko, Yu. (2017). Yakym chynom rehuliatyvni normy mozhut rozshyryty dostup naselennia do henerychnykh likarskykh zasobiv? *Zakon i biznes – Law and Business*, 2 (1300). Retrieved from zib.com.ua [in Ukrainian].
16. Opalev, S. (2013). Dzh. Stiglits: «Vot pochemu rezhim intelektualnoy sobstvennosti v SShA stoit nam zhizney». 06.05. Retrieved from <https://republic.ru> [in Russian].
17. Levkovets O. M. (2016). Yurydychni posluhy u sferi intelektualnoi vlasnosti: ekonomichna ta sotsialna efektyvnist. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (26), 124–137 [in Ukrainian].
18. Bocharova, N. V. (2016). Pravota i zabluzhdeniya otnositelno intelektualnoy sobstvennosti po Dzhozefu Stiglitsu. *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk – Nobel Economic Herald*, 1 (9), 38–47. Retrieved from www.irbis-nbu.gov.ua [in Russian].

19. Redko, V., Petrenko, T., Danevych, B. (2016). Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti yak odna iz skladovykh rozvytku farmatsevychnoho rynku Ukrainy. *Intelektualna vlasnist – Intellectual Property*, 6, 34–37 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 11.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 14.11.2017 р.

Е. Н. ЛЕВКОВЕЦ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

**РЕФОРМИРОВАНИЕ СФЕРЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ:
ПОИСК ОПТИМАЛЬНОЙ МОДЕЛИ**

Обоснованы концептуальные ориентиры для формирования оптимальной национальной модели охраны и защиты прав интеллектуальной собственности (ИС). Основа: институционально-функциональное назначение прав ИС, обобщение глобальных тенденций развития сферы ИС, учет специфики страны. На примере фармацевтической отрасли продемонстрированы риски и потенциал реформирования сферы ИС в Украине в контексте Соглашения об ассоциации с ЕС.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, права человека, принудительное лицензирование, режим исчерпания прав.

О. М. LEVKOVETS

Ph.D., associate professor, associate professor of the Economic Theory Department, Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine

**REFORMATION OF THE INTELLECTUAL PROPERTY SPHERE
IN UKRAINE: SEARCH FOR AN OPTIMAL MODEL**

Problem setting. Harmonization of the national legislation in the intellectual property (thereinafter – IP) sphere in conformity with the Ukraine–European Union Association Agreement is an important step to formation of the legal economy. Nevertheless, scientists criticize the planned innovations.

Recent research and publications analysis. Scientific papers of A. Olefir, H. Androshchuk, O. Kashyntseva present analysis of consequences resulted from implementation of the Ukraine–European Union Association Agreement with regard to intellectual property.

Paper objective. An article purpose is to substantiate a conceptual approach to formation of the optimal model for protection of intellectual property rights (thereinafter – PIPR) and to demonstrate risks and potential of reformation.

Paper main body. A degree of performing the main functions and adherence to basic principles of building a system on the part of an IP institution are criteria of PIPR optimality. Changes of competition conditions and innovative activity lead to spread of a situation, when an IP right is exercised contrary to its institutional and functional purpose.

Attempts and goals of application of exclusive rights should conform to basic legal values and functions of the IP right. The national legislation may establish restrictions on exercising the exclusive rights. Strengthening PIPR may impede the economic growth in developing and newly industrializing countries. Minimum standards of PIPR conduce to the economic increase under conditions of low rates of development. Strengthening PIPR is expedient to the extent of economic development growth.

Obligations of Ukraine within the Ukraine–European Union Association Agreement concerned with the pharmaceutical industry (additional mechanisms of protection: an additional protection certificate, extension of a regime of data exclusivity) contain the most considerable risks. Limitations of population access to medicines and high prices for medicines are consequences of implementation. It is expedient to use the potential of flexible statements of the Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (thereinafter – TRAIPR), which include parallel import and compulsory licensing.

Conclusions of the research. In the process of building the optimal model of PIPR, it is important to take into account the institutional and functional purpose of IP rights, global tendencies of development of the IP sphere, and specificity of a country. The Ukraine–European Union Association Agreement constitutes strengthening the PIPR regime and complementary mechanisms of protection. It is expedient to use the potential of «flexible» mechanisms of TRAIPR and unacceptance of additional obligations.

Short Abstract for the article

Abstract. The article substantiates conceptual reference points for formation of the optimal national model for protection of intellectual property rights. The basis comprises the institutional and functional purpose of IP rights, generalization of global tendencies of IP sphere development, taking into consideration specificity of a country. The author demonstrates risks and the potential of reformation of the IP sphere in Ukraine, using the pharmaceutical industry as an example.

Key words: intellectual property rights, optimal level, human rights, compulsory licensing, regime of exhaustion of rights.

УДК 346:347.721

Д. В. ЗАДИХАЙЛО

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
e-mail: hp.nuau@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7612-7639>

ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ВПЛИВУ ЯК ЦІЛІСНИЙ ОБ'ЄКТ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ¹

У статті звернуто увагу на відсутність законодавчої систематизації нормативно-правового матеріалу, що забезпечив би системне функціонування державного макроекономічного регулювання. Адже правове забезпечення функціонування такого механізму розподілено між джерелами різних галузей законодавства, що перешкоджає його чіткому і узгодженому функціонуванню. Акцентується увага також і на необхідності законодавчої деталізації застосування окремих правових засобів такого механізму з огляду на забезпечення законності в процесі використання державою власних організаційно-господарських повноважень. Відтак, актуалізовано питання про створення на першому етапі віртуального нормативно-правового комплексу регулювання відносин державного макроекономічного регулювання для забезпечення узгодженості та системного характеру нормотворчої діяльності в цій сфері.

---

¹ Роботу виконано у межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (№ державної реєстрації 0111U000962).

Ключові слова: державне макроекономічне регулювання, державна макроекономічна влада, економічна система, інтеграція та систематизація нормативно-правового матеріалу, предмет правового регулювання, публічно-приватне партнерство.

Постановка проблеми. Сучасна українська держава та економічна система суспільства все ще залишаються на запасній колії далекої провінційної залізничної станції, тільки спостерігаючи, як проносяться інші потяги в напрямі нової економічної ери. Параліч економічного розвитку викликаний не тільки несформованістю власної позитивної національної моделі економічного розвитку, але і реально створеною економічною системою олігархічного типу, що спотворює не тільки прогресивні, але і базові засади економічних ринкових відносин. Накопичення традиційних економічних проблем структурного, інфраструктурного характеру, хронічна інвестиційна та інноваційна недостатність у функціонуванні економічного організму і багато-багато інших суттєво піднімають суспільно-політичну ціну державної макроекономічної політики та державного макроекономічного регулювання. В той же час стан законодавчої урегульованості функціонування відповідного механізму залишається на рівні, що абсолютно не відповідає сучасним вимогам. Ситуація на грошово-кредитному ринку яскраво свідчить, що суспільство і навіть представницькі державні інститути не контролюють ситуацію, зокрема в монетарній політиці держави, що не припустимо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що ціла низка напрямів економічної політики держави, зокрема в контексті вивчення механізмів організаційно-господарського впливу держави на визначені сфери господарювання, отримали увагу в роботах представників харківської школи господарського права. Необхідно вказати на розробку проблематики господарсько-правового забезпечення промислової політики держави В. О. Усатим [1], інвестиційної політики – В. І. Кухарем [2], зовнішньоекономічної політики – В. А. Юсуповим [3], інноваційної політики – Ю. Є. Атамановою [4].

Усі названі та багато інших науковців неодмінно зачіпали проблематику саме макроекономічного державного регулювання у відповідному контексті дослідження. Однак самостійним об'єктом правового дослідження названа проблема не стала ні з огляду на з'ясування складу такого механізму відносин, що виникають у процесі його функціонування, ні з огляду на відповідну організацію нормотворчої діяльності щодо названих відносин, з метою забезпечення ефективності та законності в процесі застосування відповідного нормативно-правового забезпечення.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є актуалізація питання системності законодавчого забезпечення відносин макроекономічного державного

регулювання, які мають стати єдиним механізмом державного впливу на сферу господарювання, шляхом систематизації та подолання фрагментарності та міжгалузевих бар'єрів в його законодавчому забезпеченні.

Виклад основного матеріалу. Макроекономічна політика держави своєю діяльністю впливає на стан агрегатних показників функціонування економіки через корекцію різноманітних мікропроцесів на кшталт сукупного платоспроможного попиту, сукупних заощаджень та накопичень інвестиційних ресурсів, динаміки стану конкурентоздатності товарів та послуг, масштабів експортно-імпоротної діяльності, рівня безробіття та якості трудових ресурсів тощо. Така політика враховує також загальні властивості національного економічного організму, такі як технологічний рівень виробництва, стан монополізації внутрішніх ринків, ступінь інтегрованості до світової економіки, особливості циклічних процесів у вітчизняній економіці тощо. Саме у сфері макроекономічних відносин реалізується, хоча і не вся, але значна частина напрямів економічної політики, зокрема, кредитно-грошової, бюджетної, податкової, структурно-галузевої, інвестиційної, антиінфляційної, зайнятості, зростання внутрішнього ринку тощо, що власне і мають сукупно забезпечити макроекономічну рівновагу.

В цілому ряді випадків законодавець лише встановлює можливість застосування тих чи інших макроекономічних регуляторів та конкретні органи держави, в компетенцію яких входить використання відповідних повноважень. Здійснення макроекономічного регулювання національної економічної системи зачіпає суспільні інтереси підприємців, споживачів, працівників, інвесторів, імпортерів, експортерів, громадян, що мають заощадження в банківських депозитах, суб'єктів господарювання, що планують власну діяльність на перспективу тощо, для яких необхідність детальної законодавчої урегульованості усіх аспектів такої діяльності держави є беззаперечною. Така визначеність може бути обґрунтована не тільки конституційно-правовими вимогами забезпечення законності в діяльності держави. Фактичними резонами такої постановки питання є також антикорупційні аспекти, вимоги унеможливлення прямого використання макроекономічного регулювання на користь тих чи інших груп суб'єктів господарювання тощо. Все це має сприяти відповідальному використанню владних повноважень держави в сфері економіки.

Насамкінець суспільство має право поставити під свій контроль названу сферу діяльності держави, зробити публічну макроекономічну владу в її особі змістовно та аксіологічно зрозумілою, прозорою, відповідальною, зробити її ефективним учасником функціонування національної економічної системи в інтересах Українського народу.

Макроекономічна політика держави є найбільш складною та відповідальною частиною її економічної політики, і відповідно вимагає створення чіткого та цілісного правового механізму її реалізації. В економічній науці існує певна визначеність щодо структури засобів макроекономічного регулювання щодо його розподілу, зокрема, на фінансову політику, що в свою чергу, розподілена на інструменти політики державних доходів (податкову) та політики державних видатків, а також монетарну (грошово-кредитну) політику, що відповідно включає в себе операції НБУ на відкритому ринку, пов'язані з регулюванням обсягу грошової маси, політику обов'язкового резервування, що визначає доступність кредиту та кінець-кінцем облікову політику (політику рефінансування) [6].

Разом з тим сучасна макроекономічна політика є мистецтвом комбінування та оптимізації засобів щонайменше фінансової монетарної політики і це власне і є одним із вагомих чинників необхідності створення цілісного функціонально органічного правового механізму.

В цілому ж, макроекономічна політика держави як ядро її економічної політики фокусує в собі значну частину напрямів та механізмів останньої, зокрема, грошово-кредитної, валютної, інвестиційної, бюджетної, податкової, зовнішньоекономічної, антиінфляційної, політики зайнятості тощо, з метою досягнення стану макроекономічної рівноваги в національній економічній системі.

За чинного законодавства України засоби і механізми макроекономічного регулювання розподілені за їх галузевою приналежністю між господарським, бюджетним, податковим, природоресурсним, аграрним законодавством, що об'єктивно зашкоджує системності їх застосування. Значна частина правової регламентації застосування цих засобів та механізмів міститься у підзаконних нормативно-правових актах, всупереч вимогам ст. 19 Конституції України.

У зв'язку з цим доцільно створити єдиний системний полігалузевий нормативно-правовий комплекс, що забезпечив би системне функціонування механізму державного макроекономічного регулювання в режимі законності. Як уявляється законодавчою формою його практичної реалізації має бути комплексна кодифікація законодавства в сфері макроекономічного державного регулювання національної економіки [7].

У цьому сенсі слід зазначити, що загальною тенденцією розвитку кодифікаційного процесу у сфері господарського законодавства має бути не тільки модернізація та поглиблення змісту чинного Господарського кодексу України (далі – ГК України), але і створення підпорядкованої його положенням багаторівневої ієрархічної системи підгалузевих та інституційних кодифікацій [8].

Необхідність процесу подальшої кодифікації господарського законодавства обґрунтовано надзвичайним його обсягом і динамікою, значним ступенем колізійності, особливим запитом на системний характер господарсько-правового регулювання враховуючи комплексну природу його об'єктів.

Серед критеріїв доцільності підгалузевих кодифікацій господарського законодавства визначено:

- наявність базової кодифікації у вигляді ГК України;
- необхідність системного регулювання складних об'єктів, зокрема таких, як ринки окремих товарів та послуг;
- сформованих щодо таких об'єктів окремих напрямів державної економічної політики;
- великий обсяг і фрагментарний характер джерел нормативно-правового забезпечення відповідного об'єкта;
- високий ступінь дефектності законодавства у визначеній сфері, що не може бути подоланий фрагментарним удосконаленням змісту окремих його джерел.

Разом з тим важливо зазначити, що ускладнення сучасних економічних відносин ставить на порядок денний проблему створення міжгалузевих систематизацій законодавства. Адже ціла низка відносин економічних за своєю природою залишається за межами предмета господарсько-правового регулювання, виходячи з існуючого розподілу предметів між аграрним, екологічним, фінансовим, адміністративним, а також цивільним та трудовим правом та законодавством. Власне методологія такого розмежування відносин у сфері господарювання з іншими видами відносин міститься у нормах ст. 4 ГК України. Варто зауважити, що за допомогою регулятивного потенціалу названих галузей, кожної окремо, але взятих у сукупності, має складатися загальна картина правового забезпечення статичної та динамічної, мікро- та макрорівнів функціонування економічної системи суспільства – системи її економічних відносин.

Суспільна потреба законодавчого забезпечення найбільш актуальних механізмів забезпечення функціонування економічних відносин у макроекономічному форматі нагадує, що властивостями розвитку права є не тільки процеси його уніфікації та спеціалізації, але також і процеси подальшої диференціації і в той же час – інтеграції, залежно від ефекту, на який розраховують і законодавець, і безпосередні учасники правовідносин. Так, диференціація, включаючи її предметний галузевий, підгалузевий, інституційний рівні, призначена забезпечити більш точне, адресне, диференційоване у мікрорівнево-му масштабі суспільних відносин правове їх регулювання, тоді як інтеграція

нормативного матеріалу, не зважаючи навіть на предметно-галузеве його розмежування, призначена забезпечити системний, потенційно синергетичний характер правового регулювання, визначаючи нормативні параметри макро-рівневого масштабу динаміки суспільних процесів. Такій інтеграції, інтегративній систематизації норм права, має кореспондувати відповідний макрооб'єкт у системі суспільних відносин, яким власне і є економічна система. Адже її частини, складові, які мають свої власні «відповідальні» галузі права і законодавства, повністю або частково повинні бути підпорядкованими завданням забезпечення ефективного функціонування спільних для них системоутворюючих зв'язків, через які і здійснюється взаємодія між елементами такої суспільної системи. До таких елементів слід віднести фактори виробництва, майнові права щодо них та їх суб'єктів, відносно використання та залучення названих факторів у господарську діяльність, виробничий процес. У цілому, мова йде про природні ресурси, енергоносії, грошові кошти, об'єкти інтелектуальної власності в формі інноваційних продуктів, трудову спроможність громадян тощо. Елементом економічної системи є і сам підприємець – суб'єкт господарювання, що власне і компонує фактори виробництва в організовану підприємницьку діяльність. Окремим елементом системи є безперечно споживачі, яким можуть бути властиві дезінтегрованість або організованість, вимогливість та схильність до проведення власної споживчої політики на ринку або пасивність тощо. Звичайно, що окремий сегмент економічної системи утворює держава, інші суб'єкти публічної влади, що через систему владних (організаційно-господарських) відносин мають забезпечувати публічні інтереси в механізмі функціонування такої системи та забезпечувати правовий господарський порядок як такий.

Слід констатувати, що механізму змістовної і навіть дефінітивної конвергенції різногалузевого нормативного матеріалу в інтересах системного законодавчого забезпечення сфери економічних відносин як таких не створено. Можливо, що сьогодні названа проблема не набула необхідного рівня її свідомих актуалізації, з тим, щоб хоча б у процесі організації законотворчих робіт створити комплексний міжгалузевий нормативний модуль «Макроекономічне право». Взагалі практичний сенс подібних або інших модулів інтеграції – систематизації різногалузевого нормативно-правового матеріалу полягає саме в досягненні цільової гармонізації регулювання складних, гетерогенних за природою, але цілісних та автономізованих суспільних відносин, об'єднаних межами окремого макрооб'єкта. Для цього, в першу чергу, необхідно забезпечити системну взаємодію названих різногалузевих механізмів в напрямі визначеного і спільного для них правового впливу. Особливої акту-

алізації така предметна інтеграція різногалузевого нормативного матеріалу набуває за умови наявної суспільно-політичної гостроти щодо відповідного комплексу суспільних відносин, що створює необхідність формування самостійної та виразної політики держави в цій сфері. У свою чергу, реалізація такої політики вимагає активізації управлінського впливу держави щодо відповідного об'єкта управління. Стосовно «макроекономічного права» і власне – макроекономічних відносин усе це актуалізує створення та функціонування комплексного та ефективного механізму державного регулювання економічних процесів.

Відтак міжгалузева інтеграція – систематизація нормативно-правового регулювання, спрямована на забезпечення повноти та ефективності реалізації політики держави, необхідної її інструментальної структурованості та формування спільних цілей та відповідної їм системи засобів. Процеси формування міжгалузевих нормативно-правових модулів мають сприяти процесам внутрішньосистемної правової уніфікації самих правових засобів, створенню нових механізмів їх взаємодії у відповідності до завдань політики держави, а також сприяти створенню реальних комплексних міжгалузевих інститутів, що прийматимуть форму відповідних законодавчих актів.

У цьому контексті, макроекономічне право, як функціональний системний полігалузевий нормативно-правовий модуль у системі координат національного права, має своїм призначенням структурно об'єднати відповідні господарські, аграрні, фінансові, трудові, соціально-забезпечувальні правові інститути, що в єдиному макромеханізмі правового регулювання повинні забезпечити державі проведення ефективної макроекономічної політики, спрямованої на підтримання шляхом активного державного регулювання необхідних внутрішніх та зовнішніх балансів та інших макроекономічних властивостей функціонування національної економічної системи. (Симптоматичним є використання законодавцем в тексті ст. 5 ГК України такого словосполучення – «державне регулювання макроекономічних процесів».) На першому етапі такої законотворчої систематизаційної роботи, як уявляється, є потреба у певній цільовій конвергенції окремих інститутів бюджетного, податкового та господарського права.

Отже, створення модулів різногалузевого комплексного нормативно-правового регулювання макроекономічних об'єктів на першому етапі могло б носити віртуальний характер, що було б особливо важливо для підвищення якісної ефективності самого законотворчого процесу, на другому етапі можна було б говорити про окрему практичну форму реалізації віртуальної нормативної інтеграції, а саме, через прийняття цілої низки різногалузевих комплексних законів України, об'єктом регулювання яких могли б бути окремі

сектори та окремі кластери в національній економіці, розвиток яких набуває мультиплікаційних ефектів.

Враховуючи надзвичайну концентрацію капіталу, що складається в межах основних холдингових об'єднань підприємств, відомих як олігархічні, слід зазначити, що економічна стратегія розвитку таких холдингів, враховуючи обсяги виробництва, кількість підприємств, кількість зайнятих, концентрацію фінансового капіталу і багато іншого, набуває макроекономічного характеру. Відтак, формат відносин між державою та одним або кількома олігархічними холдингами є форматом макроекономічних відносин між їх суб'єктами. Тому видається, що потенційно державно-приватне партнерство може отримати значення окремої форми макроекономічного регулювання національної економіки, за умови співпадіння стратегії розвитку держави та відповідних холдингів. У той же час за своїм змістом правове регулювання відносин публічно-приватного партнерства може розглядатися як різновид спеціального режиму господарювання адресної спрямованості.

Саме тому одним із важливих чинників удосконалення співпраці органів держави та господарських організацій є подальше удосконалення, розвиток та деталізація правових форм публічно-приватного партнерства, на базі норм чинного Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Тому слід мати на увазі, що законодавчими джерелами систематизації норм, що забезпечують макроекономічне державне регулювання є не лише відповідні інститути Закону України «Про Національний банк України», ГК України, Бюджетного та Податкового кодексів України, але і такий специфічний за своєю природою нормативно-правовий акт як Закон України «Про державно-приватне партнерство» за умови його суттєвої модернізації.

Однак основним напрямом удосконалення змісту Закону України «Про державно-приватне партнерство» могли б бути визначені інші предметні особливості такого партнерства. Ключовим мала б стати реалізація інвестиційно-інноваційного проекту, що має не тільки приватне, але і публічне, загальнодержавне або регіонально-місцеве значення. Відтак, сторони могли б зафіксувати взаємні зобов'язання, зокрема щодо засобів державної та комунальної підтримки реалізації таких проектів. Необхідно прямо визнати слабку концептуальну та юридико-технічну сторону чинного Закону України «Про державно-приватне партнерство» адже, як уявляється, перелік ознак такого партнерства згідно до змісту ст. 1 названого Закону слід доповнити обов'язковим публічним значенням мети такого партнерства, реалізації його проекту, а також необхідності інвестування в проект таких за обсягом коштів або інших майнових цінностей, що за ресурсами місцевого або державного

бюджету з одного боку, та ресурсами приватного партнера – з другого, не є можливим. Відтак реалізація проектів національного масштабу може виконати роль мультиплікатора зростання національної економіки, впливати на макроекономічні параметри її функціонування.

Висновки.

1. Здійснення макроекономічного регулювання національної економічної системи зачіпає суспільні інтереси підприємців, споживачів, працівників, інвесторів, імпортерів, експортерів, громадян, що мають заощадження в банківських депозитах, суб'єктів господарювання, що планують власну діяльність на перспективу тощо, для яких необхідність детальної законодавчої урегульованості усіх аспектів такої діяльності держави є беззаперечною.

2. Насамкінець суспільство має право поставити під свій контроль названу сферу діяльності держави, зробити публічну макроекономічну владу в її особі змістовно та аксіологічно зрозумілою, прозорою, відповідальною, зробити її ефективним учасником функціонування національної економічної системи в інтересах Українського народу.

3. За чинного законодавства України засоби і механізми макроекономічного регулювання розподілені за їх галузевою приналежністю між господарським, бюджетним, податковим, природоресурсним, аграрним законодавством, що об'єктивно зашкоджує системності їх застосування.

4. Доцільно створити єдиний системний полігалузевий нормативно-правовий комплекс, що забезпечив би системне функціонування механізму державного макроекономічного регулювання в режимі законності.

5. Макроекономічне право, як функціональний системний полігалузевий нормативно-правовий модуль у системі координат національного права, має своїм призначенням структурно об'єднати відповідні господарські, аграрні, фінансові, трудові, соціально-забезпечувальні правові інститути, що в єдиному макромеханізмі правового регулювання повинні забезпечити державі проведення ефективної макроекономічної політики, спрямованої на підтримання шляхом активного державного регулювання необхідних внутрішніх та зовнішніх балансів та інших макроекономічних властивостей функціонування національної економічної системи.

6. Потенційно державно-приватне партнерство може отримати значення окремої форми макроекономічного регулювання національної економіки, за умови співпадіння стратегії розвитку держави та відповідних холдингів. У той же час за своїм змістом правове регулювання відносин публічно-приватного партнерства може розглядатися як різновид спеціального режиму господарювання адресної спрямованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Усатий В. О. Господарсько-правове забезпечення державної промислової політики України: монографія. Харків: Юрайт, 2016. 176 с.
2. Кухар В. І. Господарсько-правове забезпечення державної інвестиційної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 20 с.
3. Юсупов В. А. Господарсько-правове забезпечення зовнішньоекономічної політики держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
4. Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації: монографія. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.
5. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
6. Макроэкономическое регулирование: роль государства и корпораций: учеб. пособие / под ред. В. М. Соколинского. М.: КНОРУС, 2010. 248 с.
7. Задихайло Д. В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. С. 7.
8. Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. №4.

REFERENCES

1. Usatyi, V. O. (2016). *Hospodarsko-pravove zabezpechennia derzhavnoi promyslovoi polityky Ukrainy*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
2. Kukhar, V. I. (2008). *Hospodarsko-pravove zabezpechennia derzhavnoi investytsiinoi polityky v Ukraini. Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Yusupov, V. A. (2009). *Hospodarsko-pravove zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi polityky derzhavy. Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
4. Atamanova, Yu. Ye. (2005) *Innovatsiine pravo Ukrainy: problemy teorii ta systematyzatsii*. Kh.: Vyd. SPD FO Vapniarchuk N. M. [in Ukrainian].
5. Zadykhailo, D. V. (2012). *Hospodarsko-pravove zabezpechennia ekonomichnoi polityky derzhavy*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
6. *Макроекономическое регулирование: rol gosudarstva i korporatsiy: uchebnoe posobie / V. M. Sokolinskiy (Ed.). (2010). М.: KNORUS [in Russian].*
7. Zadykhailo, D. V. (2013). *Pravovi zasady formuvannia ta realizatsii ekonomichnoi polityky derzhavy. Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Zadykhailo, D. V. (2010). *Kodyfikatsiia innovatsiinoho zakonodavstva: okremi kontseptualno-pravovi pidkhody. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 4 [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 19.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 11.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 14.11.2017 р.

Д. В. ЗАДЫХАЙЛО

доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ МЕХАНИЗМ
МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ КАК ЦЕЛОСТНЫЙ
ОБЪЕКТ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ**

В статье обращено внимание на отсутствие законодательной систематизации нормативно-правового материала, который бы обеспечил системное функционирование государственного макроэкономического регулирования. Сегодня правовое обеспечение функционирования такого механизма распределено между источниками различных отраслей законодательства, что противоречит его четкому и согласованному функционированию. Акцентировано внимание также и на необходимости законодательной детализации применения отдельных правовых средств такого механизма, учитывая необходимость обеспечения режима законности в процессе применения государством собственных организационно-хозяйственных полномочий. В связи с этим актуализирован вопрос о создании на первом этапе виртуального нормативно-правового комплекса регулирования отношений государственного макроэкономического регулирования для обеспечения согласованного и системного характера нормотворческой деятельности в данной сфере.

Ключевые слова: государственное макроэкономическое регулирование, государственная макроэкономическая власть, экономическая система, интеграция и систематизация нормативно-правового материала, предмет правового регулирования, публично-частное партнерство.

D. V. ZADYKHAYLO

Doctor of Sciences (Law), Professor, Head of the Economic Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

**A GOVERNMENT MECHANISM OF THE MACROECONOMIC
INFLUENCE AS AN INTEGRAL OBJECT OF LEGISLATIVE SUPPORT**

Problem setting. Accumulation of traditional economic problems concerned with structure and infrastructure of the economy, a chronic investment and innovative shortage in the process of functioning of an economic mechanism, and many other problems leads to increase in social and political importance of a government macroeconomic policy as well as government macroeconomic regulation. At the same time, the state of legislative regulation of functioning of a respective mechanism does not absolutely adhere to contemporary requirements.

Analysis of recent research and publications. The author takes notice of considerable contribution of domestic scientists. V. O. Usatyi has developed problematics related to economic and legal support of a government industrial policy, V. I. Kukhar has focused on an investment policy, V. A. Yusupov has considered an international economic policy, Yu. Ye. Atamanova has developed an innovative policy.

All the mentioned and many others scientists have certainly taken notice of problematics of the very macroeconomic government regulation in the corresponding context of research. Nevertheless, neither ascertainment of the content of such mechanism of relations that emerge in the process of its functioning nor respective organizing of law-making activity concerned with the mentioned relations have led to development of the noticed problem as independent subject to legal research for the purpose of providing efficiency and legitimacy in the process of application of a corresponding normative and legal act.

Formulation of objectives. An article purpose is to actualize matters concerned with systematization of legislative support of relations related to macroeconomic government regulation, which should become a single mechanism of the government impact on the economic sphere.

The main material presentation. In many cases, the legislator only establishes an opportunity of application of some or other macroeconomic regulators and appoints certain executives, which are eligible for usage of corresponding powers. Macroeconomic regulation of the national economic system affect public interests of entrepreneurs, consumers, employees, investors, importers, exporters, citizens that have savings on banking deposits, and economic entities that plan own activity in the perspective. The necessity of thorough legislative regulation of all the aspects of such government activity is indisputable for the mentioned participators.

The government macroeconomic policy is the most complicated and responsible part of its economic policy. Correspondingly, it requires formation of a precise and integral legal mechanism for its implementation.

According to the current legislation of Ukraine, means and mechanisms of macroeconomic regulation are divided among economic, budgetary, tax, natural resources, and agriculture legislation in the context of their industrial affiliation. This fact objectively impedes consistency of their application. Contrary to requirements of Article 19 of the Constitution of Ukraine, the secondary legislation comprises a significant part of legal regulation of application of these means and mechanisms.

Consequently, it is expedient to form a single systematized multi-sectoral normative and legal complex, which would provide system functioning of the mechanism of government macroeconomic regulation in the regime of legitimacy. The author thinks that complex codification of the legislation in the sphere of macroeconomic government regulation of the national economy should be a legislative form of its practical application.

Conclusions. 1. According to the current legislation of Ukraine, means and mechanisms of macroeconomic regulation are divided among economic, budgetary, tax, natural resources, and agriculture legislation in the context of their industrial affiliation. This fact objectively impedes consistency of their application.

2. It is expedient to form a single systematized multi-sectoral normative and legal complex, which would provide system functioning of the mechanism of government macroeconomic regulation in the regime of legitimacy.

3. Macroeconomic law as a functional systematized multi-sectoral normative and legal module within the national legal system is entitled to structurally combine respective economic, agriculture, financial, labor, and social assistance legal institutions in the form of a single macro-mechanism of legal regulation. These institutions should ensure undertaking an effective macroeconomic policy aimed at support of essential internal and external balances and other macroeconomic features of functioning of the national economic system through active government regulation.

4. Potential private and public partnership may be considered as a separate form of macroeconomic regulation of the national economy under conditions of coincidence of a strategy of country development and corresponding holdings. Simultaneously, legal regulation of relations of private and public partnership may be considered as a type of the special economic regime oriented towards a certain target.

Short Abstract for the article

Abstract. The author pays attention to absence of legislative systematization of normative and legal acts, which would ensure system functioning of government macroeconomic regulation. Legal support of functioning of such mechanism is divided among sources of different branches of the legislation. This fact impedes precise and concerted functioning of the legislation. The author highlights the necessity of legislative substantiation of usage of certain legal means belonged to such mechanism in order to ensure legitimacy in the process of application of own organizational and economic authorities by the government. Therefore, the author actualizes a matter regarding formation of a primary virtual normative and legal complex for administration of relations related to government macroeconomic regulation to provide conformity and systematization of law-making activity in this sphere.

Key words: government macroeconomic regulation, government macroeconomic power, economic system, integration and systematization of normative and legal acts, subject to legal regulation, public and private partnership.

UDC 346.13.(094)

YU. I. OSTAPENKO

PhD. (Legal Sciences),
assistant lecturer of the Economic Law
Department, Yaroslav Mudryi National
Law University, Kharkiv, Ukraine
e-mail: julost1111@ukr.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4033-5927>

REFORMATION OF MECHANISMS FOR ECONOMIC AND LEGAL REGULATION OF DIFFERENT BRANCHES AND SECTORS OF THE NATIONAL ECONOMY¹

The article examines incremental reformation of a mechanism for economic and legal support of market relations. The author determines necessary institutional changes and processes of reformation of particular economic institutions and highlights important aspects in reformation of the economic and legal mechanism.

Key words: economic legislation of Ukraine, economic and legal institution, codification of economic legislation.

Problem setting. Under a system of social transformations of Ukraine, an issue of formation of the economic and legal mechanism for providing market economic relations is of considerable importance. Despite all the institutional changes, privatization processes, formation of certain instruments for organizational and economic influence, there are many issues related to formation of a contemporary developed model of economic activity in Ukraine. Particularly, unsatisfactory rates of growth of the Ukrainian economy affirm the above-mentioned statement (Rudiaha, 2017).

Obviously, legislative embodiment of a new model of economic activity and certain structural economic and legal reforms within various economic sectors is

---

¹ Роботу виконано у межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (№ державної реєстрації 0111U000962).

an integral system. This system encompasses innovative measures, new approaches to institutional and structural transformations, and corresponding reformation of implementation mechanisms (stimulation, regulation, and control through corresponding institutions of a government and a market) aimed at attainment strategic and tactic goals of development of sectors and complexes in the national economy. These goals are as follows: the increase of output; evolvement of production processes; the increase of competitiveness of all the sectors of the national economy; support of mechanisms of market self-regulation of economic entity activity, etc.

Simultaneously, the influence of international competition, issues concerned with internal transformations of units of the national economy, providing sustainable innovative development of corresponding production assets require a legislator as well as the economic and legal science to focus on a level of sectoral and even cluster mechanisms of the organizational and economic influence on economic relations rather than on a level of general issues. Such approach needs the thorough analysis of specificity of corresponding economic and production relations, ascertainment of their contemporary economic context, tendencies of development, and, subsequently, goals of a governmental strategy regarding these relations for the purpose of formation of corresponding methodology for the economic and legal influence (Cherepovskyi, 2017).

Development of the theoretical model of such universal sectoral mechanism of the organizational and economic influence is of significant importance for evolvement of an economic and legal doctrine as well as for a qualified process based on own methodological instruments, which aims at formation of governmental programs for development of the industry and certain sectors, formation of particular segments of economic legislation, et al.

Analysis of recent researches and publications. Legal institutionalization of a juridical aspect of providing economic development in certain branches and sectors of the national economy has significantly encouraged organizing scientific economic and legal researches. Scientific papers of domestic economists such as O. M. Vinnyk, R. V. Vaksman, D. V. Zadykhailo, H. L. Znamenskyi, V. K. Mamutov, Yu. I. Ostapenko, K. V. Plavshuda, K. O. Stadnik, A. V. Semenyshyn, I. M. Rudiaha, Ye. V. Cherepovskyi, etc. have contributed to theoretical examination of the mentioned matter in the last years.

Thus, a large amount of such scientific papers enables to form a universal theoretical matrix for research. It is important for relevant scientific and theoretical results as well as for enhancement of quality of legislative reformation of all the spheres of economic activity.

Formulation of aims. An article purpose is to improve a legal mechanism for regulation of economic processes and establishment of principal outcome

frameworks, basic modelling of legislation with respect to each separate operating complex.

The main material presentation. Formation of principles of democratic nationhood based on the rule of law in Ukraine constitutes strengthening requirements to quality and systematization of the legislation, because almost all social relations exist in the system format. Therefore, a subject to legal regulation, which reproduces this systematization to a greater extent, should consist of all the hierarchically structured elements of such system in accordance with their role in functioning and fulfillment of its mission. Otherwise, it is complicated to provide harmony of the social interests, which are an aim of legal regulation. It is worth mentioning that regulation of ways of meeting individual interests may not be equal to ways of meeting public interests (Zadykhailo, 2012).

A system of legal and economic regulation with unbalanced internal relations between its key elements does not functionally confirm with that system of real social relations, for regulation of which it is created (Zadykhailo, 2011). A reverse interconnection between a system of legal regulation and an economic system is useful, when a functional and regulatory mission of the former turns out to be inadequate, inefficient, and distorted compared to that result, which should have been anticipated. Thus, there are specific circumstances in the economic sphere of Ukraine due to several large-scale reformations of the latter caused by insufficient attention of the legislator or implementation of reformations, which do not take into account public interests, including the interests of next generations. Adoption of a majority of economic primary and secondary legislation leads to the following collisions: coincidence, ambiguous regulation of the same matter; counteractions between norms. As a result, there is an extreme need to dismantle an entire system of economic and legal regulation.

Although a problem of modernization of the national economic system may not be brought into consonance with a level of optimization of its economic mechanism, the latter will be its key module. Thus, there is a primary goal to form an economic model being adequate to modern realities. This model will be implemented through reformation of systematization regarding primary and secondary legislation.

The Ukrainian Codification Commission (1995–2000), which was formed by the Decree of the President of Ukraine, launched a systematization process. This Commission was obliged to determine scientific frameworks of codification of the Ukrainian legislation and the sequence of adoption of the Codes. On 16 January 2003, the Verkhovna Rada of Ukraine approved the Economic Code of Ukraine prepared in accordance with a judiciary and legal reform. Developing the Economic Code of Ukraine, the legislator took into consideration the necessity of providing interaction of governmental regulation of the economy and market self-regulation, establishment of more stable and a clear playing field within the system

of legal regulation of economic activity (Mamutov, 2014). It is useful to highlight that one of the most considerable distinctions of the continental legislative tradition consists in a conscious desire for systematization and putting the legislation into order through its codification. For instance, this tradition has been a basis for formation of codes that regulate economic relations (trade, commercial) in France, Germany, Austria, Czech Republic, Poland, and in a dozen of other countries. There is a legislative requirement in France, which states that new norms of legislation had to fit into existing ones in those sectors, where legislation is codified. Nevertheless, it is impossible to apply the mentioned traditional legislative requirements to the national economic dimension because of several reasons. Firstly, the Economic Code of Ukraine entered into force on 1 January 2004 and a large amount of the legislation (especially sectoral) has been adopted recently on the basis of the Model Legislation developed during the period of the Union of Soviet Socialistic Republics. That is to say, current legislative norms had to be coordinated with norms of corresponding laws. However, existence of collisions in the economic norms demonstrates absence of such methodological actions on the part of developers. Secondly, dynamicity of economic processes requires permanent amendment of the legislative norms (especially in some economic sectors, where a rapid chaotic scientific and technological revolution occurs, e.g. telecommunications). Thirdly, the content of newly formed legislative acts does not always adhere to the content of the Economic Code of Ukraine due to prevailing of numerous private and commercial interests. Regardless of the previously mentioned reasons, there is a need to agree with one of key research views of Mamutov (2014), who states that a legislative economic dimension should be hierarchically harmonized with its basis (p. 5), i.e. with the Economic Code of Ukraine.

Thus, there should be methodology for formation and modernization of an existing economic process. In other words, there is a need for improvement of legislative technique using a system of special legal measures, which belong to a category of economic and legal guarantees and acquire such meaning among various legal measures because of their instrumental function within a mechanism of legal regulation. In order to form such mechanism, the author proposes to apply legal measures such as principles, cautions, special legislative techniques for formation of rights and obligations, establishment of single reasons and means of legal responsibility, support a subjective right through the additional legal force owing to fixation of the right in texts of the Constitution of Ukraine or international treatments. Therefore, the legislator should take into account a concept of guarantee legal means (Kharkivska, 2017).

The author thinks that such configuration of legislative support for contemporary economic relations is able to provide comprehensive application of a multidimen-

sional complex of the private and public interests in the single legal mechanism. This complex should aim at implementation of an integral national strategy of economic development, a corresponding governmental economic policy within a paradigm of market economic relations. Unfortunately, there is no core national economic strategy encompassing the following criteria, which should be subjects to a determined economic policy: maximum compliance with social needs; maximum legal force of legislative enshrinement; a maximum real period of development (Zadykhailo, 2006).

Certainly, comparison of legislative techniques of execution applied by the current Code and the laws is not a reason for cancelation of the former. They become a challenge for a more enhanced approach to application of legislative technique regarding reformation of the legislation in the economic sphere. In the first place, current horizontal economic relations, which include contractual, economic, and production relations between business entities, contractual relations between business entities, contractual relations between business entities and consumers, etc., need the revision. Current systems of agreements in the model business may be an example of the above-mentioned statement, because the latter is regulated at the contractual law level rather than at the legislative level. As for the vertical format, the author suggests to diagnose norms regulating, firstly, the main sectors of the economy (importance of formation of a policy and its development strategy are enshrined in Article 10 of the Economic Code of Ukraine) and, secondly, the main methodological system institutions such as the national institution of the competitive law.

Dynamics of development of systematization processes, extension of economic spheres, and, subsequently, an economic law subject and legislation will require organizing permanent analyzing the content of the latter for the purpose of rapid amendment of legislative regulation and striking the balance between the dispositive principle and the imperative principle of a legal effect on economic behavior of economic entities. Such aim can be achieved in the process of further extension and intensification of codification work in the economic legislation through development and adoption of sub-sectoral and institutional codes being subordinated to the Economic code of Ukraine and aimed at putting into order process of specialization and consolidation in various segments of the economic legislation. Obviously, a level of optimization of amendment and harmonization of the legislation with realities in the context of regulation of certain economic relations will be important depending on development of an economic segment (a market, a complex), because dynamics of development of vital requests of a particular product (a service) objectively differs due to spontaneous or passive development in some processes. The author observes the same situation in the eco-

conomic legislation. Nevertheless, active legislative development is not always inherent to a more dynamic market. This is primarily related to the real interest of the political elite rather than a social request.

Therefore, a mechanism for juridical and technical implementation of economic reforms in the future requires the attention to general components of the economic sphere as well as stipulates a prompt need of juridical support for each segment of the economy as a whole. As a result, legal frameworks of development of each sector should be examined, above all, in the economic and legal context and be considered from the perspective of economic and legal measures.

However, the structural and sectoral economic policy disclosed in Article 10 of the Economic Code of Ukraine does not explain the content of essential economic infrastructure at all. There is a need to include a list of all the economic sectors, in which the government needs a special complex approach to legislative technique and the content of a corresponding legislative complex, in the content of the mentioned norm. This procedure may be performed owing to granting the special legal status to these spheres.

Simultaneously, a branch (sectoral) legal mechanism of the organizational and economic influence on economic sphere relations is an obligatory and determinative complex instrument of implementation of a structural and sectoral policy of the government. This policy is formed depending on estimation of contemporary and anticipated competitiveness of such sector. It consists of program algorithms of sectoral development determined by the government, formation of politically responsible parties, organizational and economic authorities with the adequate burden of competencies, and a legislatively determined set of necessary and sufficient economic and legal means of governmental regulation for implementation of program figures (Cherepovskyi, 2015).

Formation of gradual legislative regulation of a transport system and ensuring an appropriate level of economic and legal regulation of infrastructural processes in the transport sector, especially a railway sector, is a striking example in a system of providing the mechanism of economic transformations. It is worth mentioning that stable and effective functioning of the rail transport is a necessary condition for providing defense capability, national security, integrity of the country, and the increase of living standards of the population. Absence of strict modelling of legislative infrastructure for regulation and establishment of necessary methods of the organizational and economic influence on relations in this sphere will lead to a one-sided government policy and insufficient effectiveness in reformation. A view of Rudiaha (2015) may be a scientific example of effective reformation of the rail industry. Rudiaha (2015) states, "Legislation on rail transport comprises a large amount of interrelated normative and legal acts with various degrees of the legal

force, which regulate these relations. Therefore, it requires systematization according to a method of codification and reform in order to provide the real supremacy of law in regulation of such relations, bringing legal norms of the rail industry into line with requirements of the EU legislation, and elimination of gaps, collisions, and contradictions in current legal norms” (p. 222).

Certainly, adoption of a considerable amount of primary and secondary legislation in the sphere of rail transport lead to coincidence of approved norms, ambiguous regulation of the same matter, and contradictions between them. As a result, there is an urgent problem of codification of the entire current legislation of the respective economic sector. Rudiaha (2015) suggests a legislative model of reformation of the rail industry, which will not undermine a single property and managerial complex. It consists of the two following steps. The first step consists in systematization of the Ukrainian legislation on rail transport in the form of codification in accordance with international legal treatments, normative acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the Ministry of Infrastructure of Ukraine. The second step implies a systematization complex of orders of rail industry managers, which are adopted for organizing activity directly within railways, are obligatory for staff, and establish norms, rules of activity in general and in the process of transportation in particular (p. 166).

It is worth mentioning that economic law and, subsequently, economic legislation constitutes a peculiar “range” for deployment of certain systematization modules across economic sectors in terms of complexity of a subject of regulating relations, system and synthetic nature, and extraordinary dynamics of development. At the practical level, the government, enterprise associations, scientific institutions, etc. initiate development of projects concerned with codification of legislation, namely on electricity, trade, international economic investment, and innovative sectors. Obviously, the content and the order of composing legal means of a mechanism for the industrial (sectoral) organizational and economic influence comprise a variety of elements depending on peculiarities of achievement goals of sectoral development. Nevertheless, the main elements of the sectoral mechanism should become an obligatory component of the contemporary legal economic order.

The author suggests substantiating the mentioned statement through defining a defense industry policy, analyzing and systematization of legislative support of the defense industry, and legal description of the latter. Firstly, the defense industry as a very important segment for Ukraine does not propose a definition of the concept “defense industry policy”. Scientists, namely Semynyshyn (2015), suggest to consider it as a component of economic policy, which constitutes a system of legal and organizational measures undertaken by the government in the sphere of development, implementation in production, repair, modernization, utilization of arming, military

and special equipment for the purpose of development of production assets in order to maintain a necessary level of defense capability of the country and competitiveness of domestic arming in the world market. This policy is undertaken in conformity with state industrial policy principles. The state program of defense industry development comprises the defense industry policy. Scientists propose to include this policy to legislation, namely to Article 10 of the Economic Code of Ukraine (p. 159). Semy-nyshyn (2011) thinks that scientists should analyze and systematize reformation of legislative frameworks of the defense industry using a special codified normative act on matters of the defense industry, which is called the Law of Ukraine “On Functioning of the Defense Industry of Ukraine” (p. 166). Thus, the codification process in a certain economic and property complex does not have to be based on a normative act in the form of a code. However, the latter should be methodologically implemented through a system of legal and organizational measures oriented towards the main structural elements of a respective market, influencing the increase of system effectiveness of the entire national economic complex.

It is useful to highlight that economic legislation aims to achieve a super objective, i.e. to organically combine all the sectors of the economy in a single legal mechanism, to indicate general properties and peculiarities of each infrastructure units, and to establish the single economic order for them at the expense of various legal means, which enable to meet various social interests. Such interests include private and public, corporate and long-term, internal economic and international economic interests, economic development and ecological safety interests, et al.

This complex of requests for establishment of the single economic order encourages scientists to develop new sectoral module mechanisms of reformation for several sectors. Nevertheless, there is an obligatory list of elements of the legal mechanism exercising sectoral organizational and economic influence on the economic sphere, which should encompass: a) a formed sectoral economic policy of the government, which has been enshrined in legislation; b) the State Program of Sectoral Development of the National Economy developed and approved according to the established procedure; c) the Law of Ukraine, which is subordinated to the Economic Code of Ukraine and has been adopted in the basic variant; it regulates legal frameworks of economic activity in the sector as well as the legal mechanism of organizational and economic influence of the state on respective economic activity; d) formation and ensuring functioning of a public authorities body (an entity entitled with organizational, economic authorities, special competencies), which is politically responsible for undertaken of corresponding program statements; e) determination, legislative enshrinement, and implementation of a set of respective measures for the organizational and economic influence on a sector of economic activity in an instrumental component of the legal mechanism; f) integration of the

mentioned elements into an integral sectoral legal mechanism of the organizational and economic influence for the purpose of gaining a synergetic managerial effect. In addition, the sectoral mechanism of the organizational and economic influence may include a set of optional elements to provide target configuration of private and public interests of all participators of economic relations. These elements are as follows: an opportunity or necessity of formation of a self-regulating organization joining economic sector entities as an independent and subsidiary unit of organizational and economic authorities; existence of current legal forms of contractual relation implementation in the format of public and private partnership in order to put into practice important sectoral investment and innovative projects; implementation of means and measures of governmental support of sectoral economic entities, which do not counteract WTO requirements; application of special regimes of sectoral economic activity determined in the legislation; implementation of restricting means regarding access of sectoral economic entities to economic activity as well as regarding the rate of turnover of particular goods and services; implementation of state monopoly in a certain sphere of economic activity.

Obviously, prompt evolvement of the scientific and technological progress together with legislative modelling of the economy and its particular components will permanently develop at different rates (sometimes in a structured way, sometimes in a chaotic way). The Economic Code of Ukraine as a higher economic and legal module maintains the same conceptual state for all the sub-system blocks. The Economic Code of Ukraine forms a higher hierarchical link in the economic legislation system. However, qualitative legal regulation needs further development of codification processes.

Certainly, there is a need to accentuate that the economic sphere consist of both industries (spheres) and complexes (various configuration of simultaneously several industries). A telecommunication complex may be an example of legislative regulation of the latter. The author has proposed a three-level legal system for regulation of a certain type of economic relations: a) general frameworks of functioning of the national telecommunication systems of Ukraine, which may be enshrined and regulated through systematization of respective legislation of Ukraine owing to development and adoption of the Telecommunication Code of Ukraine; b) certain types of telecommunication services through formation of a system of laws regulating special subjects that are coordinated with respective statements of the Telecommunication Code of Ukraine; c) detailing of regulation of certain telecommunication services or their peculiarities being under impact of the most active dynamics of telecommunication development (Ostapenko, 2014). In other words, content requirements to formation of special laws of Ukraine or codes concerned with implementation of a sectoral economic and legal policy of the government in

a respective sector or a segment of the national economy may encompass: subordination to the Constitution of Ukraine and the Economic Code of Ukraine; determination of peculiarities of sectoral economic activity as a subject of regulation; determination of the main objectives of a sectoral economic policy of the government and, respectively, orientation of legal regulation towards stimulation, support, monitoring, and restriction of economic activity; strict division of the content of legislative regulation into blocks of economic and production, organizational and economic relations in conformity with institutional structure of a certain industry or a complex; full fixation of functions, goals, and powers of an entity of organizational and economic authorities (executive bodies of state authority); determination of the place and the functional burden of existence of natural monopolies, foreign capital in the public sector; determination of legal forms of state support for investment and innovative activity in industries of capital and commodity export; fixation of the legal status of sectoral market infrastructure entities; peculiarities of functioning of the sector in terms of imposing extraordinary legal regimes; legal preconditions of formation, an organizational form, and the order of functioning of sectoral self-regulating organization.

Conclusions. 1. The author has determined the necessity of improvement of legislative process methodology across various spheres of an economic system, taking into account an immediate necessity for detailed regulation of economic relations at the sectoral level as well as norms regulating a format of “horizontal” or contractual relations as well as “vertical” or sectoral and institutional relations.

2. A law-making process should proceed along the road of harmonization of systematization processes and be based on a single codified act – the Economic Code of Ukraine – and also codified acts across corresponding sectors and segments of an economic sphere brought into line with the Economic Code of Ukraine.

3. An algorithm of sectoral law-making process in the economic legislation should comprise: a) a substantiated sectoral governmental policy in the corresponding juridical form; b) a corresponding state program for sectoral development; c) a law of Ukraine or a sectoral code (depending on infrastructure of the economic industry) brought into consonance with the Economic Code of Ukraine, which regulates legal frameworks of economic activity and a legal mechanism of the organizational and economic influence on respective economic activity; d) formation of program statements regarding a government entity with organizational and economic authorities across particular industries; e) legislative enshrinement, enforcement, and implementation of a set of respective means of organizational and economic influence of an economic sector in an instrumental component of a legal mechanism; f) integration of the mentioned elements into an integral sectoral legal mechanism of the organizational and economic influence in order to gain a synergetic managerial effect.

REFERENCES

Cherepovskiy, Ye. V. (2015). Orhanizatsiino-hospodarske zabezpechenniarealizatsii ekonomichnoi polityky derzhavy. *Hospodarsko-pravova polityka v umovakh zahrozy derzhavnomyuverenitetu Ukrainy*. Poltava: TOV «Firma «Tekhservis», 72–74.

Cherepovskiy, Ye. V. (2017). Haluzevi mekhanizmy orhanizatsiino-hospodarskoho vplyvu na vidnosyny v sferi promyslovoho vyrobnytstva. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.

Kharkivska, K. V. (2017). Systematyzatsiia pravovykh zasobiv zabezpechennia svobody komertsiiinoho hospodariuvannia. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv.

Mamutov, V. K. (2014). Hozyaystvennyiy kodeks – osnova pravovogo obespecheniya ekonomiki. *10-t rokiv zastosuvannia Hospodarskoho kodeksu Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia kodyfikatsii*: proceedings of the Scientific and Practical Conference. Odesa: Yurydychna literatura.

Ostapenko, Yu. I. (2014). Napriamy ta zmist modernizatsii zakonodavchoho rehuliuвання telekomunikatsiinykh vidnosyn v Ukraini. Kharkiv: Yurait.

Rudiaha, I. M. (2015). Mainovyi kompleks zaliznytsi Ukrainy yak subiekt pryrodnoi monopolii:hospodarsko-pravovyi aspekt. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4 (23), 165–175.

Rudiaha, I. M. (2015). Systematyzatsiia zakonodavstva Ukrainypro zaliznychnyi transport:postanovka problemy derzhavy. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3 (22), 218–228.

Rudiaha, I. M. (2017). Hospodarsko-pravove zabezpechennia zaliznychnoho transportu Ukrainy v umovakh reformuvannia. Kharkiv: Yurait.

Semenishyn, A. V. (2011). Pravovi zasoby zabezpechenia ekonomichnoi bezpeky ta oboronozdatnosti Ukrainy. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (4). 98–104.

Semenishyn, A. V. (2015). Oboronno-promyslovyi kompleks Ukrainy: hospodarsko-pravovyi aspekt reformuvannia. Kharkiv: Yurait.

Zadykhailo, D. V. (2006). Stratehiia derzhavy v systemi zakonodavchohorehuliuвання ekonomichnykh vidnosyn. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (44), 129–138.

Zadykhailo, D. V. (2011). Pravovi zasady formuvannia natsionalnoi innovatsiinoi polityky. *Shliakhy formuvannia natsionalnoi innovatsiinoi systemy taudoskonalennia innovatsiinoho zakonodavstva*: proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kharkiv: NDI PZIR.

Zadykhailo, D. V. (2012). Hospodarsko-pravove zabezpechennia ekonomichnoi polityky derzhavy. Kharkiv: Yurait.

The article was received on 11.09.2017.

The article was reviewed 13.10. 2017.

The article was recommended for publication 14.11.2017.

Ю. И. ОСТАПЕНКО

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

**РЕФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ
ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
РАЗЛИЧНЫХ ОТРАСЛЕЙ И СЕКТОРОВ
НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В статье исследуется поэтапное реформирование механизма хозяйственно-правового обеспечения рыночных отношений. Определяются необходимые институциональные изменения и процессы реформирования отдельных институтов хозяйствования, подчеркиваются важные аспекты в реформировании хозяйственно-правового механизма.

Ключевые слова: хозяйственное законодательство Украины, хозяйственно-правовой институт, кодификация законодательства.

Ю. І. ОСТАПЕНКО

кандидат юридичних наук, асистент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна

**РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РІЗНИХ ГАЛУЗЕЙ І СЕКТОРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Постановка проблеми. Проблема формування господарсько-правового механізму регулювання ринкових економічних відносин залишається ключовим питанням. Законодавче втілення новітньої моделі господарювання та окремих структурних господарсько-правових реформ – це цілісна система інноваційних заходів, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань розвитку різних галузей та секторів національної економіки. Напрацювання теоретичної моделі такого універсального галузевого є важливим для розвитку господарсько-правової доктрини та кваліфікованого процесу створення державних програм розвитку промисловості та окремих її галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правова інституалізація забезпечення економічного розвитку створила потужний імпульс для організації відповідних наукових господарсько-правових досліджень, теоретичну базу яких за останні роки склали роботи вітчизняних вчених-господарників, таких як: О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. К. Мамутов, О. П. Подцерковний, В. А. Устименко, В. С. Щербина та ін.

Формування цілей. Метою статті є удосконалення правового механізму регулювання економічних процесів та встановлення щодо нього принципових вихідних

положень, базового моделювання законодавчого забезпечення у відповідності до кожного окремого господарюючого комплексу.

Виклад основного матеріалу. В Україні склалася специфічна ситуація в економічній сфері, коли після декількох хвиль реформувань ключові економічні інститути залишилися поза увагою законодавця чи реалізація яких відбувається без урахування суспільних інтересів. Виникає гостра необхідність першочергового створення моделі господарювання, яка буде реалізовуватися шляхом реформування. Дослідження правових засад розвитку кожної галузі має здійснюватися передусім у господарсько-правовому контексті та розглядатися крізь призму господарсько-правових заходів.

До змістовних вимог до формування спеціальних законів України чи кодексів можна віднести: підпорядкованість Основному Закону та Господарському кодексу України; визначення особливостей галузевого господарювання як предмета регулювання; визначення основних завдань галузевої економічної політики держави та ін.

Висновки. 1. Встановлено необхідність удосконалення методології законотворчого процесу за різними сферами економічної системи.

2. Законотворчий процес повинен йти шляхом гармонізації систематизаційних процесів та в основі своїй мати єдиний кодифікований акт – Господарський кодекс України, а також кодифіковані акти по відповідних секторах та сегментах.

3. Алгоритм секторального законотворчого процесу має включати в себе: 1) сформовану галузеву політику держави; 2) відповідну Державну програму галузевого розвитку; 3) гармонізований з Господарським кодексом України та вичерпний Закон України чи галузевий кодекс; 4) створення програмних положень щодо державного суб'єкта організаційно-господарських повноважень; 5) законодавче закріплення, реалізація та імплементація кола відповідних засобів організаційно-господарського впливу на галузеву сферу господарювання; 6) інтеграція названих елементів до цілісного галузевого правового механізму.

Коротка анотація до статті

Анотація. У статті досліджується поетапне реформування механізму господарсько-правового забезпечення ринкових відносин. Визначаються необхідні інституційні зміни та процеси реформування окремих інститутів господарювання, підкреслюються важливі аспекти у реформуванні господарсько-правового механізму.

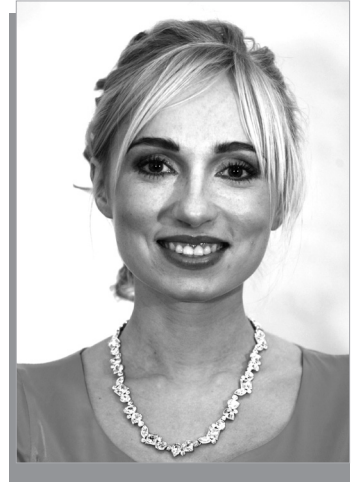
Ключові слова: господарське законодавство України, господарсько-правовий інститут, кодифікація господарського законодавства

УДК 346.546

Т. І. ШВИДКА

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна
e-mail: tazik0009@mail.ru
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0188-4517>

ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ТОРГІВ¹

Виявлення та припинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, як одного із найнебезпечніших правопорушень у сфері економічної конкуренції, є пріоритетним напрямом роботи органів Антимонопольного комітету України. Однією із форм прояву антиконкурентних узгоджених дій є спотворення результатів торгів, аукціонів, тендерів, що має певні недоліки законодавчого регулювання, зокрема щодо виявлення, доведення та притягнення до відповідальності.

Ключові слова: антиконкурентні узгоджені дії, економічна конкуренція, торги, тендери, конкурсні процедури, державні закупівлі, публічні закупівлі, тендерні (цінові) пропозиції, замовник, учасник торгів.

Постановка проблеми. Серед правопорушень, що підривають функціонування нормального конкурентного середовища на ринку, проблемним залишається питання виявлення, доказування та притягнення порушників до відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, як одного з найнебезпечніших порушень у сфері захисту економічної конкуренції. Дана стаття присвячена питанню змов стосовно спотворення результатів торгів, аукціонів, тендерів. Ця проблема має місце через недостатню

¹ Роботу виконано у межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (№ державної реєстрації 0111U000962).

врегульованість питань процесуального характеру, та відсутність законодавчої фіксації ключових моментів щодо складу даного порушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти узгоджених дій розглянуто у працях О. Бакалінської, Ю. Журика, О. Каштанової, а також М. Бараша, З. Борисенко, О. Вознюка, О. Кохановської, О. Мельниченка, О. Нечипоренка, Т. Удалова, В. Щербини, Н. Борсук та ін. Проте комплексних досліджень з проблем запобігання виникненню антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання під час проведення тендерів немає.

Формулювання цілей. Мета статті – розглянути та зробити детальний аналіз складу порушень конкурентного законодавства у вигляді спотворення результатів торгів, аукціонів, тендерів та виділити проблемні питання у цій сфері і запропонувати шляхи подолання недоліків.

Виклад основного матеріалу. В умовах функціонування ринкової економіки та нормального конкурентного середовища необхідним та важливим моментом є додержання правил конкурентної боротьби на ринку суб'єктів господарювання. Конкуренція є ключовою ланкою ринкової економіки. У ст. 42 Конституції України визначається, що «держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом» [1]. У Законі України «Про захист економічної конкуренції» [2] надається визначення економічної конкуренції як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку. Економічна конкуренція – це не просто змагання, це найважливіша ланка всієї системи ринкового господарства, базовий механізм ринкових відносин, що примушує підприємців змагатися один з одним і тим самим сприяти досягненню найвищих результатів. Основним змістом конкуренції є задоволення потреб населення, свобода доступу на різноманітні ринки, здешевлення продукції та підвищення її якості тощо. Порушення правил конкурентної боротьби і принципу змагальності є причиною дискримінації тих чи інших учасників конкурсів, торгів, тендерів, аукціонів, що створює небезпеку для існування здорового конкурентного середовища, що підриває нормальне функціонування ринку.

Життя без правопорушень – це ідеальний, але не реальний стан суспільного (в тому числі економічного) життя. Види конкурентних правопорушень

закріплені в законах України «Про захист економічної конкуренції» [2] та «Про захист від недобросовісної конкуренції», але закон не розкриває їх детального змісту. Одним із видів правопорушень у цій сфері є узгоджені дії, які Закон України «Про захист економічної конкуренції» [4] визначає як укладення суб'єктами господарювання угод у будь-якій формі, прийняття об'єднаннями рішень у будь-якій формі, а також будь-яка інша погоджена конкурентна поведінка (діяльність, бездіяльність) суб'єктів господарювання. Узгоджені дії призводять до негативних наслідків для економіки. Узгоджені дії, або домовленості між певними суб'єктами господарювання відносяться до найсерйозніших порушень у сфері захисту економічної конкуренції. Такі домовленості дуже важко виявити і ще важче довести факт їх існування та притягнути порушників до відповідальності, співрозмірній з наслідками, до яких вони призвели. В даній статті мова буде йти про узгоджені дії у формі спотворення результатів торгів, тендерів, аукціонів.

Диспозиція ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначає узгоджені дії як узгоджену поведінку між замовником та учасником тендерних закупівель, що призвели чи можуть призвести до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції [2]. Отже, наслідком може бути як настання, так і загроза настання обмеження конкуренції. Закон не надає такої обов'язкової ознаки, як настання певних наслідків. Достатньою є вже наявність змови між учасниками тендерних закупівель.

Державні закупівлі – одна із найпривабливіших сфер для порушників конкурентного законодавства. З метою забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних та державних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, та розвитку добросовісної конкуренції, у 2015 р. було прийнято Закон України «Про публічні закупівлі», який установлює правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави та територіальної громади [6]. Даний Закон закріпив поняття тендеру (торгів) як здійснення конкурентного відбору учасників з метою визначення переможця торгів згідно з процедурами, установленими даним Законом (крім переговорної процедури закупівлі). Передбачається, що проведення торгів, аукціонів дає можливість обрати на конкурсі найкращого кандидата та укласти договори на закупівлю товарів з тим, хто запропонує найкращу, максимально низьку ціну та найкращу якість, що повністю відповідає вимогам торгів. Погодження поведінки при формуванні своїх конкурсних пропозицій учасниками торгів призведе до заміни конкуренції на координацію поведінки суб'єктів господарювання з метою створення видимості конкуренції в межах торгів, що в свою чергу призводить до спотворення результатів торгів.

Отже, невід'ємною частиною конкурсного механізму публічних закупівель є змагальність учасників торгів та створення спеціального конкурентного середовища, що передбачає самостійні дії (поведінку) кожного з учасників і зумовлює для здобуття перемоги пропонування кращих умов за найнижчими цінами. За умови дотримання всіх правил проведення торгів, аукціонів передбачається можливість обрати на конкурсі найкращого кандидата та укласти договори на закупівлю товарів з тим, хто запропонує найкращу, максимально низьку ціну та найкращу якість, що повністю відповідає вимогам торгів. Така позиція повністю відповідає принципам ефективної конкуренції на основі показників діяльності та власних досягнень суб'єктів господарювання. Угоди, рішення або інші форми узгоджених дій, які не відповідають основному принципу конкуренції, належать до порушень правил конкуренції.

Принцип змагальності порушується і підриває засади добросовісної конкуренції в тих випадках, коли суб'єкти господарювання, що змагаються, приймають рішення не самостійно, а узгоджуючи свою поведінку. На жаль, в чинному законодавстві відсутнє тлумачення поняття «спотворення результатів торгів (тендерів)», у зв'язку з чим органи Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) трактують його на власний розсуд.

Згідно з п. 35 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» [6] учасник процедури закупівлі – фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, юридична особа (резидент або нерезидент), яка подала тендерну пропозицію або взяла участь у переговорах у разі застосування переговорної процедури закупівлі. Якщо між учасниками присутня домовленість між собою (узгодженість дій) щодо умов своїх тендерних пропозицій, то відповідно усувається й самостійність в їх поведінці, і як наслідок усувається і конкурентне середовище на тендері. Правове значення в даному випадку має фактична відсутність конкурсу внаслідок узгодження учасниками відповідної поведінки, яка призводить до заміни конкуренції на координацію поведінки з метою створення видимості конкуренції в межах тендеру і як наслідок є притягнення до відповідальності учасників процедури закупівлі, а не замовника.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про публічні закупівлі» [6] замовник приймає рішення про відмову учаснику в участі у процедурі закупівлі та зобов'язаний відхилити тендерну пропозицію учасника в разі, якщо суб'єкт господарювання (учасник) протягом останніх трьох років притягувався до відповідальності за порушення, передбачене п. 4 ч. 2 ст. 6, п. 1 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [2], у вигляді вчинення антиконкурентних узгоджених дій, що стосуються спотворення результатів торгів (тендерів). Також відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 17 Закону

України «Про публічні закупівлі» [6] замовник приймає рішення про відмову учаснику в участі у процедурі закупівлі та зобов'язаний відхилити тендерну пропозицію учасника в разі, якщо тендерна пропозиція подана учасником процедури закупівлі, який є пов'язаною особою з іншими учасниками процедури закупівлі та/або з членом (членами) тендерного комітету, уповноваженою особою (особами) замовника. Закон надає визначення пов'язаної особи як особи, яка відповідає будь-якій з таких ознак: юридична особа, яка здійснює контроль над учасником процедури закупівлі або контролюється таким учасником процедури закупівлі, або перебуває під спільним контролем з таким учасником процедури закупівлі; фізична особа або члени її сім'ї, які здійснюють контроль над учасником процедури закупівлі; службова (посадова) особа учасника процедури закупівлі, уповноважена здійснювати від імені учасника процедури закупівлі юридичні дії, спрямовані на встановлення, зміну або зупинення цивільно-правових відносин, та члени сім'ї такої службової (посадової) особи; фізичні особи – члени тендерного комітету, керівник замовника та/або члени їхніх сімей, які здійснюють контроль над учасниками процедури закупівлі або уповноважені здійснювати від імені учасника процедури закупівлі юридичні дії, спрямовані на встановлення, зміну або зупинення цивільно-правових відносин. Для цілей цього Закону членами сім'ї вважаються подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дідусь, бабуся, онуки, усиновлювачі, усиновлені, а також інші особи, за умови їх постійного проживання разом з пов'язаною особою і ведення з нею спільного господарства [6]. Але що робити в тому випадку, коли замовник не відхилив пропозицію і пройшов до наступного етапу? Не завжди одразу можна розпізнати «пов'язаність» осіб.

Що стосується виявлення та розслідування таких правопорушень, то тут виникає багато проблем. Для того, щоб довести факт змови, необхідні докази. Відповідно до ст. 44 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [2] до повноважень, власне, АМКУ входить вилучення доказів зі службових приміщень та транспортних засобів суб'єктів господарювання або накладання арешту на ті докази, вилучити які неможливо з певних причин [3]. Проте зі змісту ч. 1 вищезазначеної статті випливає, що вилучатися докази можуть лише в тому випадку, якщо є достовірна інформація про точне місце знаходження того чи іншого доказу. В іншому випадку обшуку приміщень та транспортних засобів на предмет доказів у законах України «Про захист економічної конкуренції» [2], «Про Антимонопольний комітет України» [3] та «Про захист від недобросовісної конкуренції» [4] не передбачено. АМКУ може проводити лише огляд службових приміщень та транспортних засобів суб'єктів господарювання, що виключає можливість ви-

лучення та вивчення документації суб'єкта господарювання на місці [3]. Іншими доступними АМКУ джерелами інформації, що можуть бути використані при виявленні змов під час проведення тендерів, є звіти замовників та інформація, отримана при проведенні перевірки замовників, у тому числі документація щодо закупівель. Однак інформація зі звітів замовників про проведення процедур закупівель досить обмежена і, як правило, свідчить лише про ймовірність антиконкурентної змови. Чим більший строк минув від моменту проведення тендера до виявлення ознак змови під час перевірки, тим складніше встановити факти, необхідні для доведення порушення, і тим більше втрачається інформація, яка могла би бути використана як доказ порушення [8].

Отже, іноді АМКУ, явно знаючи про наявність змови, просто стикається з проблемою неможливості притягнення до відповідальності замовників або учасників тендера, яка передбачена у вигляді штрафу у розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф [2]. Доцільно відзначити, що ненадання, надання суб'єктом господарювання відповіді не в повному обсязі, або надання недостовірної інформації на запит тягне за собою накладення штрафу. Відповідно до питання надання відповіді на запит необхідно підходити досить зважено. Такий штраф може сягати до 1% річного обороту суб'єкта господарювання за рік, який передує року накладення санкції [2]. Досить дієвим способом збору інформації та документів є проведення позапланових перевірок суб'єктів господарювання за дорученням Голови, державного уповноваженого АМКУ, Голови територіального відділення АМКУ.

Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції [10] визначає два види перевірок: планову виїзну і позапланову виїзну. Проведення перевірки також може передбачати безперешкодний доступ представників АМКУ або його територіальних відділень до будь-яких документів та матеріалів, отримання пояснень посадових осіб, громадян. У результаті здійснення таких перевірок можуть накладатися арешти на докази, предмети, носії інформації, які є джерелом доказів, та проводиться їх вилучення. До проведення перевірки АМКУ або його територіальні відділення має право залучати також представників правоохоронних органів. При цьому створення перешкод працівникам АМКУ або його територіального відділення у проведенні перевірок, огляду, вилученні чи накладенні арешту на майно, документи, предмети чи інші носії інформації тягне за собою накладення штрафу до 1% річного обороту суб'єкта господарювання за рік, який передує року накладення санкції.

Як уявляється, для кваліфікації дій суб'єкта господарювання як антиконкурентних узгоджених дій не є обов'язковим фактичне настання наслідків у формі відповідно недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання (конкурентів, покупців) чи споживачів, зокрема, через заподіяння їм шкоди (збитків) або іншого реального порушення їх прав чи інтересів, чи настання інших відповідних наслідків. Достатнім є встановлення самого факту вчинення дій, визначених законом як антиконкурентні узгоджені дії. Але проблемним питанням для АМКУ є не тільки факт виявлення змови між учасником і замовником тендерних процедур, а зокрема факт доказування та притягнення порушників до відповідальності. Змова – це таємні домовленості між кількома, щонайменше двома особами для досягнення певної мети. На практиці виявлення та доказування наявності змови на торгах є складним завданням навіть для АМКУ. Учасники змови зазвичай не укладають угод між собою, а сам факт існування картелю ретельно приховується. Так, протягом 2016 р. АМКУ було притягнуто до відповідальності ряд суб'єктів господарювання, які узгоджували свої дії під час участі у державних закупівлях [11]. Але багатьом порушникам вдалось ухилитися від притягнення до відповідальності, через спростування адвокатами припущення АМКУ і відсутності прямих доказів. А отже, вважаємо за необхідне доопрацювання законодавства стосовно цього питання.

Отже, доречним було б врегулювання процесуальних питань стосовно правопорушень у сфері конкуренції та закріплення їх в кодифікованому акті. Концепція Конкурентного процесуального кодексу України була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2002 р., але так і не було прийнято даний акт [5].

Приведення норм, що регулюють сферу державних закупівель, у відповідність до вимог Світової організації торгівлі та директив Європейського Союзу дасть можливість впровадити у національне законодавство принципи відкритості, прозорості, громадського контролю, що є основою для запобігання корупції у вказаній сфері.

Висновки. Серед правопорушень, що підривають функціонування нормального конкурентного середовища на ринку, проблемним залишається питання виявлення, доказування та притягнення порушників до відповідальності за антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, як одного із найнебезпечніших правопорушень у сфері економічної конкуренції, що є одним із пріоритетних напрямів роботи АМКУ. Спотворення результатів торгів, аукціонів, тендерів є однією із форм прояву антиконкурентних узгоджених дій. Головною метою у сфері державної політики у сфері закупівель

є забезпечення ефективності цих процедур – закупівля товарів, робіт, послуг найвищої якості за найнижчою ціною, додержуючись правил і принципів конкуренції. Це можливо лише подолавши всі недоліки у законодавстві щодо сфери державних та публічних закупівель та припинення правопорушень у цій сфері.

По-перше, потребують тлумачення поняття «спотворення результатів тендерів (торгів, аукціонів)» як виду порушення конкурентного законодавства. Це можливо тільки зробивши детальний аналіз складу цього правопорушення, визначивши об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону. Необхідно чітко виділити ознаки даного правопорушення та детальний механізм виявлення та притягнення до відповідальності.

Наступним питанням є процесуальні моменти розслідування та доказування порушень у виді спотворення результатів тендерів (торгів, конкурсів, аукціонів). Заслужують на увагу питання щодо застосування доказів при кваліфікації даних порушень, що саме може слугувати доказами в цій справі, якими шляхами можливо зафіксувати наявність тих чи інших доказів. Потребують уточнення та розширення процесуальних компетентностей органів АМКУ, бо іноді притягнення до відповідальності замовників або учасників тендера неможливе через невизначеність повноважень антимонопольних органів у цій сфері.

І останнім питанням залишається саме удосконалення процедурних питань щодо проведення торгов (тендерів). Навіть новий Закон «Про публічні закупівлі», який удосконалив процедуру електронних торгов, не вирішує питань щодо припинення значної кількості правопорушень у цій сфері.

Зважаючи на те, що існує багато прогалин стосовно такого порушення, як спотворення результатів торгов (тендерів, аукціонів, конкурсів), починаючи із відсутності законодавчого закріплення основних понять у цій сфері, так і процесуальних питань розслідування та проведення самої процедури торгов, ці прогалини потребують визначення та уточнення всіх ключових моментів, та закріплення їх на законодавчому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
3. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. № 3659–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. №236/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №36. Ст. 164.
5. Про схвалення Концепції Конкуренційного процесуального кодексу України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2002 р. №145-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2002-p>.
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. №922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №9. Ст. 89.
7. Борсук Н. Я. Антиконтурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання як один із видів порушення законодавства про захист економічної конкуренції. *Наше право*. 2010. №2, Ч. 2. С. 102–107.
8. Клименко О., Настенко Г. Питання виявлення антиконкурентних узгоджених дій та корупційних злочинів у сфері державних закупівель. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. №3. С. 43–50.
9. Борсук Н. Я. Проблемні питання кваліфікації дій замовників конкурсних процедур закупівлі. *Часопис Київського університету права*. 2010. №3. С. 90–94.
10. Положення про порядок проведення перевірок додержання законодавства про захист економічної конкуренції: затв. розпорядж. Антимонопольного комітету України від 25.12.2001 р. №182–р. *Офіційний вісник України*. 2002. №7. Ст. 323.
11. Звіт АМКУ за 2016 рік: затв. розпорядж. Антимонопольного комітету України від 14.03.2017 р. №2-рп. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141.
2. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11.01.2001 r. 2210–III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 12, art. 64.
3. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26.11.1993 r. 3659–XII. (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 50, art. 472.
4. Pro zakhyst vid nedobrosovisnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 7.06.1996 r. 236/96–VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 36, art. 164.
5. Pro skhvalennia Kontseptsii Konkurentsiiinoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.03.2002 r. 145-r. (2002). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2002-r>.
6. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 r. 922-VIII. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9, art.89.
7. Borsuk, N. Ya. (2010). Antykonkurentni uzghodzheni dii subiektiv hospodariuvannia yak ody n iz vydiv porushennia zakonodavstva pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii. *Nashe pravo – Our law*, issue 2, part 2. 102–107 [in Ukrainian].
8. Klymenko, O., Nastenko, H. (2015). Pytannia vyivlennia antykonkurentnykh uzghodzhennykh dii ta koruptsiinykh zlochyniv u sferi derzhavnykh zakupivel. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific Journal of National Academy of Prosecution of Ukraine*, issue 3, 43–50 [in Ukrainian].

9. Borsuk, N. Ya. (2010). Problemni pytannia kvalifikatsii dii zamovnykiv konkursnykh protsedur zakupivli. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Chronicles of Kyiv University of Law, issue 3*, 90–94. [in Ukrainian].
10. Polozhennia pro poriadok provedennia perevirok doderzhannia zakonodavstva pro zakhyt ekonomichnoi konkurentsii: zatv. rozporiadzh. Antymonopolnoho komitetu Ukrainy vid 25.12.2001 r. 182–r. (2002). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy, 2002, 7*, art. 323.
11. Zvit AMKU za 2016 rik: zatv. rozporiadzh. Antymonopolnoho komitetu Ukrainy vid 14.03.2017 r. 2-гp. Retrieved from <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2017 р.

Стаття пройшла рецензування 20.10.2017 р.

Стаття рекомендована до опублікування 14.11.2017 р.

Т. И. ШВЫДКАЯ

кандидат юридических наук, ассистент кафедры хозяйственного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРАВОНАРУШЕНИЯ В СФЕРЕ ПУБЛИЧНЫХ ТОРГОВ

Выявление и пресечение антиконкурентных согласованных действий субъектов хозяйствования, как одного из самых опасных правонарушений в сфере экономической конкуренции, является приоритетным направлением работы органов Антимонопольного комитета Украины. Одной из форм проявления антиконкурентных согласованных действий является искажение результатов торгов, аукционов, тендеров из-за недостатков законодательного регулирования, в частности по выявлению, доказыванию и привлечению к ответственности.

Ключевые слова: антиконкурентные согласованные действия, экономическая конкуренция, торги, тендеры, конкурсные процедуры, государственные закупки, публичные закупки, тендерные (ценовые) предложения, заказчик, участник торгов.

T. I. SHVYDKA

PhD (Legal Sciences), assistant lecturer of the Economic Law Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

ISSUES OF THE INSTITUTION OF LEGAL PROCEEDINGS FOR OFFENCES IN THE AREA OF PUBLIC PROCUREMENTS

Problem setting. The article is dedicated to matters of collusion aimed at distortion of results of bids, auctions, and tenders. Insufficient legislative regulation of matters con-

cerned with legal proceedings and absence of legislative approval of key moments regarding corpus delicti cause this problem.

Analysis of recent research and publications. O. Bakalinska, Yu. Zhuryk, O. Kashtanova, M. Barsh, Z. Borysenko, O. Vozniuk, O. Kokhanovska, O. Melnychenko, O. Nechyporenko, Y. Udalov, V. Shcherbyna, N. Borsuk, etc. have considered some aspects of concerted practices in their scientific papers. Nevertheless, there is no complex research related to issues of prevention of emergence of anti-competitive concerted practices of economic entities at the time of holding tenders.

Formulation of objectives. An article purpose is to consider and do thorough analysis of the content of violations of competitive legislation in the form of distortion of results of bids, auctions, and tenders, to emphasize problematic matters in this area, and to propose ways of overcoming the disadvantages.

The main material presentation. Since anti-competitive concerted practices undermine functioning of a normal competitive environment in the market, a matter of identification, proof, and bringing a perpetrator to justice for anti-competitive concerted practices of economic entities is one of the most dangerous offences in the area of economic competition. Ascertainment and cessation of anti-competitive concerted practices of economic entities are among prior directions of functioning of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Violations of competition rules and rivalry principles are reasons of discrimination of some or other participators of contests, bids, tenders, and auctions. They constitute a danger for existence of healthy competitive environment that undermines normal functioning of the market.

In order to provide effective and transparent holding tenders, to form a competitive environment in the area of public and government procurements, to prevent cases of corruption in this area, and to develop fair competition, the Parliament adopted the Law of Ukraine “On Public Procurements” in 2015 that establishes legal and economic frameworks of holding procurements of goods, works, and services for meeting needs of the country and a local community. Ensuring effectiveness of these procedures, namely procurement of goods, works, and services of the highest quality at the lowest price maintaining rules and principles of competition is the main purpose in the area of a government procurement policy. Unfortunately, the new Law “On Public Procurement”, which has improved a procedure of electronic bids, does not solve a problem regarding cessation of a considerable number of offences in the area.

Bringing the norms, which regulate the public procurement area, into conformity with requirements of the World Trade Organization and the EU Directives will enable to implement principles of openness, transparency, public control, which are the basis for prevention of corruption, in the national legislation.

Conclusions. Distortion of results of bids, auctions, and tenders is one of the forms of anti-competitive concerted practices. There are some disadvantages of legislative regulation of such practices. There is an urgent need to amend the competitive legislation, to

overcome all disadvantages in the legislation regarding areas of public and government procurements and, as a result, to cease violations in this sphere.

Firstly, it is necessary to define concepts of “distortion of tender (bid, auction) results” as a type of violation of the competitive legislation. It is possible owing to thorough analysis of corpus delicti based on determination of an object, subject, and the mens rea of an offence. It is important to precisely indicate features of such offensive and a thorough mechanism of identification of an offence and bringing to justice.

Procedural peculiarities of investigation and proving offences in the form of distortion of tender (bid, auction) results are the next matter. Matters regarding application of evidences in the process of qualification of these violations, indication of facts that may be evidences in this case and ways for fixation of some or other evidences merit attention. Legislators also should specify and extend authorities of bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine.

Improvement of procedural peculiarities related to holding bids (tenders) is the latest matter. There are many gaps concerned with an offence such as distortion of results of bids (tenders, auctions, contests), which encompass absence of legislative approval of the main concepts of this area and procedural matters of investigation and holding the very procurement procedure. These gaps require determination and specification of all key moments and enshrinement in the legislation.

Short Abstract for the article

Abstract. Ascertainment and cessation of antitrust concerted practices of economic entities as one of the most dangerous offence in the area of economic competition are among prior directions of functioning of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Distortion of results of bids, auctions, and tenders is one of the forms of anti-competitive concerted practices. There are some disadvantages of legislative regulation of such practices, particularly regarding identification of an offence, proof of guilty, and bringing to justice.

Key words: anti-competitive concerted practices, economic competition, bid, tender, procurement procedures, government procurements, public procurements, tender (price) offers, customer, bidder.

**ВИМОГИ
ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ,
ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДО ЗБІРНИКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ПРАВО»
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

Для публікації статті необхідно подати до редакції:

- *електронний варіант статті*, надісланий на електронну адресу редакції: econom_theory@ukr.net;
- *примірник статті*, роздрукований на принтері, вичитаний і підписаний усіма авторами з позначкою про дату її надходження до редакції;
- *довідку про автора(ів)*: прізвище, ім'я, по батькові повністю, посада та місце роботи, науковий ступінь, вчене звання, контактна інформація (телефон, особистий e-mail автора, поштова адреса (з індексом) організації, де працює автор), код ORCID, розділ збірника, в якому доцільніше розмістити статтю;
- *рецензія* кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності та *витяг з протоколу* засідання відповідної кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку, якщо автори не мають наукового ступеня;
- *фотографію автора (співавторів)* статті форматом 4×5,5 з розширенням *.jpg, якості 600×600 dpi;
- *ліцензійну згоду* автора (або співавторів) на розміщення статті в мережі Інтернет на сайті Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (<http://library.nlu.edu.ua/>), сайтах збірника «Економічна теорія та право» (<http://econtlaw.nlu.edu.ua>) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua).

Технічні вимоги до статті

Обсяг статті – 10–15 аркушів (до 30 тис. знаків), включаючи рисунки, таблиці, графіки, список використаної літератури, розширену анотацію.

Текст статті має бути набраним у текстовому редакторі WORD for WINDOWS шрифтом Times New Roman, кегль – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см, береги: ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см, угорі та внизу – 2 см. Орієнтація – книжкова.

При підготовці рукопису не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; застосовувати колонтитули та автоматичний переніс слів. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі Microsoft Equation Editor 2.0. Не допускається використання сканованих або сфотографованих схем, рисунків, таблиць тощо.

Вимоги щодо оформлення статті:

- у лівому верхньому куті першої сторінки зазначається *шифр УДК*;
- наступний рядок – *відомості про автора (співавторів) мовою статті*: прізвище, ім'я, по батькові (великими літерами, шрифт напівжирний), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна; e-mail і ORCID автора.

- у правому верхньому куті першої сторінки розміщується *фото автора (авторів)*;

- нижче по центру наводиться *назва статті мовою статті* (великими літерами, шрифт напівжирний);

- *джерела фінансування досліджень*. Якщо стаття містить матеріали досліджень, що проводилися в межах грантів, цільових програм, фундаментальних або прикладних досліджень за рахунок видатків державного бюджету або при фінансовій підтримці інших установ, вказати цей факт у виносці до заголовку статті. Такі роботи заслуговують на особливу увагу та схвалення журналів, що включені до наукометричних баз.

Наприклад:

---

¹ Роботу виконано в межах цільової комплексної програми «Соціально-економічна модернізація України та формування інноваційної моделі розвитку» (№ державної реєстрації 0111u000961) та фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326);

- *коротка анотація до статті* (до 50 слів) і *ключові слова* (5–7) мовою статті (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5).

Для статей, написаних на економічну тематику, під «Ключовими словами» вказується *JEL Classification* (кількість – від 1 до 5, в одному рядку. Наприклад: JEL Classification: I23, M21). Більш детально:

http://en.wikipedia.org/wiki/JEL_classification_codes;

- *текст статті*;

- *список використаної літератури*;

- *references*;

- *відомості про автора (співавторів) російською мовою* (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5): прізвище, ім'я, по батькові (шрифт напівжирний), науковий ступінь, вчене звання, повна назва посади, установи, де працює чи навчається автор (співавтори); місто, де розташована організація, та країна;

- нижче по центру наводиться *назва статті російською мовою* (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5, шрифт напівжирний);

– нижче **коротка анотація до статті** (до 50 слів) і **ключові слова** (5–7) **російською мовою** (кегель 12, міжрядковий інтервал 1,5);

– **розширена анотація обсягом від 2 до 3 тис. знаків англійською мовою** (кегель 14, міжрядковий інтервал 1,5).

Анотація англійською мовою повинна відповідати таким вимогам: інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (бути написаною автентичною англійською мовою); змістовність (відобразити основний зміст статті та результати досліджень); структурованість (дотримуватись логіки викладу матеріалу в статті), компактність. Анотація має лаконічно описувати авторські результати та висновки, а не загальну ситуацію по проблемі. Ключові слова мають бути максимально специфічними, слід уникати загальної термінології та не повторювати назву статті.

Структура наукової статті:

– **постановка проблеми** в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор статті, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття;

– **формулювання цілей** статті (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу** дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки** з даного дослідження і **перспективи** подальшого розвитку в даному напрямі.

Список використаних джерел

наводиться в кінці статті (кегель – 12). Використана література подається загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках (наприклад, [1, с. 22], або [1], або [1; 5]). Усі статистичні дані, цитати мають бути підкріплені та закінчуватися посиланнями на джерела. Слід уникати посилань на газети, підручники, навчальні посібники. Редакційна колегія рекомендує посилатися на статті з наукових збірників із глобальними індексами цитування (Scopus, Web of Science).

Список використаних джерел має складатися з двох частин: СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ та REFERENCES.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ – список джерел мовою оригіналу, оформлених відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015: Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016).

REFERENCES – список використаної літератури, транслітерований в романському алфавіті і оформлений згідно з міжнародним бібліографічним стандартом APA:

<http://www.apastyle.org/> або

<http://www.apastyle.org/learn/quick-guide-on-references.aspx>.

http://www-library.univer.kharkov.ua/pages/bibliography/apa_style.pdf

Назви періодичних українсько- та російськомовних видань (журналів, збірників та матеріалів конференцій) у REFERENCES подаються транслітерацією та англійською мовою.

Транслітерування українських джерел: <http://www.slovyk.ua/services/translit.php>

Транслітерування російських джерел: <http://translit.net/>

Якщо мовою статті є англійська, бібліографічний опис джерел не транслітерується.

Робота редакції з авторами

Рукопис статті передається на *подвійне сліпе рецензування* членами редакції та експертами відповідно до наукового напрямку статті. Остаточне рішення про публікацію приймає редакційна колегія, яка має право відхилити матеріали, повертати їх на доопрацювання, скорочувати й редагувати.

Матеріали, які надійшли до редакції з порушенням зазначених вимог, не реєструються й не розглядаються, а повертаються авторам для доопрацювання.

Точка зору редакційної колегії може не збігатися з точкою зору авторів статей.

Автор (співавтор) статті несе відповідальність за правильність і достовірність викладеного матеріалу, належність останнього йому особисто, точність викладених у роботі фактів (даних) та якість перекладу цитат з іноземних джерел (за наявності).

Зразки ліцензійної згоди на публікацію (Додаток 1), анотації до статті англійською мовою (Додаток 2) та оформлення статті (Додаток 3) розміщено на сайті збірника наукових праць «Економічна теорія та право»: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>

Підписано до друку з оригінал-макета 12.12.2017.
Формат 70×100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 13,1. Обл.-вид. арк. 9,2. Вид. № 1779.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ФОП Почернін В. В.
Тел. (057) 717-28-80